DANIJELA BIRT – JASMINA JURKOVIĆ – PETRA KELEMEN

ŽIVOT MLADIH, PRIPREME ZA BRAK I SKLAPANJE BRAKA NA OBRONCIMA SENJSKOG BILA

Danijela Birt
Patkovac 94
HR 43000 Bjelovar

UDK: 392.5(497.5 Senj)
Prethodno priopćenje
Ur.: 2003-12-22

Jasmina Jurković
Pavićeva 86
HR 31400 Đakovo

Petra Kelemen
Gabrijele Horvat 1
HR 42000 Varaždin

U radu se iznose rezultati terenskoga istraživanja studentica etnologije na obroncima Senjskog bila tijekom 2002. i 2003., kojim se nastojalo dobiti bolji uvid u predsvadbene i svadbene običaje primorskih Bunjevaca. Prilog je podijeljen na tri cjeline: prva obuhvaća predbračni život mladih i izbor bračnog druga, u drugoj su obrađeni prosidba, zaruke i običaj pavenke, a treća opisuje tijek svadbe, mladin miraz te vjerovanja i gatanja vezana uz svadbene običaje. Prikupljena građa polazište je za daljnja istraživanja tradicijske kulture primorskih Bunjevaca, ali i za komparaciju opisanih pojava s elementima zastupljenim u kulturi ostalih bunjevačkih grana.

Uvod

U sklopu seminara iz opće etnologije, koji vodi doc. dr. sc. Milana Černelić na Odsjeku za etnologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izvršile smo višekratno terensko istraživanje na obroncima Senjskog bila. Kao rezultat terenskog rada prikupljena je i sustavno obrađena građa koja se donosi u ovom članku. Istraživanje je ujedno dio projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca*, čija je voditeljica doc. dr. sc. Milana Černelić. Svojim nam je savjetima pomogla i asistentica na Odsjeku za etnologiju Nevena Škrbić Alempijević.

Sl. 1. Petra Kelemen u razgovoru s kazivačicom Đurom Biondić u Liskovcu, snimio Augustin Perić, listopad 2003.

Sl. 2. Kazivači Mile i Marija Lopac iz Donjih Lopaca, snimila Jasmina Jurković, travanj 2003.

Provedena su tri terenska istraživanja: u studenom 2002. te u travnju i listopadu 2003. Tehnikom intervjua ispitani su kazivači u sljedećim lokalitetima: Jaruge, Donji Lopci, Gornji Lopci, Krmpotići, Ljubežine, Stolac, Rončević Dolac, Alan, Liskovac i Žukalj.[1] Rad na terenu bio je podijeljen prema lokalitetima tako da je Jasmina Jurković svojim istraživanjem obuhvatila područje Senjske Drage, u koje se ubrajaju lokaliteti: Jaruge, Donji Lopci, Gornji Lopci i Krmpotići, Danijela Birt građu je prikupljala u Ljubežinama, Stolcu i Alanu, a Petra Kelemen u Rončević Dolcu, Liskovcu i Žuklju. Ovim se istraživanjem nastojao dobiti bolji uvid u tradicijsku kulturu primorskih Bunjevaca, posebice u odabrane teme iz životnih običaja. U prvom ispitivanju, na temelju upitnice vezane za predsvadbene i svadbene običaje, izrađene za potrebe nekadašnjeg projekta Odsjeka za etnologiju *Tematska etnološka istraživanja*, provedenog osamdesetih godina 20. stoljeća, nastojalo se prikupiti što više podataka za ovo dosad nedovoljno istraženo područje. Osim toga, koristila se i tehnika nestrukturiranog intervjua, pri kojem su kazivači izlagali vlastito iskustvo svadbenih zbivanja u ovome kraju, bez dodatnih pitanja i sugestija koje svaki rad uz pomoć upitnice neizbježno uključuje. Nakon transkripcije kazivanja, podatci su raspoređeni u tablični prikaz radi preglednosti i lakšeg snalaženja. Time su ujedno postali uočljivi propusti u prvom istraživanju, koji su se nastojali ukloniti dopunskim i kontrolnim istraživanjima. Kako su se ispitivanja u svakom navratu provodila kod istih kazivača, s njima je uspostavljen prisniji odnos, koji je omogućio lakšu komunikaciju. Nakon drugog odlaska na teren razrada članka podijeljena je u tri cjeline.[2] Prva cjelina, koju je obradila Jasmina Jurković, obuhvaća predbračni život mladih i izbor bračnog druga. Drugu cjelinu obradila je Danijela Birt s temama prosidbe, zaruka i običaja *pavenke,* pletenja svadbenog vijenca i djevojačke večeri. Posljednju čini opis tijeka svadbe, prikupljanja mladina miraza te vjerovanja i gatanja vezana uz svadbene običaje, što je obradila Petra Kelemen. Teme neredovitih oblika sklapanja braka, nevjenčanog i pokusnog braka nisu prikazane u ovome radu, već su obrađene u članku Marijete Rajković *Život žene u selima Senjskog bila*.

Preostale nejasnoće uklonjene su tijekom trećeg izlaska na teren, a pitanja koja su tom prilikom postavljana, bila su ciljana i bitno preciznija. Time je građa upotpunjena te se moglo pristupiti njezinoj sintezi, premda se

[1] Dalje u tekstu za lokalitete Gornji i Donji Lopci koristit će se skraćeni nazivi G. i D. Lopci.

[2] Pri oblikovanju članka služili smo se radom o predsvadbenim i svadbenim običajima u Gackoj dolini, objavljenim u časopisu *Grad Otočac,* 5, 1999.

još uočavaju pojedini nedostatci i nesuglasja među kazivanjima, na koje se u prilogu upućuje. Nije bilo moguće uvijek sa sigurnošću utvrditi upućuju li te iznimke na usporedno postojanje više lokalnih varijanata u određenom razdoblju, na vremenske transformacije pojedine pojave ili je, pak, riječ o unošenju elemenata koje kazivači poznaju iz drugih regija, za koje su doznali putem masovnih medija i sl.

Kraj u kojem je provedeno istraživanje, znatno je depopuliran, budući da je od sedamdesetih godina 20. stoljeća (poradi procesa industrijalizacije) naovamo stalan trend migracije stanovništva s područja Senjskog bila u gradove. Stoga je u pravilu nezavidno na temelju iskaza jednog ili nekolicine kazivača donositi zaključke o običajima cijeloga lokaliteta. Također, upotrebljivost prikupljenih kazivanja ovisila je o spremnosti kazivača na razgovor, njihovu sjećanju i jasnoći izričaja. Nadalje, premda je bila riječ o dugotrajnim i višekratnim istraživanjima, i same su istraživačice kadšto propustile podrobnije ispitati pojedine elemente.

S obzirom na to da su kazivači rođeni u prvoj polovici 20. stoljeća, njihova su se kazivanja većinom odnosila na razdoblje od tridesetih godina 20. stoljeća do danas, premda su se pojedini kazivači prisjećali pojedinosti nekih običaja prema pričanjima svojih predaka. Na taj način bilo je moguće uočiti i odrediti mijene pojedinih običaja. Također su se nastojale istaknuti i lokalne, ali i individualne razlike, koje su odražavale, premda slabu, ali ipak prisutnu statusnu, ekonomsku, društvenu slojevitost ove zajednice.

Prikupljeni podatci mogu nadalje poslužiti za komparaciju s objavljenom i neobjavljenom građom sa susjednih bunjevačkih područja u Primorju i Lici. Nešto neobjavljene građe pohranjeno je u arhivima Odsjeka za etnologiju Filozofskoga fakulteta, Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Instituta za etnologiju i folkloristiku. Bilo bi prijeko potrebno daljnjim terenskim istraživanjem prikupiti podatke i na ostalim područjima primorskih Bunjevaca budući da postojeće građe ima veoma malo i pokriva samo pojedina uža područja primorsko-ličkih Bunjevaca.

Predbračni život mladih

Ponašanje djevojaka i mladića

Kazivanja prikupljena u lokalitetima na području Senjskog bila upućuju na to da je ponašanje djevojaka i mladića sredinom 20. stoljeća nerijetko bilo liberalnije od uvriježena poimanja. Takvo je ponašanje uključivalo sastanke

mladih bez znanja roditelja, *vani se sastajalo prid kućom, kad oni zaspu, ona se iskrade*. To kazivanje Marije Nekić iz Ljubežina jedan je od primjera ponašanja djevojaka i mladića u predbračnom životu. Ipak, u prvoj polovici 20. stoljeća roditelji su bili posebno strogi prema kćerima, pa se tako Elizabeta Nekić iz Rončevih Dolaca sjeća: *Mora si na vrime otić' i doć'*. Grgo Nekić iz Žuklja dodaje: *I svaka cura je morala iza sunca doći kući uveče*.[3] Djevojke su nedjeljom odlazile na misu, ali bi morale *znat po kom je vanđelju maša bila*. Takvo zapamćeno provjeravanje iskrenosti djevojaka upućuje na minimalno povjerenje koje se davalo mladim ljudima te istodobno posebnu brigu roditelja o predbračnom životu svoje kćeri. Navedeni kazivač iz Žuklja nastavlja: *I držali su u strogoći starije žene tuda mladež, a užalo se djeci svejedno po toj svoj strogoći, priroda goni svoje*.

Dopušteno je bilo da djevojke prije sklapanja braka imaju više momaka. Ovakav proces ne uključuje spolne odnose, već upoznavanja i ljubovanje na prelima. Ipak, zajednica je bila tolerantnija ukoliko se radilo o momcima koji su imali nekoliko djevojaka nego prema djevojkama koje bi imale više momaka.[4] Ivan Lopac iz Jaruga tako ističe: *A pa nisam se ja odma oženio, bilo je cura više*, *a s ovom sam tri godine iša*. Nešto strožih pravila u ponašanju mladih momaka i djevojaka sjeća se Marko Margeta iz Žuklja: *Ako san curu volija, nisan ju smio poljubit ako ju neću ženit*. Njegov opis odnosi se na pedesete godine 20. stoljeća, dok se većina ostalih kazivanja odnosi na razdoblje pred Drugi svjetski rat. Ipak, isti kazivač napominje kako je bilo i raznih dosjetki momaka s kojima bi umakli pogledima starijih: *Ima si sa sobon uvik neki kišobran, onda metni 'ko da nešto pričamo, u to bi ju poljubi*. U Jarugama se sjećaju da su upravo *prvi poljupci padali* na prelima.

U Liskovcu je momak mogao pratiti djevojku kući ako je već bio ozbiljniji udvarač. Kaja Lopac iz G. Lopaca naglašava da je momak pratio djevojku kući kad bi išli iz prela ili crkve, ali u kuću *nije smija sa curom* sve dok *nije mislija za istinu*. Prema kazivanjima Nade i Milana Nekića iz Žuklja, mladi su smjeli javno pokazivati svoju ljubav i naklonosti. Tako su u Žuklju sumještani znali da su mladić i djevojka ozbiljniji par (dakle već za ženidbu) kad bi on češće dolazio k njoj u kuću. Takvi dolasci bili su *suboton uveče* i *nediljon*. U Liskovcu, Đura Biondić kazuje da je momak smio dolaziti k djevojci *al dugo ne bi dolazija*, jer to bi se *pročulo kroz narod pa bi njezini roditelji pitali misli li on ozbiljno*. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca

[3] Izreka *biti iza sunca u kući* potvrđena je i u G. Lopcima. Varijanta *na rupcu donijeti sunce* zabilježena je u Alanu.

[4] Grgo Nekić iz Žuklja potvrđuje da su mladi imali više simpatija, ali samo jednom ozbiljniju.

spominje da je djevojka mogla i potajno prespavati kod momka, a to je ovisilo o tome *kako je ko ima kakve roditelje stroge, jer bilo roditelja da bi bili za nered ubili*.[5]

Svojevrsna sloboda u ponašanju među mladima prije sklapanja braka bila je dopuštena na *prelima*, kroz igre. U D. Lopcima, Marija Lopac potvrđuje da su se djevojke i natjecale za momke, a na prelima kroz igre djevojka se smjela poljubiti i s više momaka jer *to donosi taka igra*.

Seksualna sloboda prije braka nije bila dopuštena, ali prema riječima većine kazivača, mladi su je ljudi nerijetko prisvajali kada su bili u ozbiljnijoj vezi, na što upućuju podatci o velikom broju trudnoća prije sklapanja braka. Ipak, nevinost je bila svojevrsna društvena norma u zajednici. Njezina važnost iskazivala se, primjerice, pri pletenju svadbenog vijenca od biljke *pavenke*. U Rončević Dolcu je zabilježeno da su djevojke, ako bi sumnjale da je buduća mladenka trudna, pjevale:

Pavenka Majke Božje trava
ne nosi je svaka luda glava.

Kazivač Grgo Nekić iz Žuklja prisjeća se da se *pavenka* u takvim slučajevima nije plela: sastanak, popraćen darivanjem, održavao se, ali se pritom *nije plea vinac*. Iako se osobno ne sjeća, pamti kazivanja starijih o provjeravanju nevinosti: *Na mistin, tobože da je bilo pa da je i vrati nazad*. Podatak se odnosi na početak 20. stoljeća, i na vraćanje djevojke u roditeljski dom ukoliko nije bila nevina.[6] Vladimir Biondić iz Alana smatra kako su na djevojke, posebice starije žene, majke njihovih odabranika, pazile *da ona ne ašikuje s kim drugim dok je za njezinog sina zaručena*.[7] Marija Nekić *Zvonina* iz Stolca navodi da bi majka djevojci govorila: *Budi pametna, dođi kući na vrime i nemoj kakve gluposti za sobom povuć*.

Načini upoznavanja mladih

Jedan od najzastupljenijih načina upoznavanja mladih bilo je *prelo*, poznato u svim ispitanim lokalitetima na obroncima Senjskog bila. Najstarija među ispitanim kazivačima Marija Krmpotić iz zaselka Krmpotić, kaže: *A pa uvik smo bili po prelima*, upozoravajući time da je ono početkom 20. stoljeća predstavljalo omiljeno druženje među mladima.[8] Ostali kazivači potvrđuju

---

[5] Kazivačica pod *nered* podrazumijeva trudnoću djevojke i prakticiranje seksualnih odnosa prije braka.

[6] O provjeri nevinosti vidjeti dalje u članku.

[7] Glagol *ašikovati* odnosi se na ljubovanje i zadirkivanje.

[8] Kazivačica je odlazila u prela dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća.

održavanje prela još sredinom 20. stoljeća.[9] Iznimku čini kazivanje Ivana Nekića iz Ljubežina, koji ističe da se u *prela* nije išlo upoznavati, već se odlazilo sa svojom djevojkom: *Nemam što u prelu, nemam cure*. Osim na prelima, djevojke i mladići upoznavali su se nedjeljom u kolima pred crkvom, dok u Stolcu i Ljubežinama naglašavaju i godove kod crkve kao jedno od popularnih načina upoznavanja mladih. U Alanu, Stolcu i Jarugama ističu *zborove*, koji se nisu nužno održavali u njihovim mjestima, kao okupljališta mladih gdje bi se kroz pjesmu i ples često upoznavalo.[10] U lokalitetima Krmpotići, Stolac, Rončević Dolac, Liskovac, Alan i Žukalj zabilježeno je upoznavanje mladih pri obavljanju svakodnevnog posla, pri čuvanju blaga na ispašama, *čobanovanju*. Svakako je zanimljiv i podatak o upoznavanju mladih u gostionicama što je prisutnije nakon završetka Drugoga svjetskog rata, kad se otvara veći broj ovakvih objekata.[11]

Premda je osnovno obilježje prela bilo upoznavanje mladih, riječ je u pravilu o radnim sastancima: čijalo se perje, čupala vuna te plele čarape, a *gdje je bilo kokuruza, tu kokuruze*.[12] Ni u jednom od ispitanih lokaliteta nisu zabilježeni zasebni nazivi sastanaka za svaki od poslova koji bi se obavljali. Prela su se često organizirala kako bi se spremio miraz djevojci koja se udaje pa bi tako i poslovi bili određeni. Naziv za sudionike prela nije poznat u svim ispitanim lokalitetima. Naziv *prelci* poznat je u Krmpotićima, Jarugama, Stolcu, Žuklju i Rončević Dolcu. U D. Lopcima, G. Lopcima, Ljubežinama i Liskovcu nisu poznavali naziv *prelci*, kao niti kakav drugi naziv za sudionike prela.[13]

U čitavom kraju najčešće razdoblje održavanja prela je zima. Većina kazivača objašnjenje pronalazi u redoslijedu poslova kroz godinu. Većina kazivača navodi da se ljeti radilo uglavnom izvan kuće, a noći su kraće te je bilo manje vremena za druženje na prelu. Kazivanje Marije Krmpotić iz Krmpotića znači iznimku. Ona tvrdi *i liti i zimi, kad ima posla*. Uobičajen dan

---

[9] Ispitani kazivači većinom su rođeni tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća pa se sjećaju odlazaka na prelo sredinom 20. stoljeća. Stariji kazivači potvrđuju tu pojavu i za ranija razdoblja (Marija Krmpotić rođ. 1906., Josip Margeta rođ. 1915., Grgo Nekić rođ. 1918.).

[10] Milan Lopac iz Jaruga sjeća se odlaska na zbor u Otočac, prisjeća se da se iz Solca odlazilo na zborove u Sv. Juraj, Vratnik i Krasno. U Alanu Milka i Vlado Biondić potvrđuju zborove u Vratniku.

[11] U D. Lopcima imaju gostionicu u generacijama, u Jarugama ističu poznatog "Strica Luku", koji je imao "gostionu" te bi se tu organizirala sastajanja ili prela. Đura Vukelić iz Stolca sjeća se nedjeljnih odlazaka u "gostionu" u Stolac.

[12] Ivan Nekić iz Ljubežina prisjeća se da su mladi odlazili na prela u Liku, gdje se čistio kukuruz.

[13] Nitko od kazivača ne upotrebljava naziv *prelci*, ali svima navedenima izraz je poznat. Nisu prikupljeni podatci za Alan.

za prela je bila subota. U Rončević Dolcu se ističe *ona subota kad sutradan nema mise*, a u Jarugama *subotom kada nema svadbe*.[14] Prela su organizirali momci iz sela (Krmpotići, D. Lopci), djevojka koja je već za udaju (G. Lopci, Liskovac, Alan, Jaruge) ili po dogovoru među mladima (Žukalj, Ljubežine, Alan, Stolac). Onaj domaćin koji organizira prelo, zadaje i poslove koji se trebaju obaviti. Prela koja su organizirali momci, uglavnom su bila zabavnog karaktera, s manje rada.[15] Djevojka koja je spremna za udaju, poziva na prelo kako bi joj ostale djevojke pomogle u spremanju posteljine koju će imati kao miraz kad se bude udala. Prela koja su organizirana po dogovoru među mladima, održavana su na zajedničkim mjestima kao što su gostionice, a poslovi koji bi se obavljali, bili su kratkotrajni. Momci na prela nisu bili pozivani, ali su bili dobrodošli i sami su dolazili.[16] Oni bi o održavanju prela saznali prema pričanjima po selu. Iako su do sredine 20. stoljeća mladi bili mnogobrojni u danas slabo naseljenim mjestima, prela nisu bila isključivo pripremana za jedno mjesto.[17] Tako su djevojke mogle odlaziti na prela u druga, bliža mjesta, a momci i u udaljenija. Mjesta na koja su odlazili, bila su uvijek u okolici mjesta iz kojeg su dolazili, a tek rijetki primjeri upućuju na odlazak u udaljenija mjesta.[18] Marija Nekić *Zvonina* iz Stolca objašnjava odlazak djevojaka u druga mjesta time što su mjesta bila manja i ne previše udaljena pa su se djevojke većinom poznavale. Odlazak u susjedna mjesta bio je skupni te nije bilo bojazni od eventualnih nezgoda. Momci su pak *lutali svakuda*. Posjećivanje, a time i povezanost među selima bila je učestala pojava, a jedino Ivan Nekić iz Ljubežina smatra: *nemre cura ić' u drugo selo*. O antagonizmu koji je ipak postojao među domaćim momcima i onima koji bi dolazili iz drugog mjesta, svjedoči i deseterac kojeg se prisjetio Milan Lopac iz Jaruga:

Ja sam momak iz drugoga sela,
nemojte me protjerati s prela.

Mile Lopac iz D. Lopaca također se prisjeća svojih odlazaka na prela u Vratnik četrdesetih godina 20. stoljeća: *Onda su oni vražji tamo gori, pazi, oni bi nas kamenjem gonili*. Objašnjava da su momci odlazili *tamo vamo*, pa bi često domaćim momcima bilo krivo što skupine tuđih momaka obilaze djevojke

---

[14] Iz Rončević Dolca odlazili su na misu u Sv. Križ, gdje se misa održavala svaka dva tjedna.

[15] Samo u D. Lopcima i Krmpotićima potvrđeno je da su momci organizirali prela.

[16] Osim kad sami nisu organizatori prela.

[17] Svi kazivači navode da je iseljavanje iz ovih krajeva započelo jačom industrijalizacijom i odlaskom u grad sedamdesetih godina 20. stoljeća.

[18] Đura Vukelić iz Stolca potvrđuje da su znali navratiti momci iz Vratnika, ali rjeđe, jer je mjesto prilično udaljeno od Stolca.

iz njihova mjesta. Prema mišljenju istog kazivača, momak može sudjelovati u prelu ako dolazi sam i ako je stekao prijatelja u dotičnom mjestu. S druge strane, dolasci skupine momaka često su završavali protjerivanjem i udarcima kamenjem.

U rad i zabavu na prelima mladi su se uključivali kad bi se podjevojčili, odnosno pomomčili. Za djevojke se dobna granica za odlazak u prela kretala od šesnaest, sedamnaest godina do starijih, što zavisi o udaji. Momci su mogli na prela odlaziti i u ranijoj dobi. Iznimku predstavlja kazivanje Grge Nekića iz Žuklja da su mladi odlazili s napunjenih petnaest godina, ali i da je bilo *i di koje su uticale i od deset, dvanaest godina*. Isti kazivač objašnjava ovu ranu dob dječjom znatiželjom, željom *da vide što delaju ove veće*. Nakon udaje, odnosno ženidbe, odlazak na prela nije bio tako učestao kao prije vjenčanja. Udane žene tako su smjele odlaziti na prelo jedino sa svojim mužem. U lokalitetima G. Lopci, Stolac i Alan mlađe udane žene smjele bi pomagati u radu na prelima, a kad bi uslijedila zabava odlazile su kućama. U Jarugama tako znaju reći: *Ako je prava djevojka ne ide neg' sa svojim momkom.*[19] Marija Krmpotić iz Krmpotića sjeća se zabrane: *Ako je pijanac, onda zabrane ćeri da ga viđa, nije joj se dalo ići u prelo*.

Prela bi započela okupljanjem mladih *uveče kad se smrkne*, a broj sudionika ovisio je o količini rada i odluci organizatora. Najveći zabilježeni broj sudionika u ispitanim lokalitetima je pedeset osoba (Grgo Nekić, Žukalj), ali je ona iznimka. Najveći je broj u svim ostalim lokalitetima od dvadeset do trideset sudionika, a učestalim ga potvrđuje i Grgo Nekić iz Žuklja. Stariji ljudi mogli su prisustvovati prelima, često da *pogledaju šta omladina dela*.[20] Također, prema kazivanjima Đure Biondić iz Liskovca, stariji ljudi iz sela pratili su kako tko pleše i kako je tko odjeven. U mjestima na obroncima Senjskog bila bilo je uvriježeno da se domaćin, ili primjerice *gazdarica* prela, pobrine za hranu, premda svi kazivači misle da se jelo prema mogućnosti ukućana. Jedno od karakterističnijih jela, potvrđeno u svim lokalitetima su *pole*, pečeni krumpir razrezan na polovice, uz dodatak slanine i luka. Spomenuto jelo u Jarugama nazivaju i *krumpir u soli*, dok je u Stolcu zabilježen naziv *police od krumpira*. U D. Lopcima ističu da se u jesen moglo prirediti i *zelja kisela iz bačve*, a u Liskovcu *zelje i meso*. U Rončević Dolcu, Žuklju, Jarugama i u Alanu spominju se i *frite* (krafne) na prelima. U vrijeme održavanja zadnjih prela, od 1950., jela su bila i raznovrsnija: *pekla bi se jaja i pršuta* (Stolac),

[19] Ivica Lopac. Nakon zaruka djevojka ne bi smjela sama odlaziti na prela. Podatak je potvrđen u D. i G. Lopcima te Jarugama.

[20] U Krmpotićima i D. Lopcima naglašeno je da stariji ljudi nisu odlazili u prela.

napravi pekmeza i kruva (Jaruge). Zbog siromaštva ovoga kraja najviše se pilo vode, a u rijetkim slučajevima rakija, koju su znali donositi momci. Posebna je *šmrikova rakija* ili *šmrikovača*, poznata kazivačima iz Žuklja i Rončević Dolca. Podatci upućuju na to da se ova rakija počela učestalije pojavljivati nakon Drugoga svjetskog rata. Priprema se od plodova *šmrike*, niskog zelenog bilja, a osim za piće, služila je i u medicinske svrhe, protiv bolova u želucu. Na području Senjskoga bila voćke vrlo slabo uspijevaju te su se stoga rakija i vino pili u rijetkim prilikama. Marija Nekić iz Stolca sjeća se da se krajem 1960., kad je prisustvovala zadnjim prelima, znalo naći i konjaka i vina kupljenih u trgovini.

Svako prelo pratila je zabava, manjeg ili većeg intenziteta, što je ovisilo o domaćinu i raspoloženju sudionika. U Stolcu je zabilježeno: *poslije toga čijanja je bija ples, onda bi maknuli stolove i onda bi plesali*. Na prelu se radilo do ponoći, a zatim bi uslijedila zabava. Kaja Lopac iz G. Lopaca objašnjava: *Do pol noći se čijalo, od pol noći više ne, jer grijota je i nastupila je nedilja.*[21] Prema podatcima za Liskovac domaćica je prekidala rad nakon sat, dva kad bi se iščijalo dva-tri sita perja, te bi nakon toga uslijedila zabava. Zanimljiva je i uzrečica poznata Juri Lopcu iz Jaruga: *Zora zori, naše se prelo preli.*

U čitavom kraju na prelima su radile isključivo žene i djevojke. Momci, prema navodima svih kazivača, nisu radili. Prema sjećanju Marije Lopac iz D. Lopaca i Bože Nekića iz Stolca momci bi sjedali u perje, rasipali ga uvis i puhali u pera. Na taj su način nasmijavali djevojke i ljutili starije, koji takav način zabave nisu odobravali. Mile Lopac iz D. Lopaca potvrđuje da momci nisu pomagali: *Ma vraga, oni bi zafrkavali* i vrijeme kratili pjesmom, svirkom te kartajući.

Nakon obavljenih poslova prostorija u kojoj se radilo, uređivala se za održavanje zabave. Osobito je važna bila glazba. Sviralo se uz rad, a kasnije uz ples i zabavu. Vrlo je cijenjeno bilo znanje sviranja tamburica, a posebno malene tambure *dangubice*. Tamburice su se izrađivale u mjestu Kutarevu jer *oni su najbolje to delali*. Taj podatak potvrdili su i kazivači koji su i sami bili svirači te aktivno svirali na prelima, kao i kazivačice koje su sudjelovale na prelima.[22] Milan Biondić iz Stolca objašnjava naziv *dangubice*: *Kad sviraš, ništa ne radiš, dangubiš*. Potvrđena su i druga glazbala: harmonika, *cintara* ili *citara* (usna harmonika) te gitara. Druge vrste glazbala nisu potvrđene. Svirači su imali i poseban ugled među djevojkama, koje su kao poželjnu osobinu momka isticale: *zna svirat*. Najrašireniji ples u cijelom području je

[21] Kaja Lopac, G. Lopci.

[22] Grgo Nekić, Žukalj; Mile Lopac, D. Lopci; Ana Koričić, Liskovac.

polka, koja se pleše u paru. Polku su plesali najčešće momak i djevojka. Spominju se još i *valcer* (D. Lopci, Stolac, Alan, Jaruge, Liskovac, Žukalj), *kolo* (Krmpotići, Jaruge, Ljubežine, Rončević Dolac, Alan, Žukalj), te *swing* (Alan), *tango* i *fox* (Liskovac). Osim polke, ni jedan drugi ples nije zabilježen u svim ispitanim lokalitetima. Uz plesove često se izvode i pjesme, a česta su i *pripivavanja* (Rončević Dolac), *prepivke* (Žukalj), *prepjevavanja* (Stolac, D. Lopci, Alan). U svim lokalitetima poznat je naziv *bećarci*. To su deseterački stihovi s rimom koji se pjevaju na ustaljenu melodiju, a u pravilu su duhoviti i vrlo izravni. U Žuklju je zabilježeno da je *pisma stajala uvik*, što svjedoči o važnosti pjevanja. Istaknutu frazu tumači se učestalim i sveprisutnim pjevanjem kod mladih. Tako je u Rončević Dolcu zabilježen deseterački stih koji se pjevao u prelima:

Prelo preli, a meni se drema
jer u prelu moga dike nema.

U Donjim Lopcima se sjećaju sljedećih stihova:

Misliš mala da si Božja Mati
što si dala kosu odrezati.

Djevojka bi odgovarala:

Fali mi se mali da je bogat
kad na bare tjera jedno jare.

U Žuklju su momci obznanjivali svoj status pjesmom:

Sve su ovo momci neoženjeni
kako koje godine rođeni.

Osim plesa i pjesme, razonodu na prelima predstavljale su i razne igre. Njima se vrlo često izražavala naklonost mladića prema djevojci i obrnuto. Pravila igre najčešće su jednostavna, a gotovo uvijek uključuju ljubljenje. Na obroncima Senjskoga bila zabilježene su četiri karakteristične igre: *pošta, ja stade i propade, paune* te *okreni se buvo*.[23] Najraširenija je igra *pošta*, koja je poznata u svim lokalitetima. Pravila igre *pošte* prisjeća se Ivan Lopac iz Jaruga: *To izađete van u mrak i zazovete koju. Nek' iziđe ta i ta djevojka, po imenu govori, onda se poljubi, djevojka ostane vani, muškarac ide unutra, sad muškog*

[23] Igra *ja stade i propade* poznata je u Jarugama, D. i G. Lopcima, Krmpotićima te Rončević Dolcu, a u Stolcu ju potvrđuje samo Milan Biondić; igra *pauna* u Jarugama, D. i G. Lopcima, Krmpotićima, Žuklju i Liskovcu; igra *okreni se buvo* u G. Lopcima, Ljubežinama, Alanu, Liskovcu, Rončević Dolcu i Žuklju. Potonju igru prepoznaju i u Jarugama, ali ističu da to nisu igrali.

drugog nekog kog simpatizira, onda opet. Igra *ja stade i propade* zabilježena je u D. Lopcima, Jarugama i Rončević Dolcu, ali se u različitim varijantama izvodi. U Rončević Dolcu je zabilježeno: *Momak stoji na vratima i kaže ja stade i propade, Mare* (ime) *mi se dopade*. *Ona dolazi i mora ga poljubiti*. Nešto drukčije je u Jarugama i D. Lopcima, gdje bi mladi oblikovali kolo. Unutar kola nalazio se momak koji bi govorio: *Ja stade i propade*. Na to su ga ostali pitali *tko ti se dopade*, te je on ručnikom povlačio djevojku unutar kola i ljubio je. Sad je djevojka odabirala sljedećeg sudionika. Igra *paun* ima sljedeća pravila: mladi su činili kolo, a unutar kola je bio par. Ostali su pjevali:

Paun nam je u kolu, na paunu košulja
sitnim vezom vezena, a crvenim šivena
poljubi je, paune, sedan, osan puta
da ne bude paune ona na te ljuta. [24]

ili

Jite, jite ljudi bit' će dvoje ljudi
paunica ko junica, paun

(kazivačica se ne sjeća daljnjeg teksta).[25]

Zatim bi djevojka i momak poljubili koga su htjeli te se zamijenili s drugim parom. U Krmpotićima se Marija Krmpotić sjeća igre *paune moj*, koja se razlikuje od prethodno opisane po tome što u kolu pleše sam momak te on odabire djevojku s kojom će otplesati temu i poljubiti se.[26] Pri igri *okreni se buvo* jedan momak sjedne u sredinu te mu netko kaže: *okreni se buvo*. Odgovor koji na to treba dati je: *ne mogu se okrenit dok se ne poljube* (ime) *i* (ime).[27] U drugoj varijanti nakon odgovora *ne mogu*, postavlja se pitanje *zašto?*[28] Kadšto nakon izricanja *okreni se buvo*, odgovor bude: *Neću dok me ne poljubi* (ime).[29] Razlika je, dakle, u tome da odabrani u pojedinim slučajevima sam dobiva poljupce, dok u drugima on traži da se poljubi jedan par. Osim nabrojanih i opisanih igara, u Žuklju je zabilježena još jedna, ali bez naziva. Novac, koji se sakrije, ide od ruke do ruke i treba pogoditi u čijoj je ruci. Ako netko pogodi, dalje nastavlja, a ako ne, dobiva batine po ruci.

---

[24] Đura Biondić, Liskovac. Varijanta u G. Lopcima koju je navela Božica Krmpotić je:
Okreni se, paune, sedam, osam puta,
da ne bude, paune, ona na te ljuta.
[25] Marija Lopac, D. Lopci.
[26] Marija Krmpotić se ne sjeća teksta koji bi slijedio igru.
[27] Ivan Nekić, Ljubežine.
[28] Alan.
[29] Liskovac.

Sl. 3. Gostionica "Stric Luka" u Svetom Križu (Senjska Draga) često je mjesto okupljanja i danas, snimio Augustin Perić, listopad 2003.

Prela su završavala u ranim jutarnjim satima, nakon zabave. Grgo Nekić iz Žuklja zaključuje: *Kad ko oće, kako mu se dotije na spavanje. Uiđe ga drim i to, veli iđem spavat dosta je prela.* Rad do ponoći potvrđuje i Ružica Lopac iz Jaruga, a poneka zabava se produžavala do jutarnjih sati (do dva, tri sata ujutro).

Spomenuto je da su se mladi upoznavali i u *kolima* koja su se plesala pred crkvom nakon nedjeljne mise. U Alanu su takva sastajališta nazivali *zborovima*: *Zborovi kod crkve, tamo su djevojke igrale kolo, tamo se upoznavalo.* U Krmpotićima se prisjećaju deseterca koji se pjevao nakon udaje Marije Krmpotić i njezine sestre:

Udale se Marija i Ika
'ko će sada pjevat kod zvonika?

Mile Lopac iz D. Lopaca sjeća se kako su momci iskazivali svoju naklonost djevojkama u kolu: *Onda su tu kolo igrali prid crkvom i onda je dečko koji je simpatizira koju curu, onda se postavi ispred nje. Onda je bilo*

cura koje bi se spustile. Takav javni istup djevojke osramotio bi momka pa je prema kazivanju istog kazivača moglo doći i do fizičkog obračuna (šamaranje).

U Jarugama je zabilježeno: *Osim tih prela uvijek je netko pravio veselicu, onda je pozivao. Recimo, kad se išlo u vojsku, uvijek bi se pozivalo, samo da se okupljaju mladi, onda se pozivaju one koje ti hoćeš, tu ne mora svatko, tu je recimo dvadesetak ljudi*.[30] Zanimljiv *bećarac*, koji su pjevale djevojke, naveo je Milan Biondić iz Stolca:

Sve u kolu milo do miloga
lolo vojnik, ja nemam do koga.

Mladi ljudi vrlo su se često družili pri obavljanju svakodnevnih poslova. O sastancima kod blaga Grgo Nekić iz Žuklja pripovijeda: *E, ja znam 'ko san dečko bija, preko dvadeset godina, kad san vojsku odslužija, to isto gonio blago i sastali se tamo kod blaga po pedeset čobana… kolo, pisme i igre, tako uvečer svak svoje blago i kući*. Kazivanje Đure Biondić iz Liskovca, koja se sjeća kako su stariji ljudi govorili u šali da će *cure blago pogubiti jer su im dolazili dečki*, svjedoči o tome u kojoj su se mjeri mladi zabavljali i manje mislili na posao. Družili su se i tijekom kopanja krumpira te za vrijeme kosidbe (Rončević Dolac). Nekoliko deseteračkih stihova iz Žuklja, koje su pjevali tom prigodom, svjedoči o raspoloženju među mladima:

Iman malu ko komadić leda
od srca se odlipit ne da.

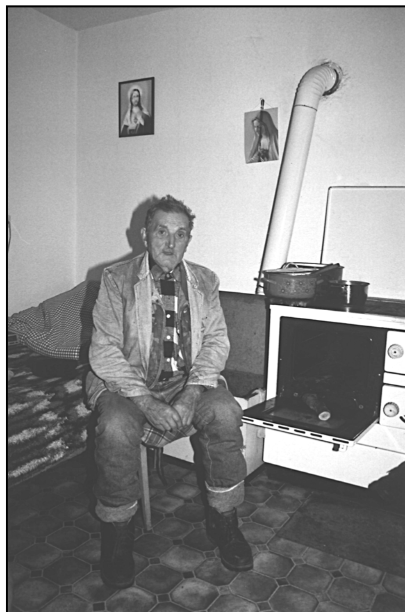
Moja mala crne oči ima
al' me milo pogleda sa njima.

Alaj volim onoga dečkića
kad namigne ispod šešírića.[31]

Navedeni podatci prikupljeni su od kazivača različitih godišta. Svi se oni sjećaju da su se prela održavala još sredinom 20. stoljeća. Ivica Lopac iz Jaruga sjeća se održavanja prela nakon svog dolaska iz vojske 1947., a njegova žena Ružica upozorava da se nakon njihova vjenčanja 1951. prelo rijetko održavalo. Marija Nekić *Zvonina* iz Stolca smatra da su se prela prestala održavati šezdesetih godina 20. stoljeća, dok u Jarugama Jure Lopac potvrđuje da se sjeća zadnjih prela sedamdesetih godina 20. stoljeća. Danas se na području Senjskoga bila ne održavaju prela.

---

[30] Milan Lopac rođen je 1934., a njegovo se kazivanje odnosi na sredinu 20. stoljeća.
[31] Marko Margeta, Žukalj.

Sl. 4. Kazivač Grgo Nekić iz Žuklja, snimio Augustin Perić, studeni 2002.

Izvanbračna djeca [32]

Izvanbračne djece bilo je u mjestima na obroncima Senjskog bila. Seksualnih odnosa među mladima bilo je i prije nego su stupili u bračnu zajednicu. U Rončević Dolcu zabilježena je zanimljiva uzrečica koja kaže da bi se mladi ženili pogotovo ako je *došlo do trbuha*.[33] Time se aludira na djevojčinu trudnoću. U Liskovcu su trudnu ženu prije nego se vjenčala ogovarali.[34] O pojavi izvanbračne djece u prvoj polovici 20. stoljeća Ivan Lopac iz Jaruga kazuje: *Bilo je i vanbračne dice. Kad pogledate u matične knjige, nema roditelja, nema oca… mulad, a slušajte, sve je to stajalo u djevojci i momku.*

Navedeni izraz, *mulad*, jedan je od češćih naziva koji se koristi za izvanbračnu djecu. U Rončević Dolcu, Žuklju i Krmpotićima izvanbračnu djecu su nazivali i *kopilad,* odnosno *kopile.* U svim je lokalitetima zabilježen naziv *mule* odnosno množina *mulci* (Žukalj), *mulad* (Rončević Dolac, Krmpotići, Jaruge), *mulenje* (Alan) ili *mulčići* (Stolac). U G. Lopcima se izvanbračno

[32] Nisu svi kazivači bili voljni pričati o ovoj temi. Ipak, neosporno je da je seksualnih odnosa bilo i izvan braka, a trudnoća nije uvijek značila nužnu udaju, odnosno ženidbu.

[33] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[34] Ana Koričić, Liskovac.

dijete, muško ili žensko, naziva *mulo*, dok je u Alanu zabilježen naziv za žensko dijete *mulica*. Svi su nazivi imali pogrdne konotacije, koje su se zadržale i danas. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca objašnjava negativan stav zajednice prema izvanbračnoj djeci: *Ona vremena govorilo se to jer to nije bija način ni karakter od ljudi,* upućujući na to da su mještani sredinom 20. stoljeća bili manje tolerantni prema otklonima od norme. Iako većina kazivača smatra kako djeca nisu kriva, svi vrlo dobro pamte spomenute nazive pogrdnog značenja koji su se takvoj djeci nadijevali. Djeci napuštenoj od jednog ili oba roditelja okolina nije bila naklona, *ali nije ono krivo* (Krmpotići). Izrugivanje okoline je postojalo, ali ne u tolikoj mjeri prema djetetu koliko prema majci. Marko Margeta iz Žuklja potvrđuje da su ženi koja je rodila izvanbračno dijete, pogrdno vikali *kurvo,* sve dok se ona nije pod pritiskom zajednice, odselila. Kaja Lopac iz G. Lopaca kazuje: *I ta cura kad bi imala vanbračno dijete nikad više je nitko ne bi nigdje vidija, samo nađi je kopat, a da bi crkvi ili di… ma kakvi to bi se rugalo*. Nada Margeta iz Žuklja, o stavu zajednice prema djevojci koja je rodila izvanbračno dijete, navodi: *Možda se onda kad koja udala, ali ritko. To se puno uzimalo u obzir (…) samo ona jadna nastradala, ostala bi s roditeljin*. U G. Lopcima smatraju da ženu s izvanbračnim djetetom *više nitko nije obadiro*, naglašavajući time njezinu izoliranost iz zajednice. U Jarugama navode da su se žene s izvanbračnim djetetom kadšto udavale za udovce.[35] Izvanbračno dijete imalo je majčino prezime, a u slučaju da se majka uda za djetetova oca, preuzelo bi njegovo prezime. Ako bi se majka udala za drugoga muškarca, dijete bi nosilo i dalje majčino prezime.[36]

Kontracepcijska sredstva

O kontracepcijskim sredstvima vrlo se malo ili ništa nije znalo, barem podatci o tome nisu zabilježeni. Marija Krmpotić iz Krmpotića na pitanje o mogućem kontroliranju začeća odgovara: *A vrag će kontrolirati*. Ipak, mnoge su trudnoće završavale *pobačajima.*[37] Trudna bi se djevojka, ipak, najčešće udala.[38] Kaja Lopac iz G. Lopaca navodi kako je bilo *i toga, da se trudne djevojke udaju*. Zajednica nije osuđivala djevojku koja zatrudni s momkom s kojim je u dužoj vezi te se za njega uda. To se smatralo logičnim daljnjim

[35] Usporediti dalje u članku s dijelom *Udovice i udovci.*

[36] Koliko su se pamtili slučajevi izvanbračne djece, potvrđuje i Đura Biondić iz Liskovca, koja se još prisjeća pojedinačnih slučajeva. Ona izdvaja sudbine dviju žena te kazuje: *Kasnije, kad su se malo opametile, onda su otišle.* To upućuje na negativan stav zajednice prema djevojkama koje su imale izvanbračnu djecu.

[37] O toj temi većina kazivača suzdržano govori, ali se ipak prisjećaju primjera.

[38] Neke su kazivačice i same prvo zatrudnjele pa se onda udale.

postupkom. Nada Margeta iz Žuklja odlučno tvrdi: *Prvo je bilo rodi ga i rodi*, naglašavajući da nije bilo pobačaja.[39] Marija Nekić iz Ljubežina smatra kako pobačaj šteti zdravlju žene te kazuje: *Ako nisi htjela, okreni se na drugi kraj kreveta*. Milka Biondić iz Alana navodi da su bile *neke pravoslavke koje su znale liječit i znale za te trave za pobačaje*. Korištenje trava u ovu svrhu potvrđuju i kazivači iz Stolca, a u Jarugama navode da je bilo potrebno piti *čaj od trava* punih 8 dana i tada *nema diteta više*.[40] Djevojke su znale same vršiti pobačaje ili bi im u tome pomagale iskusnije, starije žene, *žene iz Like* (Alan, Jaruge). Bilo je slučajeva[41] da djevojka rodi pa zatim novorođenče *zabuca u slamu i skrije*, zatim *pod kamenje mećale*. Mnoge su mlade žene i umrle zbog nehigijenskih uvjeta i nestručnosti kojima su obavljani ovakvi prekidi trudnoće što potvrđuje sljedeći citat: *Žena i umri od toga. Ona sama* [to napravi]. *Znate što, viču da bocu vina zakuati i metni na dučak… onda je bila u Brinju ta baba. I to je napravila, jedan puta skoro nije umrla, pa drugi put skoro, jedva živa ostala*.[42] Prema kazivanju Milke Biondić iz Alana neke su djevojke vršile samoubojstva nakon spoznaje o vlastitoj trudnoći, *odnila sa sobom u grob i nije nikom kazala*. Ovaj primjer svakako upućuje na strah od izrugivanja zajednice i odbacivanja. U D. Lopcima sjećaju se primjera u kojem je momak izvršio samoubojstvo ne želeći se oženiti djevojkom koja je nosila njegovo dijete.

Izbor bračnog druga

Značenje braka

Sklapanje braka smatra se poželjnim u svim ispitanim lokalitetima. Kazivači smatraju brak logičnim korakom u stvaranju obitelji. Dvije su najočitije prednosti sklapanja braka: pronalazak srodne osobe te ostvarenje potomstva. Mileva Krmpotić iz Krmpotića objašnjava: *Nema svog para, to je najgore. Rekla sam, ženi se, traži si jer nikada ne znaš što se more dogoditi, što se more, kako bi rekla, preokrenut*. Potpomaganje supružnika i lakši život udvoje navode se kao bitni razlozi za brak.

Usprkos stavu da svaki mlad fizički i psihički zdrav čovjek treba sklopiti bračnu zajednicu, postoje i ljudi koji nisu sklopili brak. Zabilježene su sljedeće varijante naziva: *stari dečko* (Jaruga), *stare dečkine* (Rončević Dolac, Žukalj),

---

[39] Pod *prvo* smatra razdoblje njezine mladosti i ranije. Nada Margeta rođena je 1929.

[40] Jure Lopac, Jaruge. Nije ispitan recept, a kazivač se ne može sjetiti o kojoj travi je riječ.

[41] Jure Lopac iz Jaruge sjeća se događaja gdje je žena odvedena u zatvor, ali nije želio navesti ime.

[42] Jure Lopac, Jaruge.

stari momak (Krmpotići), a za neudane djevojke u svim lokalitetima *stare cure* i *usidelice* (Liskovac, Alan, Rončević Dolac, D. Lopci) ili *stara curetina* (Ljubežine). Zajednica bi takve pojedince, samce, ogovarala, ali ne i izolirala. U Rončević Dolcu Elizabeta Nekić obrazlaže *da te 'ko tija, bila bi se udala*. Takve su izjave bile upućene *usidelicama* i izražavaju stav zajednice prema takvim pojedincima. Razlozi su mnogovrsni. Čest je odgovor za momke *nije tija, nisu mu se sviđale* (Krmpotići), *nije mu po volji* (Stolac). U Ljubežinama se Ivan i Marija Nekić prisjećaju da su djevojke bile previše izbirljive pa su na koncu ostajale same. Ana Koričić iz Liskovca naglašava da ako se čovjek ne oženi ili ne uda mlad, *ne bi ga ni vrag poslije*. U Žuklju dodaju: *Ako je malo ružnija bila, ostala je*. Kazivač Milan Margeta iz Žuklja ne ističe u čemu bi se očitovala *ružnoća* djevojke. Kazivačica iz Stolca, Marija Nekić *Zvonina* objašnjava da su djevojke ostajale same jer nisu željele patiti ili sebi *stvarat neprilike* udavši se za momka kojeg ne vole.[43] U Stolcu se jednim od razloga smatralo i financijsko stanje, koje bi često bilo zaprekom pri sklapanju braka. Božo Nekić iz Stolca potvrđuje da je djevojku koja je nosila dukate, često pratila i pjesma:

Dukatuša za udaju nije
bogat neće, siromah ne smije.

Bećarac je poznat i u Liskovcu.

Ipak, smatra se da je pojava samaca od zadnjeg desetljeća 20. stoljeća puno češća nego u prvoj polovici 20. stoljeća. Sada se na području Senjskog bila može pronaći velik broj mladih ljudi koji nisu sklopili brak, posebice mladića koji ostaju s roditeljima.[44] Od kada je ova pojava učestalija, nema točnih podataka, a pretpostaviti je to od zadnjeg desetljeća 20. stoljeća, kada zapravo kreće snažnija modernizacija, odlazak mladih u grad, dugotrajnije školovanje i konačno napuštanje navedenih krajeva. Svi kazivači negativno su odgovorili na upit treba li netko od braće i sestara ostati neoženjen te tako pomagati roditeljima. Kako sjećanja kazivača sežu do početka 20. stoljeća, može se prema njihovim kazivanjima konstatirati da ta pojava nije zabilježena za čitavo 20. stoljeće.

Dob stupanja u brak

Dob stupanja u brak vrlo je relativna, prvo za svakoga pojedinca, a zatim i za svako ispitano mjesto. Od osamnaeste godine, točnije od zakonske punoljetnosti djevojke su mogle stupiti u brak (Rončević Dolac, D. Lopci, Ljubežine, Liskovac). Ipak, mnogi su skloni odgovorima: *S dvadeset je zrela i*

[43] Kazivačica je rođena 1940., pa zbog toga iznosi liberalniji stav u biranju bračnoga druga.
[44] Dosta ispitnih kazivača ima neoženjene sinove, unuke ili braću.

djevojka (Jaruge); *Pa cura dvajst, dvajst jednu godinu, dvajst godina to je bio prosek neki* (Stolac), *priko dvajst godina* (Krmpotići). U Žuklju, prema kazivanjima, djevojke od dvadeset godina smatrale su se zrelima. U G. Lopcima dob djevojke objašnjavaju: *Kako se koja našla sa čoekom,* ali s naglaskom da se prije dvadesete godine nisu udavale. Marija Krmpotić iz Krmpotića govori o neodređenoj dobi udavača (…) *di koja mlađa, di koja starija*. Kad bi djevojka ušla u dob od dvadeset pet, dvadeset šest godina, nije više smatrana izglednom prilikom za ženidbu, *već je to stara cura*[45] (Stolac, Liskovac, Ljubežine). Međutim, u Alanu Vladimir Biondić se prisjeća: *Dvadesetpet godina kažu to je bila zdrava ženska za udaju*. Iznimaka se sjećaju u Jarugama: *Kad je rat udarija, ženila se jedna i od trideset godina*.[46] Razlog tome kazivač pronalazi u činjenici da je rat uzimao mnoge živote pa se i nije moglo birati. U Žuklju se ističe da se ipak nije lijepo gledalo na razliku između supružnika veću od desetak godina, jer kazivač navodi da su se zafrkavali *da mu je ka i majka*. Rijetko se događalo da djevojka bude starija od momka, *jedino koja bi imala kaki miraz pa je ne bi uvik*.[47] Dobna granica za momke nije postojala, a u Alanu ističu: *Mladi dečki nisu se ženili, to je rijetkost bila da su se ženili prije dvadesete godine, jedino ako je bija siromašan i da nije ima tko radit*.[48] Kaja Lopac iz G. Lopaca navodi da se još za njezina djevojaštva znalo govoriti: *Što stariji, to bolji*. U drugim lokalitetima takvo zapažanje nije zabilježeno. Prema kazivanjima u D. i G. Lopcima te Stolcu bilo je i djevojaka koje su stupile u bračnu zajednicu ne navršivši osamnaest godina. U takvim slučajevima morali su roditelji *potpisivat za nju, garantirat*.

Kako se bira bračni drug

Biranje bračnog partnera moguće je bilo na dva načina: mladi su u nekim slučajevima sami birali partnera, a u drugima su ih roditelji upućivali. Ova potonja pojava, ipak, danas se više ne susreće. Ima primjera iz prošlosti kojih se sjećaju kazivači, a najstariji se primjer dogodio osamdesetih godina 20. stoljeća, i pamte ga iz G. Lopaca. Jure Lopac iz G. Lopaca sjeća se zaruka na kojima su se nevjesta i mladoženja prvi put vidjeli: *Nikad se vidli nisu*.[49] U Jarugama Jure Lopac se sjeća: *Kad je moja mama cura bila, onda ovako, nije 'ko sad sin ide tražit curu. Sa strane stoji ta jedna žena i ona njemu bira curu i ona viče mojoj*

[45] Božo Nekić, Stolac.
[46] Jure Lopac, Jaruge.
[47] Kaja Lopac, G. Lopci. Usporediti s dijelom članka o mirazu.
[48] Vlado Biondić, Alan.
[49] Jure Lopac, G. Lopci. Sjeća se da im je to ugovorio neki susjed i njezini roditelji.

mami, nema da dečko ide tražit curu, nego mama i ćaća, a nikako sam i slušaj, slušalo se to.[50] U Žuklju i Liskovcu se *namiralo*, negdje se slušalo roditelje, negdje ne, a Grgo Nekić iz Žuklja napominje da *što god čovjek radi preko volje, nije dobro*. On naglašava da je i u njegovoj generaciji bila prisutna pojava *namiranja* (rođen 1918.), a o prihvaćanju savjeta starijih on kaže: *Di 'ko poslušaj, a najviše i nastradaj*, smatrajući pri tome da za sklapanje braka ipak treba naklonost mladih. Vrlo se često odluka temeljila na savjetima roditelja.[51] Bilo je i drugačijih primjera: premda su roditelji savjetovali, *vraga je ona slušala* (Liskovac), *išla priko roditeljske volje, volila ga i udala se* (Rončević Dolac). U Liskovcu navode primjer roditeljske zabrane viđanja s odabranikom, nakon čega je djevojka odlučila ne udati se nikada. U nekim ispitanim lokalitetima kazivači naglašavaju da se *nisu roditelji pačali* (Krmpotići, Jaruge), *ako se zavolila cura ili dečko, ili bili bogati ili siromašni, oni su se ženili* (G. Lopci). Bilo je momaka koji su bili zatvoreniji i zbog toga nisu lako prilazili djevojkama. Vladimir Biondić iz Alana navodi: *Čovjek bija nesposoban, nije nikad ženske iša i sada roditelji oće da ga utrpaju da ga ožene, oni ugovore sa tom ženskom, sa tim roditeljima*. Pojava je potvrđena i u Stolcu te u D. Lopcima.

Nije bilo slučajeva da se mladi prvi put vide tek na vjenčanju, jer, prema Mariji Krmpotić iz Krmpotića: *Sve je poznato tute, svi se dugo poznaju, kako je, što je, kako žive… sve*.

Osim roditelja koji bi kadšto posredovali u ime svoje djece, zabilježeno je i nekoliko slučajeva drugih vidova posredovanja pri upoznavanju djevojaka i momaka.[52] Naziv za takve posrednike nije poznat. Pri drugom sklapanju braka Mile Lopac iz D. Lopaca zatražio je pomoć: *Onda sam ja pita jednoga, ima li tu kakva ženska za mene*, te ga uputio poznanik na buduću ženu.[53] U Krmpotićima je zabilježeno posredovanje.[54] Mileva Krmpotić upoznala je svoga budućeg muža preko pisma svoje poznanice,[55] te se još sjeća: *To je sve preko nje došlo*. Iz G. Lopaca je već spomenut primjer iz osamdesetih godina 20. stoljeća, kad su se djevojka i momak prvi put vidjeli na zarukama. Prema kazivanju Jure Lopca iz G. Lopaca sve je uredio poznanik, muškarac kojeg nije imenovao, te djevojčini roditelji.

---

[50] Jure Lopac rođen je 1929. u Jarugama, pa prepričani događaj svakako možemo smjestiti u dvadesete godine 20. stoljeća.

[51] O savjetima roditelja vidi usporedi s poglavljem *Poželjne osobine bračnog druga*.

[52] Od ispitanih lokaliteta zabilježeno u Krmpotićima, G. Lopcima, D. Lopcima, Jarugama.

[53] Mile Lopac nije spomenuo takve primjere iz svoje mladosti, a ovaj primjer je iz 1947.

[54] Iako je Marija Krmpotić tvrdila suprotno.

[55] Poznanica Nevenka Krmpotić, je kao i Mileva Krmpotić, pravoslavne vjere.

Sl. 5. Obitelj Jure Lopca iz Jaruge, snimila Jasmina Jurković, listopad 2003.

Većina kazivača ne zna za pojavu zaručivanja nedorasle djece, osim u šali, kad bi roditelji rekli: *To je moja nevista* (Rončević Dolac).

Poželjne osobine bračnog druga

Pri odabiru partnera velika se pozornost posvećivala određenim fizičkim, psihičkim i inim osobinama. Momke u D. Lopcima ponajviše je kod djevojaka zanimao fizički izgled: *Gledo sam u noge, pazite, kako stigne, muškarci ako je lipa cura, oni ko ludi koj će j' dobit*. Prototip fizičkog izgleda nije postojao, *netko deblje, netko mršavije važnije bilo da je dobra radnica* (Rončević Dolac). Ivan Lopac iz Jaruga odabir djevojaka obrazlaže: *Slušajte, kako ko. Niko po ljepoti, niko po dobroti*. Grgo Nekić iz Žuklja naglašava kako se posebna pozornost obraćala na to je li djevojka zdrava, a brigu o tome vodili su roditelji, *većinom savitovali sinove nek se pripazi kako zdravlje se služi*. Svi kazivači ističu da su roditelji bili zadovoljniji pri odabiru partnera koji odgovara kako po fizičkim i psihičkim sposobnostima, tako i po financijskom statusu. Grgo Nekić

iz Žuklja objašnjava: *i tako upute davali, ali džaba je to sve ako nije to, ako ono nije jedno prema drugom*. Ipak u Stolcu naglašavaju jednu fizičku osobinu: *Nisu se smjele šišat, morale su imat dugu kosu*. Milan Biondić iz Stolca sjeća se stihova pjesme:

Ništa ljepše od naše seljanke
kad se sprema poć' na igranke
oči crne, guste trepavice
niz leđa joj vise pletenice.

Povezan je sa šišanjem i duhoviti *bećarac,* zabilježen u Alanu i Žuklju:

Lipa li si Gromlina Mare
ka u zimi ošišano jare.

Marko Margeta iz Žuklja sjeća se djevojke iz svoje mladosti koja je imala *krive noge* pa joj je *pivao* ne srameći se istaknuti njezin fizički izgled:

Moja mala krive noge ime,
sva bi drva sasanko sa njima.

Brojni kazivači naglašavaju kao glavnu osobinu djevojčinu dobrotu: (…) *da nije pokvarena, nije blenuta* (Ljubežine).[56] Ivan Nekić iz Ljubežina tvrdi da je najbolje *kad s njom osam dana ideš*, *divaniš se*, te tako provjeriš je li *blesnuta* ili ne. U Rončević Dolcu smatrali su djevojku lošom ako *nije željela radit i hodala po drugim kućama*. U Stolcu smatraju da *nisu ni gledali na to je l' lipa, najviše gledali da voli radit, kravu must, vatru ložit, kopat*. Grgo Nekić iz Žuklja sjeća se primjera iz sredine 20. stoljeća, kada je momak motrio ponašanje djevojke: *Samo vidit kako se ponaša, kako je u kući, kako je okretna, voli li delat*. Ivan Lopac iz Jaruga vlastitu je odluku rastumačio ovako: *A vidlo se da će biti dobra gospodarica*. Jure Lopac iz Jaruga zaključuje da nije dobro ako *ona nije za rad, to selo priča*, takvu djevojku se ne izabire. Isti kazivač zaključuje: *Bolje ako ima kako imanje, gostionu, ta je bolja bila*. Mile Lopac iz D. Lopaca tvrdi da je bilo momaka koji su rado ženili imućnije djevojke kako bi *lakše život sproveli*. Djevojčino bogatstvo ipak nije bilo presudno u odabiru. O spremanju bogatijeg miraza za djevojku koja će se teže udati, govori deseterački stih poznat u Jarugama, a često upotrebljavan kao uzrečica:

Dukati se ne meću na cvijeće
već na one koje niko neće.

---

[56] Pod izrazom *blenuta* kazivač smatra djevojku manjih intelektualnih sposobnosti. Inačica je izraz *blesnuta,* zabilježen u Jarugama.

Nekoliko *bećaraca* iz Žuklja upućuje i na uređivanje djevojaka te stav zajednice o tome:

Mala moja, naša san ti manu,
naša san ti puder u ormaru;

Puderuša iz kola uteče
da zašpara puder za grmeće;

Ne treba mi kila rumenila
mene je mama rumenu rodila.[57]

Djevojke su gledale na fizičke osobine odabranika: *Ajme samo je njoj bilo kako on izgleda, a drugo je sve bilo sirotinja, svi su bili lipi, lipe građe, visoki, nisu bili debeli ka sada* (Liskovac), *glavno da je lip* (Ljubežine). Osim toga pazilo se *da je dobar, da te poštiva, da nije pijanica i da nije zlo dela* (D. Lopci, Krmpotići), *koji dobro radi, koji je marljiv* (G. Lopci), *dobar gospodar, dobre ćudi* (Žukalj), *lijepo pjeva, lijepo obučen, pristojan* (Rončević Dolac). Ivan Lopac iz Jaruga ističe da su momci koji su se isticali kao dobri plesači, vrlo brzo osvajali djevojke.

Gledalo se i na imovinsko stanje partnera. Tako Kaja Lopac iz G. Lopaca kaže: *Isto iz koje je obitelji, onda je bilo sirotinje najviše, onda bi dečki birali koja je malo bolja i tako*. Marija Krmpotić iz Krmpotića savjetuje: *Moraš paziti kamo ćeš, da ne bi u sirotinju ošla*. U Žuklju i Liskovcu *gledalo se da je momak bogatiji, da ima zemlje*. Nerijetko su na takve stvari upućivali sami roditelji.

U Rončević Dolcu i Liskovcu gledalo se na osobine starije sestre, *ona udaje i druge sestre*, odnosno *starija je namirila mlađu*. Grgo Nekić iz Žuklja naglašava da je i prije odabira djevojke dobro imati na umu i osobine njezine majke, *da li je kakva svađalica*.[58] Potvrda tome pronalazi se u uzrečici iz Rončevih Dolaca: *Gledaj majku, pa prosi djevojku*.

Odakle se bira bračni drug

Bračni drugovi su se pretežito birali ili iz istog sela ili iz bliže okolice. Većina kazivača napominje kako je ovaj kraj u prvoj polovici 20. stoljeća bio napučen, pa je bilo mladih ljudi te u većini slučajeva i nije bilo potrebe tražiti partnera u udaljenijim krajevima. Raseljavanje, pretežno mladih ljudi, s područja Senjskoga bila, započelo je usporedno s procesom jačanja industrijalizacije, školovanja te odlaska u gradove. Sela i zaseoci su međusobno relativno blizu, pa su se često početkom 20. stoljeća sklapali brakovi iz mjesta

[57] Josip i Jela Margeta, Žukalj.
[58] Vidjeti dalje u članku: *Sklapanje braka redom po dobi.*

unutar Senjske drage. Marija Krmpotić navodi da se nije udala u svom rodnom mjestu Sv. Križu *kad mi doli sve rodbina, doli mi je brat i tete*, već se udala u nekoliko kilometara udaljene Krmpotiće. Kazivačica Kaja Lopac rodom je iz Stolca, a udala se 1947. u G. Lopce. Marija Nekić iz Stolca naglašava kako je osobito značajno bilo međusobno poznavanje mladih. Tako se i ženilo i udavalo u druga mjesta jer *mi smo se svi poznali* i *većinom smo se držali domaći svojih* (Stolac). Zabilježen je podatak da se početkom 20. stoljeća više obraćala pozornost na to da mladi, ako ne već u svom mjestu, partnere odabiru iz bliže okolice: *Tute međusobno se ženili* (Liskovac). Ivan Nekić iz Ljubežina kazuje da su se mladi ženili i udavali *u krugu dvadeset, trideset kilometara*. Vladimir Biondić iz Alana, s druge strane, naglašava da su djevojke iz daljih mjesta bile interesantnije nego *komšija, jer š njom je svaki dan bija*. Prijelomnu granicu označuje kraj Drugoga svjetskog rata, kada se zbog ekonomskih razloga migriralo te su tako djevojke *znale otić i u Slavoniju i u Bosnu, u Dalmaciju.*[59] Zanimljivo objašnjenje o mjestu biranja bračnoga druga donosi Đura Biondić iz Liskovca: *Ako je niko neće, onda će ona otići dalje,* sugerirajući time nepisano pravilo da se "dobre" djevojke udaju u rodnome mjestu. Biranje bračnog druga iz drugih sela često se odvijalo na *prelima*: tako Jure Lopac iz Jaruga potvrđuje da je svoju suprugu upoznao na prelu u Brinju, Mile Lopac iz D. Lopaca Mariju je upoznao u Brinju, Ana Koričić iz Liskovca muža je upoznala u Brinju, Nada Margeta rodom je iz Liskovca, a udala se u Žukalj itd.

Posebnu pozornost privlači uzrečica: *Čuvaj se senjske bure i vratničke cure!* Upotrijebljeno izjednačavanje senjske bure, koja je poznata po svojoj razornoj snazi, i vratničke *cure* koja bi, kako proizlazi iz uzrečice, predstavljala takvu snažnu djevojku, ne odaje je li to pozitivno ili negativno. Tako se uzrečica može protumačiti na dva načina: da su grube i snažne djevojke, ujedno i nepoželjne.[60]

Zapreke za sklapanje braka

Na području Senjskog bila najveća zapreka za sklapanje braka je srodstvo. Stupnjevi srodstva nazivaju se *koljena* u svim lokalitetima, a javljaju se u inačicama: *kolno* (Stolac), *koleno* (D. Lopci, G. Lopci, Stolac). Računa se da su djeca braće prvo koljeno, drugo koljeno njihovi unuci itd. *Prvo koljeno je dva brata dica, 'el braća nemaju koljena, njihove dice su dica drugo i onda dalje* (Alan). Iznimku predstavlja Žukalj, gdje prvim koljenom smatraju braću.

[59] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[60] Varijantu ove uzrečice naveo je Dragan Žunić iz Senja: *Boj se senjske bure i brkate cure*, koji smatra da su brkate cure bili u žensko preodjeveni uskoci koji nisu brijali brkove.

U ostalim mjestima kazivači napominju da *braća nemaju koljena*.

Na krvno srodstvo među budućim partnerima obraćala se velika pozornost te je to ujedno bila i glavna zapreka. Zabrana se odnosi na oba spola podjednako. Brakovi među rođacima bili su rijetka pojava, a kad su se i ostvarili, ljudi su ih dugo pamtili. Tako se u svim lokalitetima slažu da je bilo ljudi koji su sklopili brak s rođakom: *Puno bilo slučajeva gdje se koljeno ženilo* (Jaruge).[61] Mile Lopac iz D. Lopaca sjeća se: (…) *taj lugar što je bio kod nas, on je od tetke kćer oženio*. U G. Lopcima također znaju za takve primjere.[62] Jure Lopac iz Jaruga sjeća se da su kod mjesta Oltari *brat i sestra dijete napravili*. Marija Nekić iz Ljubežina kaže da se njezin susjed oženio djevojkom koja mu je bila u srodstvu. Posljedice takvih brakova nisu se mogle ispraviti, a očitovale su se na potomstvu. Takva djeca, prema mišljenju Mile Lopca iz D. Lopaca, *koja su rodbinska veza, ta dođedu falična*. Pod tim se nazivom podrazumijeva fizička i psihička defektnost rođenog djeteta. U Rončević Dolcu, Elizabeta Nekić sjeća se primjera kada *su se prva polubraća oženila* (bratići). Imali su troje djece koja su tijekom života nastradala. Njihovo stradanje kazivačica objašnjava kršenjem ovoga pravila.

Zabrana braka među rodbinom nije se u svim ispitanim lokalitetima jednako protezala. Najčešće se navodi zabrana braka do četvrtog koljena (Krmpotići, D. Lopci, G. Lopci, Jaruge, Ljubežine, Alan, Rončević Dolac, Žukalj), ali su neki kazivači naglašavali zabranu do devetog koljena (G. Lopci, Liskovac, Stolac, D. Lopci). Prema kazivanjima iz Jaruga, Rončević Dolca, Žuklja i Liskovca bilo je kadšto brakova i u trećem koljenu. Takvi su slučajevi zapamćeni i kazivači ih smatraju nevaljanim, a Jure Lopac iz Jaruga smatra: *Treće već je grijeh, a četvrto možeš*.

Odnos crkvenih pravila i naroda bio je približno jednak. Crkva nije dopuštala ženidbu rodbine. Milan Biondić iz Stolca navodi: *A pop nije htio vjenčat barem četvrto koleno*. Ivan Lopac iz Jaruga naglašava: *Slušajte, to s katoličke strane nije se odobravalo. Može proć, al' ko zna na kojem koljenu, a slušajte, uvijek je bolje da nije ista krvina, nije jednako imati invalida ili zdravo dijete*.

Svi se kazivači i danas slažu da je srodnički brak nevaljao te se zalažu za njegovu strogu zabranu, a posebice zbog vidljivih posljedica na potomcima.

Sklapanje braka među kumovima nije se odobravalo, pa tako u Ljubežinama znaju reći da *se nije smjelo za kumov plot uhvatiti* zato jer *se kum*

[61] Osim u Krmpotićima, gdje je kazivačica izrazito protiv toga, te smatra da nikada nije bilo takvih primjera.

[62] Jure Lopac, G. Lopci.

poštiva. U G. Lopcima, Krmpotićima i Rončević Dolcu, također, kumstvo smatraju zaprekom za sklapanje braka. U Stolcu objašnjavaju bračne veze među kumstvom da *nisu u rodu*, dakle odobravaju kao i u D. Lopcima: *Kumstvo se znalo ženit*. Također, u Jarugama smatraju da će upravo takvim brakom učvrstiti svoje kumstvo. Poznat je i običaj *šišanog kumstva*, koji se nije smatrao zaprekom u sklapanju bračne zajednice.[63]

Kraj pod Kapelom i pod Senjskim bilom bio je u prvoj polovici 20. stoljeća gospodarski siromašan. Većina kazivača napominje kako je prije *dosta sirotinje bilo*, pa društvene razlike unutar mjesta nisu bile toliko izrazite. Stanovnici ovih lokaliteta nerijetko su se ženili u svojim mjestima i nisu odlazili u gradove.

Razlike u vjeroispovijesti nisu se smatrale zaprekom za sklapanje braka, vjerojatno zbog većinskoga katoličkog stanovništva (Liskovac, G. Lopci, D. Lopci, Stolac). Tako na pitanje o vjeroispovijesti kazivači naglašavaju da *su svi katolici tu, svi Hrvati* (Liskovac).[64] Iznimke su vrlo rijetke, u Rončević Dolcu jedna se djevojka udala za muslimana, a u Krmpotićima momak za pravoslavku. Prema Milan Biondiću iz Stolca, posebno se gledalo na vjeroispovijest: *Ako je pravoslavac bija, nije se moga oženit Hrvaticom. To se gledalo, nećeš za Srbina i gotovo, ne da joj familija, a ona bi se udala, utekla*.

Domovinski rat vrlo je svjež u sjećanju kazivača pa se na razlike u vjeroispovijesti obraća još veća pozornost nego u prošlosti.

Sklapanje braka redom prema uzrastu

Na obroncima Senjskoga bila smatra se poželjnim da se prvo uda starija sestra, a zatim mlađa, redom prema dobi. Božica Krmpotić iz G. Lopaca napominje: *roditelji voljeli da to ide kako spada*. Ako se red ne bi poštivao, neudana starija sestra bi se ljutila jer bi, prema shvaćanjima kazivača, njezina prilika za udaju bila znatno umanjena. Marija Lopac iz D. Lopaca potvrđuje: *A ljuti se, da se nju zametnulo, prvo se morala starija udat*. U Jarugama također smatraju da je starija djevojka podcijenjena, *udarena*, ali ni u jednom lokalitetu nisu zabilježene sankcije koje bi se eventualno provele. Iznimku predstavlja podatak iz Ljubežina, prema kojem se nije pazilo na sklapanje braka redom prema dobi.[65] Đura Biondić iz Liskovca objašnjava svoj stav: *Jest se to, ali ako se mlađa udala priko starije, teško se starija udavala*. Elizabeta Nekić iz mjesta

[63] Nije detaljno ispitano. Podatci za mjesta Jaruge, D. Lopce, G. Lopce i Rončević Dolac.

[64] Podatak treba uzeti s rezervom.

[65] Kazivanje Marije Nekić iz Ljubežina treba uzeti s oprezom, jer je kazivačica rođena u Melnicama.

Rončević Dolac naglašava: *Ako se prva ćer lipo ponese, bude dobra, pristojna, vredna, ona udaje i druge sestre*. Nazivi za djevojke koje se udaju, nisu poznati, ali se za mlađu sestru znalo reći *da prelazi ogradu* (Krmpotići, D. Lopci), ako bi se udala prije reda. U G. Lopcima su izraz skratili: *udala se preko one*. Prisutan je i naziv *skočiti na policu*, koji istodobno vrijedi za mlađu neudanu sestru. Đura Biondić iz Liskovca ističe da bi na *pavenki* tada mlađu sestru upozoravali: *Pazi da ne bi suđe stukla, sad si skočila na policu*. Taj se izraz objašnjava time da se na mlađu sestru obraćala manja pozornost, ona je tako nasljeđivala sve od starije sestre koja se pripremala za udaju. Kad bi se starija udala, sva se pozornost posvećivala sljedećoj, koja je *skočila na policu*.[66] U Alanu objašnjavaju izraz *na polici* djevojčinom spremnošću za udaju: *Ona je izložena*. U Žuklju je takav stav objašnjen izrazom kojim je majka objasnila poziciju svojih kćeri: *Na mojim ćerima nema mostova*.[67] Već je spomenuto da se gledalo na osobine starije sestre. Kroz uzrečicu *starija je namirila mlađu*, vrlo je precizno izražen stav o poštivanju sklapanja braka redom prema dobi.

Na sklapanje braka redom prema dobi nije se kod braće toliko obraćala pozornost koliko kod sestara. U Rončević Dolcu spominju da se na to pazilo, ali ako se *oženija mlađi, nije bilo veze*. Stav *to se već manje obadiralo* izriču i u Žuklju.[68] Međutim, drugi kazivač iz Žuklja Grgo Nekić prisjeća se u ženidbi gledalo na red prema dobi kad je bilo više braće. Tada se znalo reći: *priko starijega*. U slučaju da se mlađi oženi prije starijeg brata, smatralo se da prvo oženjeni *nekako ponizuje* starijega, neoženjenog. Jure Lopac iz Jaruga ističe da se i za momke znalo reći da su *na polici*, te se pazilo u ženidbi na red prema dobi. Da je *po starini išlo* potvrđuju i u Krmpotićima. U Liskovcu, Ljubežinama i G. Lopcima tvrde da se kod momaka nije uopće gledalo na red po dobi ženidbe.[69]

Levirat i sororat [70]

Obje pojave koje uključuju da nakon smrti bračnoga druga udovac ili udovica sklapaju brak sa sestrom odnosno bratom pokojnika, zabilježene su na području Senjskoga bila. U mjestima D. Lopci, Krmpotići, Jaruga, Žukalj, Ljubežine i Stolac kazivači pamte takve pojave, ali naglašavaju da to nije bila

---

[66] Naziv je prisutan i u Rončević Dolcu, Liskovcu, Žuklju, Stolcu, Alanu, Jarugama, D. Lopcima, G. Lopcima.

[67] Jela Margeta, Žukalj.

[68] Nada Margeta rođena je u Liskovcu, a udala se u Žukalj.

[69] Đura Biondić, Liskovac; Ana Koričić, Liskovac; Marija Nekić, Ljubežine; Božica Krmpotić, G. Lopci.

[70] Pojava sororata nije detaljno ispitana ni u jednom lokalitetu te nisu dobiveni svi potrebni podatci. U Alanu nije ispitana ni jedna ovakva pojava.

obveza, već se prema riječima Grge Nekića iz Žuklja događalo *iz dobre volje*. U G. Lopcima i Rončević Dolcu kazivačice su upoznate s ovim pojavama, ali smatraju da su karakteristične za druge krajeve: *malo dalje gore, Lika,* ili su pak sigurne da toga nije bilo u njihovoj generaciji, odnosno nakon Drugoga svjetskoga rata. Đura Biondić iz Liskovca, rođena 1932., ne pamti ni jedan spomenuti slučaj. Za Alan nisu dobiveni podatci. Kazivanja kazivača o ovim pojavama smještaju se u drugu polovicu 20. stoljeća. Iznimka je kazivanje Mare Nekić iz Stolca, rođene 1922. godine, koja potvrđuje pojavu levirata i u prvoj polovici 20. stoljeća.[71]

Zabilježena su dva naziva za pojavu da udovica nakon muževe smrti sklopi brak s muževim bratom. To su: *za divera otići* (Jure Lopac, Jaruge; Marija Nekić, Ljubežine) i *djevera za muža* (Marija Nekić, Stolac; Božica Krmpotić, G. Lopci).[72]

Na sklapanje braka u oba slučaja nije se blagonaklono gledalo. Milan Biondić iz Stolca navodi: *Ja moje svastike smatram da su to moje sestre, a i moja žena smatra moju braću da su joj to braća.* Stav koji je izrazio kazivač iz Stolca, prisutan je i kod drugih kazivača, koji smatraju i da *bi selo pričalo* (Jaruge), *to mu je ka i rod* (Nada Margeta, Žukalj). O svadbi u takvim prilikama postupalo se kao kod vjenčanja udovaca i udovica.[73]

Homoseksualne veze

Pojava homoseksualnih veza nije temeljito istražena jer tema izaziva neugodu kod kazivača. U većini lokaliteta nije se ni pitalo za navedenu pojavu, a u mjestima gdje se pitalo, dobiven je uglavnom negativan odgovor, kao kod kazivača Ivana Nekića iz Ljubežina. Nešto se više podataka doznalo u Rončević Dolcu, gdje Elizabeta Nekić smatra *da je to sve bilo u tajnosti*. Ona navodi primjer žene koja je rođena 1953. i koja je imala sklonosti prema istom spolu te je (…) *neugodno napadala*. Prema istom kazivanju iz Rončević Dolca *ženske su znale, a muški slabo* skloni takvim vezama. Kazivačici su poznatiji slučajevi djevojaka u spomenutim odnosima nego odnosi momaka.

Pašanci i jetrve

Pod nazivom *pašanac* podrazumijevaju se dva brata koja su se oženila dvjema sestrama ili bilo koja dva momka koja su se oženila bilo kojim dvjema

[71] Mara Nekić, Stolac. Nakon smrti očeva brata udovica se udala za oca kazivačice.
[72] U ostalim lokalitetima za naziv ne znaju ili podatci nisu prikupljeni.
[73] O svadbi udovaca vidjeti dalje u tekstu.

djevojkama. U potonjem slučaju djevojke bi se nazivale i *jetrve*.[74] Pojava je zabilježena u svim ispitanim mjestima.[75] Iznimka je kazivanje Đure Biondić iz Liskovca, koja smatra da nije bio slučaj da se dvije sestre udaju za dva brata ili dva momka.[76] Značenje riječi *pašanac* i *jetrva* kazivačima nije poznato. Ivan Lopac iz Jaruga objašnjava međusobno slaganje među momcima, *pašu si*. Nasuprot tumačenju da su se *pašanci* slagali, koje pronalazimo u većini lokaliteta, u Žuklju je zabilježeno i tumačenje: *di god dvi sestre dođu između dva brata, nigdi to baš sjajno nije* (Grgo Nekić). Marko Margeta, također iz Žuklja, potvrđuje prethodni citat o *pašancima* uzrečicom da je među njima vladala *svađa na sikire* (sjekire).

U Rončević Dolcu se upućuje na povezanost ove pojave s osobinama djevojaka. Često se događalo da se starija sestra udala u obitelj te se pokazala dobrom pa se onda i druga sestra udala u istu obitelj. Da je *starija namirila mlađu,* potvrđuju i u mjestu Liskovac. Kazivačica Nada Margeta i njezina sestra tako su se udale u Žukalj.

Uz spomenutu pojavu u Žuklju je zabilježena i izdvojena pojava *zamjene*.[77] Nada Margeta objašnjava: *Ja san za njezinin braton, a ona će ići za moga brata*, *moj brat oženija bi moju zaovu*. Ista kazivačica ističe da *zamjena* nije bila *čest slučaj*, *kroz sve te zaselke možda dva, tri*.

Doveden

Pojava da nakon ženidbe muškarac dođe živjeti u ženinu kuću vrlo je raširena na području Senjskoga bila. U svim ispitanim lokalitetima pojava je potvrđena. Takvi slučajevi svojevrsnoga odstupanja od pravila da žena nakon udaje dolazi u muževu kuću, čini se, nisu bili rijetki.[78]

Muškarac koji dolazi živjeti u ženin dom, naziva se *doveden* (D. Lopci, Jaruge, Ljubežine, Stolac, Alan, Liskovac i Žukalj), *dovedan* (G. Lopci, Jaruge) ili *priženja, pridošlica* (Krmpotići). Naziv se objašnjava time da je *ona njega dovela* (D. Lopci), odnosno on se priženio djevojci u kuću (Krmpotići).

---

[74] Naziv *jetrve* zabilježen je u Jarugama, Krmpotićima, G. Lopcima, Žuklju i Rončević Dolcu.

[75] U mjestu Alan ova tema nije ispitana.

[76] Druga kazivačica Nada Margeta i njezina sestra rodom su iz Liskovca, ali su se udale u Žukalj. Njihovi se muževi oslovljavaju s *pašanac*. Time se osporava kazivanje Đure Biondić.

[77] U ostalim lokalitetima kazivači nisu spomenuli takav slučaj, pa je to stoga potrebno detaljnije ispitati.

[78] U svim ispitanim lokalitetima potvrđena je učestalost pojave, osim u Žuklju, gdje Marko Margata ističe da se iz njegove generacije nije nitko priženio. Drugi kazivač iz Žuklja, Grgo Nekić, smatra da je ta pojava bila česta.

Doveden je dolazio u ženinu kuću u slučajevima kada je djevojka bila jedinica, sama s roditeljima, *kad nije bilo muškoga u kući* (Žukalj), odnosno *bila ženska dica u kući, pa da dođe muška glava* (Liskovac). Tako se zemlja ne bi morala prodavati jer bi se *doveden* brinuo o njoj, a nakon smrti njezinih roditelja zakonski bi zemlja bila dodijeljena njemu (G. Lopci). U Liskovcu pak ističu da se zemlja mogla prepisati na oboje ili samo na njega.[79] Vladimir Biondić iz Alana i Ivan Nekić iz Ljubežina kazuju da je imetak bio prepisivan na *dovedena*. Stavovi prema toj pojavi se razlikuju. U Žuklju su znali reći *doveden je malokoji sritan jer je doša na tuđe,* očito time naglašavajući stav prema *dovedanima*. Stav se razvijao i u Jarugama, gdje kažu za *dovedana, a tobože pod ženski krov, pod njen krevet*. U G. Lopcima Božica Krmpotić navodi da se govorilo *dovedan se udao*. U ostalim mjestima kazivači ističu pozitivan stav prema ovoj pojavi i misle da se na nju puno drukčije gledalo nego na svaki drugi brak.[80] Kazivačica Ana Koričić iz Liskovca ističe da je njezin djed bio *doveden*, a kroz smijeh dodaje kako je on govorio da to nije dobro, ne objašnjavajući zašto.

Svadba je bila kao i ostale, ali nakon završetka pira muž odlazi k ženinoj kući. Svi su kazivači potvrdili da žena i djeca *njegovo prezime imaju*.[81] Potrebu dolaska u kuću djevojke kratko sažima Ivan Lopac iz Jaruga: *Pa bilo recimo kod njiove kuće više muški, pa nisu mogli svi ostati, a kod divojke nije bilo muških, brata ili…, da ne propadne zemlja, i onda je taj doveden postao vlasnik zemlje i prezime donio*. U slučaju da *dovedenova* žena umre, on je nasljednik cijelog imetka i zemlje, a u Alanu su suglasni da se on može ponovno ženiti i dovesti ženu u kuću gdje se priženio.[82]

Udovice i udovci

Ponovno vjenčanje udovica i udovaca nije bila rijetka pojava. Prema kazivanjima pozitivniji je bio stav prema ponovnoj ženidbi udovaca nego prema udaji udovica. U Žuklju objašnjavaju: *Žene su jako umirale, pa se ženili i tri, četri ili pet puta*.[83] U G. Lopcima izravno potvrđuju *još prije nego udovice* su se ženili udovci. O češćoj ženidbi udovaca potvrde su pronađene i u Liskovcu, gdje Ana Koričić ističe: *Dovodili druge žene i imali su iz tri, četri braka dicu*. Pozitivan stav prema ponovnoj ženidbi ili udaji tumači se lakšim

[79] Ana Korić, Nada i Milan Margeta, Liskovac.

[80] U Krmpotićima oba Marijina brata bili su *pridošlice*.

[81] U Rončević Dolcu je muž kazivačice doveden, te ona ističe da ima njegovo prezime, u Stolcu navode primjer. U ostalim mjestima kazivači potvrđuju pojavu.

[82] Vlado Biondić, Alan.

[83] U Žuklju se navodi da se moglo ženiti i više puta; otac Grge Nekića ženio se tri puta.

životom u dvoje. Udovcima je lakše da se za djecu skrbi žena. Grgo Nekić iz Žuklja potvrđuje da su se udovci *odma ženili* te iznosi stajalište da *je to običaj bija*. On obrazlaže da je *dice dosta bilo*, a nije bilo mogućnosti da ih udovac sam odgaja. U Stolcu se objašnjava da će i udovac i udovica teško živjeti ako budu sami. Ponovni brakovi zato su bili česti. Udovice su individualno odlučivale o svojoj ponovnoj udaji. Kaja Lopac iz G. Lopaca navodi: *Ima koja se uda, ima koja se neće da uda, ako ostane mlada, može se udat, i ako nema dice i ako 'oće*.

Vrlo je negativan stav prema udovicama koje su se ponovno udale, a napustile djecu iz prvog braka. Često se tada, prema Kaji Lopac iz G. Lopaca, priča: *Ima ij munjeni pa ostave i dicu pa odu*. Djevojke koje su imale izvanbračnu djecu, prema kazivanju iz Stolca, udavale su se za udovce. Tada bi se u zajednici pročulo *sa gorega na gore* (Marija Nekić), što izražava negativan stav o udovcima. Sličan stav izrazila je i Nada Margeta iz Žuklja: *Ne bi bila za udovca ošla, pa da bi za vike ostala*. U takvom braku dijete bi oca nazivalo *očuh*, a kad bi žena *došla na dicu,* nazivala bi se *maćija*. Poznata je i uzrečica *zločesta je 'ko maćija* (Stolac). U Krmpotićima se ne upotrebljava naziv udovica, već *nevista*, unatoč činjenici da je muž preminuo prije nekoliko godina.[84] Elizabeta Rončević objašnjava da je žena koja je rano ostala bez muža, *uvik njiova nevista bila*.

Ponovno sklapanje braka obilježeno je skromnijom ceremonijom. U Stolcu i Krmpotićima ističu da je bilo vjenčanja, ali *nije više svatova bilo*.[85] Skromnijoj svadbi prisustvovali bi kumovi (kum i djever) i bliža rodbina – *pozakoni se, povjenčaj se i napravi jednu malu veselicu* (Grgo Nekić, Žukalj). Brak se, unatoč tome, smatra punovrijednim i zajednica ga je prihvaćala. Jure Lopac iz G. Lopaca ističe da se nakon što muškarac oženi udovicu, *po selu par dana govori*. Prema navedenom kazivaču to podrazumijeva prepričavanje događaja u selu. Ponovno oženjeni, udovica i udovac, mogli su živjeti i u njezinoj kući. Takav primjer zabilježen je u Ljubežinama, gdje Ivan Nekić obrazlaže: *More se udat i ne mogu to moji isterat van jer je to njezino*. Ponovnu ženidbu karakterizira i izostanak prošnje i zaruka, te subotnje *pavenke*, pletenja vijenca. Odjeća je bila skromnija za oboje.[86] Kazivači naglašavaju da je posrijedi *obična roba*, a od posebnog je značaja da udovice nisu nosile biljku *pavenku*. Također, spomenutom se biljkom nisu kitili malobrojni sudionici svadbe.

---

[84] Milevi Krmpotić svi se ukućani i susjedi obraćaju s *nevista* iako je rođ. 1950. i muž joj je preminuo.

[85] Milan Biondić, Stolac; Marija Krmpotić kaže *povjenčaju se bez svatova*.

[86] Podatci nisu potpuni ni za jedan lokalitet.

Običaji do svadbe

Običaji do prosidbe

Izviđanje prilika u kući i obitelji budućega bračnog druga zabilježeno je u selima Liskovac, Žukalj i Ljubežine.[87] U ostalim lokalitetima taj običaj nije potvrđen, a razlog tome daju nam riječi Marije Krmpotić iz Krmpotića: *Znalo se kako stoje*. Običaj da djevojka obilazi dom budućega muža, zabilježen je u Ljubežinama i Žuklju. U Rončević Dolcu raspitavalo se samo u slučaju da je momak iz nekoga drugog kraja. U Žuklju su izviđali prilikom svadbe, pri čemu su promatrali kako živi momak, kakvo je stanje u kući. U Liskovcu momkovi su roditelji išli u izviđanje, pri čemu su se nastojali uvjeriti u djevojčine kulinarske i druge vještine. Prema podatku za Žukalj prilike u momkovoj kući izviđali su djevojčini roditelji, prije čega bi se sami najavili. Važno je bilo i mladoj i roditeljima da je momak bogatiji te da ima puno zemlje. Prilike u kući djevojke izviđao je sam momak, a činio je to tajno. Kao i u Liskovcu, važno je bilo je li djevojka vješta u kućanskim poslovima, a gledalo se i kako se ponaša.[88] Prema Grgi Nekiću iz Žuklja, ako momak ili djevojka nisu imali roditelje, u izviđanje bi slali svoje zastupnike; tko je preuzimao tu ulogu, nije poznato. U većini lokaliteta nisu zabilježeni posebni nazivi za osobu koja izviđa ili za izviđanje. Jedino Grgo Nekić iz Žuklja navodi da se za izviđanje rabio naziv *uvid* ili *ogled*.

Dogovor prije prosidbe u Alanu vršili su momkovi i djevojčini roditelji, dok je u Stolcu, Liskovcu, Žuklju, Krmpotićima, G. i D. Lopcima i Jarugi to samo neformalni dogovor između momka i djevojke. Dogovor prije prosidbe nije potvrđen u Ljubežinama. U Rončević Dolcu dečko bi dolazio djevojci u kuću po nekoliko puta, dok ga ne bi njezin otac pitao za njegove nakane. Tada bi on zatražio djevojčinu ruku, a ako bi dobio dozvolu, kasnije bi dolazio na zaruke. U G. Lopcima odvijalo se nešto slično: kada bi se dogovorio s djevojkom, momak bi došao u njezinu kuću i pitao roditelje za njezinu ruku; ako bi odgovor bio potvrdan, momak bi poslije dolazio u prošnju.[89] Jure Lopac iz G. Lopaca potvrđuje da je postojao posrednik pri dogovoru za prosidbu. No, čini se da je to dosta rijedak slučaj, budući da je ovo jedina potvrda.

Vjerovanja i gatanja vezana uz predviđanje ishoda prosidbe nisu zabilježena u ovome kraju.

---

[87] U Ljubežinama riječ je o izviđanju u nevjestinoj kući.
[88] Grgo Nekić i Nada Margeta iz Žuklja navode da se gledalo i na rod.
[89] Kaja Lopac, D. Lopci.

Sl. 6. Kazivačica Elizabeta Nekić – *Beta* iz Rončevih Dolaca, snimio Darko Nekić, veljača 2004.

Prosidba[90]

Nakon što su obrađeni podatci, postalo je vidljivo da su poneki kazivači pojedine običaje vezivali uz prosidbu, a drugi uz zaruke, premda je uobičajeni slijed svadbenih običaja započinjao s prosidbom, zatim su slijedile zaruke, i konačno svadba. Zbog neutvrđenih razloga neki su se običaji izostavljali ili spajali, kao što je ovdje slučaj s prosidbom i zarukama. Najčešće se izostavljala prosidba ili se taj običaj spojio sa zarukama.

Prosidba je zabilježena u Rončević Dolcu, Stolcu, Žuklju, Jarugi, D. i G. Lopcima, Krmpotićima i Liskovcu.[91] U Alanu formalna se prosidba odvijala samo ako momak nije bio sposoban sam zaprositi djevojku.[92]

Kada bi se sastali u prelu ili kod crkve, momak i djevojka bi se dogovorili nekoliko dana unaprijed, kad će on *doći u prosce* tako da oboje mogu obavijestiti svoje roditelje. Jedino su u Liskovcu i Jarugama roditelji bili ti koji bi se međusobno dogovorili kada će doći u prosidbu. U Jarugama,

[90] Kazivanja svih kazivača odnose se na drugu polovicu 20. stoljeća, tek poneka sežu dublje u prošlost, tako da je dosta teško utvrditi vremenske mijene tih dviju pojava.

[91] Milan Biondić, Stolac; Nada Margeta, Žukalj; Jure Lopac, Jaruga.

[92] Nešto je zamršenija situacija u Rončević Dolcu jer se iz kazivanja kazivačice može zaključiti da su *prošnja* i *zaruke* mogle biti odvojene, ali i istodobne, tako da te podatke treba uzeti s oprezom.

Rončević Dolcu i Alanu momak je u prosidbu išao s roditeljima.[93] U Stolcu, Žuklju, D. i G. Lopcima momak je išao sam. Momkova strana naziva se *proscima*, a sam čin *prošnja.* Božo Nekić iz Stolca spominje i naziv *ugovor*, a taj pojam izjednačava s prosidbom. Prema Grgi Nekiću iz Žuklja *ugovor* su *zaruke*.[94]

U prosidbu se najčešće išlo subotom uvečer. U Krmpotićima, D. Lopcima, Stolcu i Žuklju moglo se ići i nedjeljom uvečer. Prosci na sebi nisu imali nikakvo obilježje, jedino su bili ljepše i svečanije obučeni. Prosidba je zapravo potvrda da je djevojka voljna udati se.[95]

Prosci su mogli i zaobilazno naznačiti razlog svoga dolaska, kao što je slučaj u Rončević Dolcu.[96] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca prisjeća se da su prosci, kad bi došli u kuću djevojke, glumili da su izgubili ovcu te su je došli tražiti. Ovca koju su tražili, bila je šarena ili grlena i imala je zvono oko vrata. Nisu odmah izvodili pravu djevojku pred prosce, već bi *dovodili lažne, a* znali su dovesti i muškarca. Izvodili bi dvije djevojke, katkad i neku *snašu*. To su najčešće bile njezine prijateljice. U pravilu bi treća djevojka bila prava mlada. Tu bi osobu maskirali, prekrili je plahtom, tako da je prosci ne mogu prepoznati. Muškarcu bi obukli suknju, stavili žensku *kiklju* (haljina) i još ga pokrili po glavi. Umjesto grudi stavili bi mu neke krpe. Maskirana osoba ne bi ništa govorila, već je sve pregovore vodila ona osoba koja bi ju izvodila. Vodio je najčešće netko iz mladine kuće, susjed ili netko od rođaka. Sve to izvodili su zbog šale. Taj običaj zabilježen je samo do Drugoga svjetskog rata, ali 1950., kada se kazivačica udavala, taj običaj nije više zabilježen. I Jure Lopac iz Jaruge prisjeća se da su na prošnji znali izvoditi svakakve šale.[97] Glavni akteri tih šala bili su mladina strina i njezin brat.

Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca i Grgo Nekić iz Žuklja jedini su koji potvrđuju da se ranije na prosidbu donosila jabuka.[98] Grgo Nekić se prisjeća da su u tu jabuku bili su zabodeni *cekini* (novac). Elizabeta Nekić prisjeća se pjesme, koja se tom prilikom pjevala, koja nam potvrđuje važnost jabuke na prosidbi:

---

[93] U Rončević Dolcu navode da je na prošnju mogao doći i sam momak. Prema kazivanju Đure Biondića iz Liskovca na *prošnju* su išli sami roditelji.

[94] Kod Elizabete Nekić iz Rončević Dolca nije jasno je li to *prošnja* ili *zaruka*, jer su ta dva pojma izjednačena. Ostali kazivači ne poznaju taj naziv.

[95] Prema kazivanju Milana Biondića iz Stolca *prošnja* se nije mogla preskočiti jer u tom slučaju njezini roditelji ne bi znali kada će momak doći na *zaruke*.

[96] U Stolcu i Liskovcu kazivači su naznačili da ne govore odmah razlog svoga dolaska, no nisu dali objašnjenje što se točno onda događa.

[97] Zbog lascivnosti šala kazivač ih nije htio prepričati.

[98] Razdoblje u kojem se to odvijalo, teže je odrediti jer se tog običaja kazivači sjećaju samo iz priča svojih starijih.

Neće cura kapare,
ni rumene jabuke.

Ako bi djevojka uzela jabuku, to je bio znak da pristaje i na taj način ona bi se obećala momku. Isprepletenost zaruka i prosidbe ogleda se i u tome da se u Ljubežinama i Jarugama, kada bi djevojka na zarukama uzela prsten, reklo da je *kaparana* (zaručena). Ta jabuka koja se u Žuklju donosila na dar, bila je na čast djevojčinim roditeljima.

Prosci su ukućanima na dar donosili hranu i piće, u Stolcu vino i rakiju, a u Liskovcu i Žuklju još i kavu i šećer. Momak nije donosio nikakav poseban dar za djevojku, a ni ona nije darivala njega.

Djevojka je uvijek prisutna na prosidbi i ona daje odgovor. Isto tako mogli su i roditelji odlučiti, ako je npr. momak bio siromašniji, no ipak nisu mogli spriječiti vjenčanje jer bi se mladi uvijek dosjetili sretnijim rješenjima. O odbijanju prosaca nešto više podataka daje samo Božo Nekić iz Stolca. Odbijanje prosaca bilo je rijetko zato što bi se mladi unaprijed dogovorili. Ali ako bi djevojka odbila prosca, morala je vratiti darove jer je momak pritom puno potrošio, *upa je u dug*. Kuća u kojoj je bila isprošena djevojka, nije se posebno ukrašavala.

Na prošnji se spremala večera ili bi se pripremilo nešto jednostavno i počastilo momka, dok je na zarukama bilo puno obilatije, budući da je i momak donosio nešto hrane. No, kazivači navode da je *punica* znala dosta toga pripremiti za momka kad bi prvi put došao u kuću. Ona bi uvijek imala mesa sa strane ili jaja kojima je častila momka.

Zaruke

Kad se održavala prosidba (u Rončević Dolcu, D. Lopcima, Žuklju, Liskovcu, Stolcu), nakon nje slijede zaruke. Nije točno određeno koliko vremena treba proteći od jednog do drugog sastanka, te se stoga podatci razlikuju od slučaja do slučaja. U Žuklju i Rončević Dolcu to poimaju više kao stvar dogovora, a u Stolcu zaruke su se mogle održavati već u prvu subotu nakon prosidbe. U Liskovcu i Jarugama zaruke su se održavale nakon osam ili petnaest dana.[99]

U Ljubežinama, Alanu, Krmpotićima, G. Lopcima, Jarugi, zabilježen je samo običaj *zaruka.*[100] Momak se i u ovom slučaju s djevojkom dogovarao kada će doći na zaruke. Zaruke su se održavale u kući djevojke. Momka su na

---

[99] Jure Lopac iz Jaruga kazuje da je do zaruka moglo proći i do mjesec dana.
[100] Ružica Lopac, Jaruga.

zaruke najčešće pratili roditelji i uža rodbina.[101] Zaruke na kojima su sudjelovali mladini i mladoženjini prijatelji i rodbina, u Žuklju su se nazivale *javna zaruka*.[102] Najčešće je momak ipak dolazio samo u pratnji roditelja, a razlog tome bila je nemogućnost čašćenja tolikog broja ljudi na zarukama, a i kasnije na samoj svadbi.

Momak je na zaruke obvezno donosio prsten, dok se drugi darovi koje je namijenio mladoj i njezinim ukućanima, razlikuju od sela do sela. Momak je prsten kupovao sam ili zajedno s djevojkom, kao što je slučaj u Stolcu i Alanu. Istog dana kada bi trebale biti zaruke, momak i djevojka odlazili su u Rijeku ili Senj po prstenje i odjeću koju će nositi na vjenčanju.[103] Djevojka je tu robu nosila kući i spremala je do vjenčanja.[104] Prema riječima Grge Nekića iz Žuklja momkovi su roditelji kupovali mladino vjenčano ruho i cipele te ih donosili na zaruke. Momak je donosio dva prstena, *prsten* i *viticu*. *Prsten* je imao na sebi *oko* (dragi kamen), a *vitica* je bila kompaktna te se stavljala na vjenčanju. U Alanu, Žuklju, D. Lopcima i Jarugi kazivači navode da se prsten u jednoj obitelji nerijetko prenosio s koljena na koljeno.[105] Nakon svadbe, kada su stekli mogućnost da sami kupe prstenje, posuđeni bi prsten vratili.[106]

Nakon predaje prstena mladi su postajali *zaručnici* te se tada vjenčanje smatralo sigurnim, premda su se zaruke mogle i razvrgnuti. U Ljubežinama i Jarugama prsten je značio da je djevojka *kaparana*.

U Žuklju, Liskovcu, D. i G. Lopcima, Krmpotićima, Jarugi i Stolcu momak je donosio piće, kavu, šećer. U Ljubežinama momak je djevojci uz prsten donosio i nakit: lančić, naušnice, pa i novac. Prema Elizabeti Nekić iz Rončević Dolca za vrijeme stare Jugoslavije davao se novac: *300 – 500 dinara neko i manje*. Djevojka je obično tim novcem kupovala stvari potrebne za vjenčanje. Kaja Lopac iz G. Lopaca navodi da se darivanje kadšto organiziralo i na zarukama, pri čemu je izostajalo darivanje na svadbi. Mile Lopac iz D. Lopaca napominje da je on na svoje zaruke, uz ostale darove, donio i janje, uz opasku: *Jer mi smo bolje stali*.[107] Te razlike u kazivanjima navode na zaključak

---

[101] U Alanu, Ljubežinama, Jarugi i G. Lopcima njih je pratio i momkov kolega, koji je zastupao momka ako sam momak nije bio rječit.

[102] Nada Margeta, Žukalj.

[103] Momak je bio dužan sve platiti.

[104] Kazivanja se odnose na drugu polovicu 20. stoljeća jer kazivači opisuju događaje sa svoje svadbe.

[105] Grgo Nekić, Žukalj.

[106] Prema kazivanju Jure Lopca iz Jaruga prsten su vraćali nakon osam dana, zahvalili se i još nadarili posuditelja.

[107] Milan Biondić iz Stolca također potvrđuje nošenje vrjednijeg dara ako je momkova obitelj imućnija.

da je vrijednost darova ovisila o imovinskim prilikama u obitelji, te da tu nije riječ o lokalnim razlikama.

Mlada je, također, tom prigodom darivala momka i njegovu rodbinu. Tako u Rončević Dolcu daruje momkovim roditeljima čarape, košulju, a isto dobiva i momak. Ako mlada nije uspjela pripremiti darove do zaruka, mogla ih je donijeti u momkovu kuću osam dana nakon sastanka.[108] U D. Lopcima, Stolcu, Alanu i Liskovcu djevojka je darivala sve sudionike zaruka, a najčešći darovi bili su ručnici, čarape, marama i košulja. Nešto bolji dar dobivao je mladoženja: čarape, ručnik, košulju.[109]

Mlada je prisustvovala zarukama i ona je davala odgovor momkovoj strani. U Krmpotićima, D. i G. Lopcima pristanak je davala djevojka, ali konačan odgovor daje glava kuće, odnosno otac. Prema kazivanju Elizabete Nekić, Đure Biondić i Grge Nekića, djevojka je mogla na zarukama samoinicijativno odbiti momka.[110] U tom je slučaju morala vratiti momku darove, a novac je pritom vraćala u dvostrukom iznosu.[111]

Na zarukama su se roditelji dogovarali oko *dote*.[112] Tako Jure Lopac iz Jaruga napominje da je momak mogao tražiti od mlade određeni miraz.[113] O tome su pregovarali djevojčin otac i prosci. Pritom je znalo doći i do nesuglasica, posebice ako bi prosci[114] precizirali što žele kao miraz. U D. i G. Lopcima, Rončević Dolcu, Žuklju i Jarugama dogovaralo se o terminu svadbe.[115]

Na zarukama se spremala bogata večera. U Žuklju, D. Lopcima i Jarugi momak je donosio hranu dok je u ostalim selima to bila dužnost domaćina. Prema riječima kazivača iz Jaruga, na zarukama su mogli biti i svirači.[116]

Vrijeme od zaruka do svadbe nije točno određeno te se podatci razlikuju od sela do sela. U svim selima potvrđeno je da je to razdoblje moglo trajati više od godinu dana, za što se koristio izraz *duge zaruke*.[117] Ako bi zaručnik otišao u vojsku, zaručnica ga je bila dužna čekati. No, bilo je slučajeva da bi se u tom

---

[108] Nije zabilježeno da je netko pratio mladu ili je ona sama dolazila.

[109] Marija Lopac iz D. Lopaca ističe da je mlada trebala poslati darove za svekra i svekrvu ako oni nisu bili u momkovoj pratnji.

[110] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj.

[111] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[112] U D. Lopcima dogovor oko *dote* odvijao se prije sjedanja momkovih uzvanika.

[113] U ponoć otac mlade pita *oženju* i njegovu pratnju što traže, njemu bi odgovarala majka *oženjina*: *mi nismo došli pogađati, što ima ima, što nema, nema.*

[114] Taj termin za ovaj sastanak navodi Milan Biondić iz Stolca, što dokazuje isprepletenost zaruka i prosidbe.

[115] Za ostale lokalitete nema podataka.

[116] Ružica Lopac i Jure Lopac, Jaruga.

[117] Prema Grgi Nekiću to je moglo trajati i do dvije-tri godine.

periodu djevojka odlučila udati za nekoga drugog. Jedan od razloga takvom trajanju zaruka bio je i redoslijed udaje sestara prema dobi ili nemogućnost roditelja da brzo udovolje potraživanjima prosaca. Isto tako, svadba se mogla održati i dva do tri mjeseca nakon zaruka. U Krmpotićima, Liskovcu, G. i D. Lopcima i Jarugi to je bila stvar dogovora.[118]

Gatanja za vrijeme zaruka nisu zabilježena u ovome kraju.[119]

Ponašanje budućih mladenaca do svadbe

Od zaruka do svadbe dvije obitelji međusobno su se posjećivale.[120] Prema podatcima za Alan i G. Lopce svrha tih posjeta bila je dogovaranje pojedinosti vezanih za svadbu. U Rončević Dolcu i Žuklju u posjete su nedjeljom dolazili roditelji *oženje* (mladoženja), ali i njegova rodbina.[121] Pritom su u Žuklju, nevjestu i ukućane darivali prema mogućnostima: netko bi donio samo bombone, a znala se osigurati i pečenka, ječmeni kruh, a ponajviše boca pića.[122] Prema Đuri Biondić iz Liskovca u posjet nevjesti dolazili bi momkovi roditelji osam ili petnaest dana prije svadbe i pritom su donosili darove. Nevjesta nije imala obvezu uzvratiti posjet. U ostalim lokalitetima najčešće je u posjete dolazila svekrva, a mlada joj je uzvraćala. Milka Biondić iz Alana ističe da je mlada posjećivala svekrvu nedjeljom, u pratnji majke, ali znala je doći kako bi joj pomogla u kućanskim poslovima. Prema kazivanjima iz Alana, Rončević Dolca, Stolca i Žuklja, mlada bi osam ili petnaest dana nakon zaruka donosila momkovim ukućanima darove.[123] Darivala je sve ukućane: svekrvu, svekra, *divera* i zaovu, itd. Svekru i *diveru* bi donosila čarape, ručnik, košulju, čarape i *svitice* (donje gaće).[124] Svekrvi bi donijela maramu, rubac*, zaslon* (pregača), *lipu haljinu*, *lače* (to su ženske čarape napravljene od vune, a sezale su do koljena). Zaova bi na dar dobila ručnike, plahte, donje rublje, košulju, čarape, rupce i tekstil za šivanje.[125]

---

[118] Migracijom stanovništva u gradove ovi krajevi ostali su bez mladog stanovništva, tako da običaje prosidbe i zaruka nije bilo moguće pratiti u njihovoj mijeni.

[119] Pojava je ispitana u Liskovcu, Krmpotićima, G. i D. Lopcima, dok u ostalim lokalitetima nisu prikupljeni podatci.

[120] Ljubežine, Stolac, Alan, Liskovac, Žukalj, Krmpotići, G. i D. Lopci.

[121] Prema riječima Grge Nekića iz Žuklja, mogli su dolaziti i žene i muškarci, dok Elizabeta Nekić ne precizira tko od rodbine dolazi.

[122] Prema kazivanju Elizabete Nekić nisu se donosili darovi, ali se išlo u posjete radi iskazivanja poštovanja. Čak su roditelji mogli spriječiti njihov prekid ako bi došlo do nesuglasica između zaručnika.

[123] Prema podatku za Rončević Dolac donosila bi darove ako nije bilo darivanja na zarukama.

[124] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[125] Darovi su ovisili o imovinskom stanju obitelji; nije se donosilo sve nabrojeno.

Sl. 7. Milka i Vlado Biondić iz Alana, snimio Goran Alempijević, listopad 2003.

Od ovog je sastanka momak mogao sam pohoditi djevojku. Pri tim posjetima mogao je donositi i darove. Kako navode u Ljubežinama, to su najčešće bili slatkiši, dok ostali kazivači ne navode konkretnije podatke o ovoj pojavi.

Zapis i napovid

Zaručnici nakon zaruka odlaze bez pratnje na *napovid* (oglašavanje mladenaca u crkvi). *Napovidanje* se po pravilu obavljalo tri nedjelje zaredom ili, kao što je istaknuo Milan Biondić iz Stolca, *to je kod nas bio adet* (običaj) *u selu*. U Stolcu, prema kazivanju Milana Biondića, *napovid* je bila prve dvije nedjelje, a treću nedjelju je vjenčanje. Isto je potvrđeno u Liskovcu i Žuklju. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca navodi da se nekad trebalo *samo jednom napovidat.*

Prije odlaska *popu* (svećeniku) na dogovor za *napovid*, datum svadbe odlučivali su s roditeljima.

Ako su momak i djevojka iz različitih sela, prema podatcima za Ljubežine i Liskovac *napovidalo* se u djevojčinoj *plovaniji* (župi), jer se tamo održavalo i vjenčanje.[126] U Rončević Dolcu, Žuklju i G. Lopcima moglo se oglašavati u obje crkve kao i Liskovcu, ali se *napovidalo* najčešće u njegovu selu.[127] Prema riječima Đure Biondić iz Liskovca oglašavalo se samo u momkovu selu jer je bio običaj da mlada prenosi svoje dokumente u njegovu *plovaniju.*

U Liskovcu kazivači naglašavaju da je razlog zbog kojeg se *napovidalo* tri puta bilo nastojanje da se sazna postoji li kakva zapreka za budući brak. U ostalim selima kazivači kao razlog navode potrebu da svi suseljani o tome budu obaviješteni. Prema kazivanju Jure Lopca iz Jaruga tijekom trajanja *napovidi* suseljani su znali pričati o mladencima; zabilježen je naziv *klamati*. Grgo Nekić iz Žuklja ističe da je to crkveno pravilo. Rijetko se događalo da zaručnici moraju slušati sve tri *napovidi* kao što je slučaj u Ljubežinama, Stolcu, Liskovcu, Žuklju i Jarugi.[128] U Stolcu, Liskovcu, G. Lopcima i Žuklju mladenci nisu prisutni na prvoj *napovidi*.[129] Kao razlog za to navodi se vjerovanje da bi im u tom slučaju djeca bila gluha.[130] U Rončević Dolcu također se spominje zabrana odlaska na *napovid*, kao i u Krmpotićima, G. i D. Lopcima. Kaja Lopac iz G. Lopaca sjeća se da su starije žene savjetovale da se na prvu *napovid* ne smije ići jer bi im u protivnom djeca biti luda.

Zbog političke situacije u okviru SFR Jugoslavije *napovidanja* u crkvi nije bilo. Mladenci koji su se odlučili na crkveno vjenčanje, potajno su se dogovarali s *popom*. Prema_kazivanju Ružice Lopac iz Jaruga, ako je mlada bila u drugom stanju, *napovid* se održavala samo jednu nedjelju.

Potvrđeno je održavanje vjerničke pripreme za brak u Ljubežinama, Rončević Dolcu, Liskovcu, Žuklju i Jarugi. Đura Biondić iz Liskovca napominje da se na ispitu, koji se održavao tijekom tri nedjelje, moralo sve znati *od Oče naš pa do 10 zapovijedi*. Vjeronauk je u Jarugama trajao osam dana. Ako nisu bili sigurni u svoje znanje, momak bi se dosjetio da ponese nešto *popu*, darak kao ispriku. U ostalim selima kazivači spominju samo ispovijed koja se obavljala za vrijeme *napovidi.*

---

[126] Ana Koričić, Liskovac.

[127] Ana Koričić, Liskovac.

[128] Milan Biondić, Stolac; Grgo Nekić, Žukalj.

[129] Marija Nekić (*Zvonina*), Stolac; Đura Biondić, Liskovac; Božica Krmpotić, G. Lopci; Nada Margeta, Žukalj

[130] Nada Margeta, Žukalj.

Sl. 8. Muški svatovi na svadbi Ivana Biondića iz Alana, održanoj 1962. Prizor je snimljen u Senjskoj Dragi pred gostionicom "Stric Luka". Na snimci je moguće razaznati kuma i *divera,* budući da nose *rožice* na desnoj strani, za razliku od ostalih sudionika, snimio Ivan Stela iz Senja, 1962.

Vrijeme održavanja i trajanja svadbe

U selima na obroncima Senjskog bila svadbe su se većinom održavale u jesen. Tada su se zgotovili svi poslovi, a zaliha hrane bila je veća. Mladi nisu običavali sklapati brak u proljeće, jer prema riječima Jure Lopca iz Jaruga *proljetna mlada i jesensko štene ne valja*. U Rončević Dolcu, Liskovcu i Žuklju svadbe su se mogle održavati i ljeti. Milan Biondić iz Stolca kao najpogodnije vrijeme za održavanje svadbe navodi razdoblje od svibnja do srpnja, odnosno do kosidbe, te poslije jesenskih poslova, u listopadu i studenom. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca također spominje nekoliko razdoblja i dana pogodnih za održavanje svadbe: od Nove godine do *Kandelore* (Svijećnica), *Pokladnica* – zadnja nedjelja u mesopostu, *Mali Vazam ili Bijela nedjelja* – prva nedjelja poslije Uskrsa, oko *Sisveta*, *Miholja* i *Pirovna nedjelja,* zadnja nedjelja pred advent.

Svadbe se nisu smjele održavati u razdoblju od Sv. Katarine do Božića,

što se poklapa s razdobljem *zaveze* (advent), [131] te u vrijeme korizme.

Većinom su crkveni propisi uvjetovali da se brakovi ne sklapaju u korizmi i adventu. U većini sela toga su se i pridržavali. No bilo je i odstupanja od tih propisa, što je potvrđeno u D. Lopcima, Rončević Dolcu, Liskovcu i Žuklju. Ako je mlada bila u drugom stanju, vjenčanje se moglo održati i u tom razdoblju. Slavlje tada ne bi bilo veliko, a na njemu bi prisustvovali samo kum i djever.

U čitavom kraju svadba se održavala prvo u kući nevjeste, a zatim u mladoženjinoj kući. Tako je bilo do kraja sedamdesetih godina 20. stoljeća, kada su se svadbe počele održavati u hotelima, a prema kazivanjima iz Jaruga i nešto ranije, šezdesetih godina.[132] Početkom svadbenih događanja smatrao se sastanak zvan *pavenka*, koji se održavao subotom kod mlade. U nedjelju ujutro bilo je crkveno vjenčanje, a slavlje se nastavljalo do ponedjeljka ujutro, pa čak i do popodne.[133] U D. i G. Lopcima, Krmpotićima i Liskovcu bilo je važno da svadba bude na blagdan ili u nedjelju. U nekim slučajevima vjenčanja su se odvijala nakon nedjeljne mise, koja se održavala u devet ili deset sati, što je potvrđeno u Liskovcu, Žuklju i Rončević Dolcu. Drugdje su se vjenčanja održavala tijekom same mise, prema podatcima za Alan, Jaruge, G. i D. i Lopce, te Krmpotiće. Nakon Drugoga svjetskog rata promijenilo se vrijeme vjenčanja, a polako je nestajao i običaj *pavenke* iz svadbe, te se vjenčanje koje se obavljalo nedjeljom ujutro, premjestilo na subotu. Isto tako, sedamdesetih godina crkveni brakovi počeli su se sklapati u popodnevnim satima, najčešće oko pet sati.[134] Vjenčanje se u crkvi i kod matičara većinom održavalo istog dana, pri čemu se najprije išlo u *odbor* (matični ured), zatim u crkvu. No, zbog političke situacije pojedini parovi vjenčavali su se samo u *odboru*, a tek nakon nekog vremena i u crkvi potajice, o čemu se s *popom* dogovarao kum.[135]

Održavanje više vjenčanja istoga dana nije bilo uobičajeno, ali ako bi se to dogodilo, tome nisu pridavali nikakvo značenje.[136]

U Ljubežinama, Stolcu, Krmpotićima, D. i G. Lopcima nije se pazilo da svadba bude na dan kada mjesec raste.[137]

---

[131] Elizabeta Nekić R. Dolac; Liskovac, Jaruga.

[132] Podatci su zabilježeni u Rončević Dolcu, Stolcu i Jarugama.

[133] Iznimku čini kazivanje Marije Nekić *Zvonine* iz Stolca, koja navodi da se moglo vjenčati i sredinom tjedna ako su mladenci bili u žurbi. Tada bi na svadbi bili samo kumovi i mladenci, a vjenčanje se organiziralo u *odboru*.

[134] Podatci su zabilježeni u Stolcu, Alanu i Ljubežinama.

[135] Podatci su zabilježeni samo u Rončević Dolcu, Stolcu i Alanu. Usporediti dalje u članku s dijelom *Vjenčanje u crkvi*.

[136] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca ističe da se nije smjelo vjenčati na Uskrs jer je to *slavni dan*.

Svadba je trajala tri dana. U slučaju smrtnog slučaja ili sličnih nepovoljnih okolnosti to se moglo i ubrzati, pri čemu bi svadba trajala samo jedan dan, a u njoj bi sudjelovali kum i *diver*, te dvije *svatice*.[138] No, trajanje same svadbe ovisilo je i o domaćinovoj volji da uzvanike gosti u ponedjeljak, pri čemu bi oni ostajali duže, ili bi se u drugom slučaju, razišli u ponedjeljak rano ujutro.[139] Pri sklapanju braka siromašnijeg para te udovca ili udovice prisutni su bili samo kum i *diver*, kao mladin kum.[140] Ako je mlada bila u drugom stanju, skupila bi se samo manja svadba. U Donjim Lopcima trajanje svadbe nije ovisilo o imovinskim prilikama.

Pozivanje na svadbu

Na svadbu se pozivala najbliža rodbina, prijatelji, kumovi i susjedi. Marija Nekić iz Ljubežina ističe da se iz svake susjedske kuće pozivalo po jednog člana. Broj uzvanika varirao je ovisno o imovinskim prilikama obitelji. Pozivalo se u pravilu do pedeset ljudi.[141] Prema kazivanju kazivača čini se da se broj počeo povećavati krajem sedamdesetih, početkom osamdesetih godina 20. stoljeća, tako da se danas u svadbi okupi i po sto sedamdeset do sto osamdeset ljudi.

Momak i djevojka su većinom sami pozivali uzvanike, i to svaki svoje svatove zasebno. Pozivači pritom nisu posebno obilježeni niti su sa sobom imali nekakve posebne rekvizite.[142] U Liskovcu su kretali u pozivanje iz mladine kuće, a u Ljubežinama i Stolcu od mladoženjine. U pozivanje se išlo pješice. Nisu postojali posebni oblici pozivanja, već bi se jednostavno reklo: *Ženim se, oš mi ić u svatove?*[143]

Kod pozivanja posebno se pazilo da se pozove istovjetan broj momaka i cura, bilo da su već bili par ili su to tek mogli postati.

U Stolcu, Krmpotićima i G. Lopcima kumovi su morali biti posebno

[137] Iznimku čini kazivanje Grge Nekića iz Žuklja, prema kojem su pojedini ljudi gledali na Mjesec kad su se *ženili*, a najbolje je kada su to činili za punog Mjeseca. U drugim lokalitetima pojava nije ispitana.

[138] To potvrđuju Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca i Grgo Nekić iz Žuklja.

[139] U Liskovcu, Krmpotićima, G. Lopcima, Ljubežinama i Stolcu trajanje svadbe ovisilo je o imovinskim prilkama. Za ostale lokalitete nema podataka. Za više podataka vidi dalje u članku s dijelom *Pir.*

[140] Milan Biondić i Marija Nekić (*Zvonina*), Stolac; Nada Margeta, Žukalj, Jure Lopac, Jaruga.

[141] Prema kazivanjima iz Liskovca i Rončević Dolca, na svadbi bi bilo najviše dvadeset ljudi.

[142] Iznimku čini kazivanje stanovnika Ljubežina, koji navode da su nosili piće.

[143] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

pozvani. U Ljubežinama, Stolcu, Liskovcu, Rončević Dolcu i Žuklju kuma se prvog pozivalo. Prema podatcima za Krmpotiće i G. Lopce redoslijed pozivanja nije bio važan: *u to se ne gleda*.[144] Pozivanje se obavljalo mjesec dana prije svatova, s početkom *napovidanja.*

Sastav svatova

Nazivi za sudionike svatova razlikuju se od sela do sela. Najrašireniji naziv za čitavu svadbenu skupinu je *svatovi;* osim njega koristi se još i izraz *svadba* u Žuklju. Pojam *svati* zabilježen je u Alanu, Krmpotićima, Jarugi, D. i G. Lopcima, a obuhvaća muške sudionike svadbenih događanja, dok se neudane ženske sudionice nazivaju *svaticama,* što je potvrđeno u Rončević Dolcu i Žuklju. Ne koriste se različiti pojmovi za mladoženjine i nevjestine svatove, nego oni zajedno čine *svatove. Svatovi* se međusobno oslovljavaju s "Vi" i prema častima, što je potvrđeno u Krmpotićima, Jarugi, D. i G. Lopcima.

Dok u svatove danas mogu ravnopravno ići muškarci i žene, do polovice 20. stoljeća to nije bio slučaj. Udane žene nisu išle na svadbu, nego se više gledalo da se pozovu cure i dečki. U Liskovcu, Rončević Dolcu, Stolcu i Žuklju udane žene nisu sudjelovale na svadbi, kao ni stariji muškarci, s iznimkom kumova.[145] Udana žena *ne može nositi cvijet na prsima i ići u svadbu*,[146] te bi se na svadbu uključivale samo nakon vjenčanja. Uglavnom su pozivali mlade. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca ističe da danas na svadbu pozivaju i udane žene.

U svim selima mladoženju nazivaju *oženja*, a nevjestu *mlada*, dok su zajedno *mladenci,* ili kako je zabilježeno u Krmpotićima, *mladi*.[147]

Kumovi imaju ulogu svjedoka na vjenčanju. Značajno je da u svim selima izričito napominju da je svjedok isključivo muškarac, dok je žena kao svjedokinja na vjenčanju, odnosno kuma, novija pojava. Iz kazivanja može se zaključiti da se kuma kao svjedokinja na vjenčanju javlja tek krajem sedamdesetih, početkom osamdesetih godina 20. stoljeća. Ako je kum oženjen, na vjenčanju je prisutna i njegova žena kao kuma, ali bez neke posebne uloge, kako navode u Ljubežinama, D. i G. Lopcima, Žuklju.[148] Milan Biondić iz Stolca napominje da je još neoženjeni kum smio kao pratnju povesti svoju curu

[144] Kaja Lopac, G. Lopci.

[145] Nada Margeta, Žukalj; Iznimku čine kazivanja Bože Nekića iz Stolca i Grge Nekića iz Žuklja, koji potvrđuju da su udane žene mogle na svadbu.

[146] Nada Margeta, Žukalj.

[147] Prema Milanu Biondiću iz Stolca, koristio se i naziv *đuvegija*. Drugdje taj naziv nije potvrđen.

[148] Prema riječima kazivačice iz Krmpotića, kum je morao biti oženjen.

na vjenčanje. U Rončević Dolcu kuma na vjenčanju nije imala posebnu ulogu, ali je trebala pripremiti malo vrjedniji dar. U Liskovcu je donosila košaru s kolačima i time je častila svatove.[149] Milan Biondić iz Stolca spominje da je pomagala mladoj kod odijevanja i da je pazila na nju tijekom čitave svadbe.

Mladenci su sami odabirali svaki svojeg kuma. Mladoženja je za kuma birao člana rodbine ili prijatelja, dok je mladin kum u pravilu bio netko iz njezine rodbine.[150] U Liskovcu se držalo do toga tko će biti kum, pa je bilo i slučajeva da se stariji član rodbine uvrijedi ako mu se ne dodijeli ta čast. Uzimalo se u obzir i prijateljstvo, ali su važne bile i osobine kuma: dobar, veseo, *otmeniji*,[151] ozbiljniji i spretan čovjek. Nitko ne ističe bogatstvo kao važan čimbenik u odabiru kuma, ali svi se slažu da je kum morao biti *malo bolje stojeći* jer se morao financijski iskazati na svadbi.[152] Riječi kazivača Milana Biondića iz Stolca to najbolje opisuju: *kume, izgori ti kesa*.[153] Za kuma nije bilo prijeko potrebno uzeti krštenog ili krizmanog kuma, ali je bilo takvih slučajeva, a takav se odnos naziva *duplim kumstvom* (nekoliko puta kumovi).[154] Tako se kumstvo prenosilo s generacije na generaciju: *kumstvo se vodilo dugo i dugo*.[155] Nasljedno kumstvo potvrđeno je i u Žuklju i Liskovcu. Prema riječima Grge Nekića iz Žuklja, često je krsni kum bio vjenčani kum, koji je ujedno nakon toga bio kum svoj djeci rođenoj u tom braku.

U većini mjesta Senjskog bila mladoženjin kum smatrao se važnijim od mladinoga, dok je u Stolcu i D. Lopcima, važniji mladin kum.[156] Osim po važnosti, mladoženjin i mladin kum razlikuju se i prema nazivlju. Za mladoženjina kuma koristi se jednostavan naziv *kum*, a mladin kum je *djever* ili *diver*. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca poznaje i nazive *prvi i drugi kum*, a Jure Lopac iz Jaruga mladoženjina kuma naziv *stariji kum*. U G. i D. Lopcima, Jarugama, Alanu i Stolcu za oba se kuma javlja naziv *kum*, s time da se u obraćanju ne precizira čiji je.[157]

Kumovi, osim što su svjedoci, na svadbi imaju brojne druge uloge.

---

[149] Kazivačica Đura Biondić u prva dva ispitivanja potvrđuje ovaj podatak, dok u trećem ispitivanju navodi da među svatovima uopće nije bilo kume.

[150] Milan Biondić, Stolac.

[151] Milan Biondić, Stolac.

[152] Milan Lopac, D. Lopci.

[153] Iznimku čini kazivanje Elizabete Nekić iz Rončević Dolca, koja ovu izreku prepoznaje kao nešto što se običavalo govoriti u gradu. U drugim lokalitetima ovaj je izraz potvrđen.

[154] Ilija Biondić, Ljubežine.

[155] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[156] Božo Nekić, Stolac. Kazivačica iz D. Lopaca rođena je u Brinju te ona govori o ovakvom odnosu, premda njezin suprug naglašava da ovaj podatak treba uzeti s rezervom.

[157] Kazivači u ovim lokalitetima ne poznaju naziv *diver* za mladinog kuma.

Kazivači kuma često nazivaju *starješinom* svatova, on je određivao kad i što je potrebno raditi. Pazio je na održavanje reda među svatovima i na mladence, a vodio je brigu i o cjelokupnoj svatovskoj skupini.[158] Prema podatcima za Žukalj, Liskovac,[159] Rončević Dolac, Jaruge, Ljubežine i Stolac kumovi su zajednički snosili troškove u gostionici.[160] Kum je i za *rožice* (kitice) davao nešto više novaca od ostalih svatova, kao i najveći dar na *pavenci*. Prema kazivanju Grge Nekića iz Žuklja kum je plaćao vjenčanje u crkvi, dok je u Jarugama i G. Lopcima to bila dužnost obaju kumova. Kazivači iz Žuklja, Ljubežina i Jaruga spominju da je kum vodio mladence na spavanje.[161] Milan Biondić iz Stolca navodi da je kum razveseljavao svatove, no nije zabilježeno na koji način.

Kum je bio zadužen i za zdravice. No, prema podatcima za Rončević Dolac, Ljubežine, Alan i Žukalj zdravice su držali roditelji. Ako kum nije dovoljno riječit za ovu zadaću, u Liskovcu i Alanu bi se imenovala osoba vješta u tome. U Stolcu, Žuklju i D. Lopcima sjećaju se da je zdravice držao mladin kum.[162]

Svatovski časnik pod nazivom *djever* ili *diver* zapravo je mladin kum. Kazivači pod tim nazivom poznaju i mladoženjina brata. U Liskovcu se tim nazivom obraćaju samo nevjestinu kumu, a za tu je ulogu biran netko iz rodbine ili prijatelja. Odnos djevera – mladinog kuma – te djevera – mladoženjina brata – donekle objašnjavaju riječi Elizabete Nekić iz Rončević Dolca: *Mlada je diverima zvala braću od muža, često joj je pravi diver bio diver na vjenčanju, manji je strošak*. Čini se da su se te dvije osobe podudarale, odnosno da je uloga mladina kuma na vjenčanju ponekad dodjeljivana mladoženjinu bratu.

Nevjestin kum, *diver,* imao je nešto više dužnosti u Rončević Dolcu i Liskovcu. *Diver* je skidao mladoj vijenac. U Liskovcu je osim toga bio zadužen i za šale. U Žuklju djever je pomagao mladoj pri odijevanju, a zajedno s kumom skidao je vijenac. U Ljubežinama, Stolcu, G. Lopcima, Rončević Dolcu, Liskovcu i Žuklju mladin kum je njezin čuvar.[163] U svim selima zabilježeno je da je djever morao paziti da mladoj ne ukradu cipelu jer je inače "štetu" on morao platiti.[164]

---

[158] I mladin kum vodio je brigu o cjelokupnoj svatovskoj skupini.

[159] Prema Đuri Biondić u gostionici je plaćao samo kum.

[160] U gostionicu bi svraćali na putu prema mladoženjinoj kući.

[161] Marko Margeta i Grgo Nekić, Žukalj; Ružica Lopac, Jaruga.

[162] Nada Margeta, Žukalj. Za više podataka o zdravicama vidi dalje u tekstu u poglavlju *Pir*.

[163] Milan Biondić, Stolac

[164] Nema podataka za Alan. Iznimku čine kazivanja iz D. Lopaca, prema kojima cipelu plaćaju oba kuma. Vidi dalje u poglavlju *Pir*.

U Rončević Dolcu i Liskovcu bio je običaj da se kumovi i mladenci oslovljavaju s "Vi" samo ako je kum stariji, što nije bio slučaj među vršnjacima.[165] Prema građi iz Krmpotića, tako su se oslovljavali bez obzira na godine, dok u G. i D. Lopcima to nije bila obveza, ali se prakticiralo iz poštovanja. To potvrđuju i riječi Elizabete Nekić iz Rončević Dolca: *Kumovi su se jako poštivali, ako su se svađali, to je bio veliki grijeh.*

Svadbeni časnik zvan *stari svat* poznat je samo u Žuklju i Ljubežinama. Marko Margeta iz Žuklja prisjeća se riječi svoga oca, koji mu je o tome pričao. Svatovima njegova oca prisustvovao je *stari svat*.[166] Ta se čast dodjeljivala jednom muškarcu, u pravilu rođaku. Njegova uloga slična je ulozi kuma. Njega se moralo slušati, a on je pazio na ponašanje ostalih svatova. Ivan Nekić iz Ljubežina navodi da je *stari svat komandirao s pićem,* on je određivao što će se i kada piti. Grgo Nekić iz Žuklja poznaje *starog svata*, ali se prisjeća da tog časnika nije bilo u Žuklju.[167] U ostalim lokalitetima na pitanje o *starom svatu* dobili smo negativan odgovor.[168] No, kazivanja Marka Margete iz Žuklja i Ivana Nekića iz Ljubežina navode nas na pomisao da je *stari svat* postojao, ali se sjećanje na njega sačuvalo samo u tragovima. Daljnje istraživanje vjerojatno bi produbilo spoznaje.

Ulogu vođe povorke ima svadbeni časnik, koji je zadužen za nošenje *barjaka*. Za tog časnika zabilježeni su nazivi *barjaktar* ili *zastavnik*, od kojih je *barjaktar* ustaljeniji naziv u svim selima. Za tu se ulogu u čitavom kraju birao mladin brat, a ako mlada nije imala brata, njezin bratić ili neki drugi rođak.[169] U Rončević Dolcu, Liskovcu, Stolcu i Žuklju u tom slučaju barjak je mogao nositi i netko od mladoženjine strane.[170] Milan Biondić iz Stolca navodi podatak s vlastite svadbe, prema kojem je barjak iz mladoženjine kuće nosio netko od njegovih ukućana, a da bi pri polasku iz mladine kuće nosio njezin brat.[171] U Liskovcu, Stolcu i Rončević Dolcu *barjaktara* je mogla pratiti i djevojka, bilo njegova odabranica bilo rođakinja.[172] Ta je djevojka išla s njim pod barjakom sve do crkve, ispred koje su oni zastajali jer je bio običaj da se barjak ne unosi u crkvu. Ana Koričić iz Liskovca navodi da je barjaktar morao biti lijep i bogato

[165] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Ana Koričić, Liskovac.

[166] Otac je rođen 1900.

[167] Hrmotine, Lopci, Razbojište, Pandore, Oltari. Jure Lopac iz Jaruga spominje da se običaj starog svata mogao naći u Lici.

[168] Marija Nekić, Ljubežine; za Alan i Rončević Dolac nema podataka.

[169] Alan, Liskovac, Žukalj.

[170] Milan Biondić, Stolac.

[171] Potvrdu za ovaj podatak nisam pronašla ni kod jednog kazivača te bi ga trebalo uzeti s rezervom.

[172] Za ostale lokalitete nema podataka.

okićen. Kazivači iz Stolca i Liskovca navode da su za čitavo selo upotrebljavali jedan barjak, koji im je služio za svadbena događanja ili neke druge prilike. Svaka kuća nije mogla imati barjak pa bi ga stoga selo zajednički kupilo, a bio bi povjeren na čuvanje starješini sela. Zastava koja se u tu svrhu koristila, bila je nacionalna i imala je natpis izvezen zlatnim slovima koji je glasio: *Vjera u Boga i seljačka sloga*. Na zastavi bi izvezli naziv sela pa se prema njemu moglo razaznati odakle su svatovi. Kazivačica iz Krmpotića navodi da se barjak u ovom selu posuđivao iz crkve. Prema mišljenju Đure Biondić iz Liskovca, do barjaka se dosta držalo jer *on je bija svet.*

Podatci o ukrašavanju barjaka razlikuju se, ali imaju i pojedina zajednička obilježja. Svi kazivači navode tri ukrasa koja su se stavljala na barjak: ručnik,[173] jabuka i vijenac od *pavenke*. Ručnik koji se stavljao na barjak, imao je natpis, najčešće *živjeli mladenci*.[174] Vijenac koji se stavljao na barjak, bio je od biljke *pavenke*, a pleo bi se na istoimenom sastanku kako je potvrđeno u Krmpotićima, Ljubežinama, Alanu, Rončević Dolcu, Liskovcu, Žuklju, Stolcu i D. Lopcima.[175] U Rončević Dolcu i u Ljubežinama na barjak su vezali čarape i rupčiće, i to u djevojčinoj kući. Ti bi ukrasi na kraju slavlja pripadali barjaktaru.[176]

Barjak je na *pavenku* donosio momak iz svoje kuće, i to bez dodatnih ukrasa, pa se govorilo tom prigodom *barjak je doša mršav*.[177] U Ljubežinama, Jarugama i G. Lopcima barjak se kitio uvečer na *pavenci*, dok se u ostalim lokalitetima kitio u nedjelju ujutro, prije odlaska u crkvu.[178] U Liskovcu barjak je kitila cura koja je pratila barjaktara.[179] Maramu i ručnik za barjak osiguravala je nevjestina majka. U ostalim lokalitetima barjak su kitile mladine neudane prijateljice.[180] Ukrase koje bi stavljale na barjak, davala je nevjestina kuća.

Nakon što bi momak donio barjak, ukućani bi ga izvjesili na kuću, što je znak da je *u toj kući mlada.* [181] Isto bi napravili kada bi došli nakon vjenčanja kod mladoženje.

---

173 Razlika je samo u tome stavljaju li jedan ili dva ručnika.

174 Jure Lopac, Jaruga.

175 Iznimku čini kazivanje Ružice Lopac iz Jaruga, koja navodi da se na barjak stavljao i bršljan.

176 Prema riječima Grge Nekića iz Žuklja ukrasi s barjaka pripali bi kumu, dok Đura Biondić iz Liskovca navodi da bi ih dobila djevojka koja ide s barjaktarom.

177 Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

178 Za Krmpotiće nema podataka.

179 Prema riječima Đure Biondić, u drugom ispitivanju, barjak je kitila nevjestina majka.

180 Iznimku predstavlja kazivanje Grge Nekića iz Žuklja, koji navodi da su barjak kitili nevjestini ukućani, Marije Nekić iz Ljubežina, koja navodi da nije bilo važno tko će okititi barjak, te Nade Margete iz Žuklja, koja navodi da je kum kitio barjak.

181 Marija Lopac, D. Lopci.

Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca navodi da se jabuka dijelila, ali nije bila sigurna u način dijeljenja.[182] To potvrđuje i Grgo Nekić iz Žuklja, koji ističe da bi ta jabuka na koncu pripala kumovima i kumama, koji bi je podijelili, dok Đura Biondić iz Liskovca navodi da se ponegdje jabuka dijelila među svatovima. U Žuklju su na kraju pira kumovi i mlada dijelili jabuku među bližom rodbinom.[183] Jure Lopac iz Jaruga kaže da su kum i mladenci morali pojesti jabuku s barjaka u ponoć, kad se mlada preoblačila.

Iz barjaka su se iščitavala određena značenja, što je potvrđeno u Liskovcu, Rončević Dolcu, Alanu, Stolcu i D. Lopcima. Prema njemu se ocjenjivala mladina imućnost, odnosno ima li *dotu*. U Alanu se znalo pjevati:

Barjak vije sirota djevojka
Barjak vije da sirota nije.

Ljudi bi stoga pred crkvom promatrali kako je ukrašen barjak. Marija Lopac iz D. Lopaca i Jure Lopac iz Jaruga navode da je barjak potvrda nevinosti djevojke zbog biljke *pavenke,* koja je u ovom kraju simbol nevinosti.

U Stolcu i danas u svadbi nose barjak, no i on je doživio promjene. Danas se na svadbu ide automobilima, zbog čega je barjak izgubio svoj prijašnji izgled. Od ukrasa su se zadržali samo ručnici, dok su jabuka i vijenac od *pavenke* nestali, čini se, iz praktičnih razloga.

U Krmpotićima, Jarugama, D. i G. Lopcima ne poznaju svatovskog časnika koji bi najavljivao dolaženje povorke. Iznimka je kazivanje Milana Biondića iz Stolca, koji ističe da se uvijek našao neki momak koji bi došao prije svatova i najavio njihov dolazak.

Mladenci nisu u svatove zvali neku posebnu osobu koja bi zbijala šale. Tu je ulogu donekle preuzimao sam kum, kako je zabilježeno u Stolcu, Liskovcu, Žuklju, Rončević Dolcu i u Ljubežinama, ali uvijek bi se našlo ljudi koji su bili spremni za zbijanje šala.[184] U Rončević Dolcu i Stolcu to je bilo prilično izraženo, a najčešće bi ismijavali osobu koja bi se tijekom svadbe pripila. Momci su bili glavni akteri tih pomalo grubih šala, dok su u Žuklju to vodili kumovi.[185]

U većini lokaliteta mladoženjin otac nije imao neku posebnu ulogu. U Ljubežinama i Liskovcu mogao je pripomoći u čašćenju gostiju, ali je u

---

[182] U drugom ispitivanju kod iste kazivačice zabilježen je podatak da je jabuku mladoženjin otac zaticao u glavu odojka i na nju skupljao novce.

[183] Nada Margeta, Žukalj. Podatci nisu potvrđeni kod Marije Nekić *Zvonine* iz Stolca, a za ostale lokalitete nema podataka.

[184] Ivan Nekić, Ljubežine; Krmpotići, D. Lopci, Rončević Dolac.

[185] Usporedi dalje u članku s poglavljem *Pir*.

Rončević Dolcu imao nešto zapaženiju ulogu. On bi poslije ponoći, kada su svatovi bili na odlasku, otkinuo glavu *bravetu* (odojku) te bi mu u usta ugurao jabuku, na koju je prikupljao novac od svatova.

Prema podatcima za Ljubežine, Žukalj i Liskovac, promatrače svatova nudili su pićem, vinom i rakijom.[186] U Ljubežinama i Žuklju to je radio kum, ali i ostali svatovi. U Liskovcu piće je nudio nevjestin otac ili osoba zadužena za to, a kod mladoženje je tu ulogu preuzimao njegov otac.[187]

U Krmpotićima, G. i D. Lopcima, Jarugi i Liskovcu nije potvrđen časnik koji se posebno brinuo da gosti imaju dovoljno pića i hrane na stolu. U Žuklju kazivači navode da je tu dužnost obavljao domaćin kuće, *komšija* (susjed) ili netko od rodbine.[188]

Mlada je imala i svoje pratilje, *svatice*, prema kazivanjima iz Rončević Dolca, Žuklja i Krmpotića.[189] Marija Lopac iz D. Lopaca spominje drugi naziv: *spremalje*. Naziv proizlazi iz njihove dužnosti spremanja mlade. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca i Nada Margeta iz Žuklja navode da su se sve neudane žene u svatovima zvale *svatice*. U Rončević Dolcu bilo ih je šest ili više. U Krmpotićima *svatice* su pomagale mladoj pri odijevanju. U Liskovcu Đura Biondić ističe da su to najčešće bile mladine bliže rođakinje, koje su se zadnje i opraštale s mladom kad se raspuštala svadba.

Svirači su važan segment svatovske svečanosti. Unajmljivali su ih mladenci, prema navodima iz Krmpotića i G. i D. Lopaca, dok je u Ljubežinama to bila dužnost mladoženje.[190] Najčešća glazbala na kojima su svirali bile su tambura *dangubica*, usna harmonika, svirale dvojnice.[191] U D. Lopcima i Krmpotićima spominju se i *cintare*. Grgo Nekić iz Žuklja navodi da je u njegovu selu bilo momaka koji su znali svirati tambure pa bi njih najčešće i zvali u svatove, ali bilo je svirača i u drugim selima: Stolcu, Liskovcu, Senjskoj Dragi, a znali su u ovaj kraj dolaziti čak iz Senja. U svadbi je mogao biti samo jedan svirač, a ponegdje od tri do šest, što ističu kazivači Stolca, Ljubežina i Žuklja. Svirači su dolazili uvečer na *pavenku* kao momkova pratnja i ostajali bi dok se i posljednji gost nije uputio kući. Ujutro su se ponovno okupljali kod mlade i nastavljali slavlje.

U Žuklju su se o plaćanju svirača brinuli kumovi, dok je u Stolcu to bila

[186] U G. Lopcima nisu častili promatrače. Za ostale lokalitete nema podataka.

[187] Nije zabilježeno tko je bio za to zadužen.

[188] U ostalim lokalitetima nisu zabilježeni podatci o ovom postupku.

[189] U Krmpotićima nije zabilježen naziv.

[190] Iznimku čini kazivanje kazivačice iz Krmpotića koja navodi da su mladenci pozivali svako svoje svirače.

[191] Grgo Nekić, Žukalj.

dužnost mladoženje. Uz novce svirači su u Žuklju i Stolcu dobivali i ručnike. Novac koji bi dobili, bio je simboličan, ali su uz novac dobivali lijepe ručnike. U Ljubežinama, Jarugi, Liskovcu nije im se ništa plaćalo.[192] Kaja Lopac iz G. Lopaca ističe da je dužnost mladenaca bila platiti svatove.

Pribavljanje i priprema hrane za svadbu

Posao oko pripremanja hrane započinjao je uglavnom oko tjedan dana prije svadbe.[193] Hranu pripremaju podjednako obje obitelji, svaka u svojoj kući, a tako su raspoređeni i troškovi svadbe; svaka strana brine se o hrani za svoje goste.

Sama priprema hrane povjerena je ženskim osobama, većinom rođakinjama, pri čemu se uvijek imenovala glavna organizatorica.[194] Posebno se pozivala jer je bila na dobrom glasu po svom kuhanju i već je znala što i kako treba pripremiti za veći broj ljudi. Naziv za tu osobu je jednostavno *kuharica*[195] ili *kuvarica*[196]. Ona unaprijed određuje što će se i koliko jesti, pa domaćini prema njezinim uputama pribavljaju hranu. Kuharice nisu bile posebno plaćene za svoj posao. U Ljubežinama, Stolcu i Liskovcu, Rončević Dolcu, Žuklju, Jarugama i D. Lopcima dobivale bi naknadu u hrani.[197]

U Ljubežinama, Liskovcu, Žuklju, Jarugi i Stolcu kolače za svatove pekle su kuharice, a pritom su im pomagale ostale žene. Ni u jednom lokalitetu nije zabilježeno pečenje posebnog kolača.[198] Svadbena torta je novija pojava. Grgo Nekić iz Žuklja ističe da se torta počela pojavljivati u svadbi nakon Drugoga svjetskog rata.[199] Prema kazivanju iz Žuklja, Liskovca i Rončević Dolca možemo zaključiti da se u njihovo vrijeme nije pekla torta.[200] Gosti nisu bili dužni na svadbu donositi hranu i piće.[201]

---

[192] Jure Lopac iz Jaruga navodi da se prije ne bi plaćalo jer su svirači najčešće bili kolege mladenaca, ali u današnje vrijeme svirače bi platili.

[193] Milan Biondić, Stolac.

[194] Krmpotići, G. i D. Lopci.

[195] Liskovac, Stolac, G. Lopci, Rončević Dolac.

[196] Stolac, Ljubežine, Krmpotići, D. Lopci.

[197] Detaljnije se o hrani govori u poglavljima Pavenka *(pletenje svadbenog vijenca)* i *Pir*.

[198] Grgo Nekić iz Žuklja govori kako su u Razbojištu imali takav kolač, koji su mladenci lomili i dijelili svatovima. Pritom su svatovi stavljali novac na *tacnu*, kumovi su ga prebrojali i davali mladoj. Kazivač sam to nije vidio, nego su mu pričali.

[199] Jure Lopac iz Jaruga spominje da bi na svadbi bila torta koju bi mladenci zajednički rezali, a vrijeme kada je to bilo, kazivač ne navodi.

[200] Grgo Nekić, Žukalj; Đura Biondić, Liskovac; Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[201] Jure Lopac iz G. Lopaca navodi da je toga bilo u Lici.

Pavenka (pletenje svadbenog vijenca)

Pavenka (lat. vinca major-apocynaceae) niska je zimzelena biljka kojoj je prirodno stanište šuma, ali je na području Senjskog bila ljudi često uzgajaju u vrtovima. Jedan od razloga tome je i taj što je pavenka neizostavni element u svadbenim običajima ovoga kraja. Takvo istaknuto mjesto u svadbi pavenka ima najviše zbog svoje simbolike. Pavenka je simbol mladine nevinosti i čistoće. Ona je, prema riječima kazivača, *Majke Božje cveće* ili *blago zeleno*.[202]

Zbog tolike važnosti *pavenke* u svadbenim običajima došlo je do postupnog prenošenja naziva *pavenka* na druge elemente i dijelove svadbe. Tako se taj izraz proširio i na običaj pletenja vijenca pa i na sastanak u mladinoj kući na kojem se pleo mladin vijenac. Taj se običaj naziva jednostavno *pavenka*. *Pavenka* se održavala subotom, pa se i čitav taj dan prije vjenčanja naziva *pavenka* jer je pletenje *pavenke* bio najznačajniji događaj toga dana. Običaj pletenja vijenca više se ne obavlja u ovim selima, ali sjećanje na to još je uvijek snažno, što opet upućuje na važnost *pavenke* u svadbenim običajima.

Od pavenke se u prošlosti, između ostalog, plelo mladino svadbeno oglavlje. Premda se takav vijenac od *pavenke* zamijenio od polovice 20. stoljeća kupovnim oglavljem, simbolika *pavenke* ipak se održala.[203] *Pavenku* na glavi nije smjela nositi mlada koja više nije nevina, *cura se po pavenki poznavala, ako nije pavenke na njoj, nije cura*.[204] *Do pavenke se puno držalo*,[205] a to najbolje vidimo iz ovih stihova:

Oj pavenko, Majke Božje cveće,
teško onom tko te nosit neće.[206]

Grgo Nekić iz Žuklja spominje da se padanje vijenca s mladine glave tumačilo kao znak da je ona prije braka bila grješna, a ako se znalo da nije *prava djevojka*, nije smjela nositi *pavenku*. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca pamti vjerovanje prema kojem bi biljka *pavenka* na glavi mlade u drugom stanju uvenula.[207]

U Alanu se sastanak *pavenka* organizirao i za mladu u drugom stanju, pri čemu se i darivalo, ali *nije to više bila pavenka ka u djevojke*. [208] Tu bi se okupila samo najuža rodbina pa je bilo svega petnaest do dvadeset osoba.

[202] Zabilježeno u D. Lopcima.
[203] Promjenu potvrđuju svi kazivači.
[204] Đura Biondić, Liskovac.
[205] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[206] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[207] Usporedi s poglavljem *Ponašanje djevojaka i mladića*.
[208] Vlado Biondić, Alan.

Premda se do *pavenke* držalo, ipak je u nekim selima trudna mlada smjela nositi pavenku.[209]

Kao i svaki drugi običaj, i *pavenka* je doživljavala brojne promjene tijekom vremena. Vijenac od *pavenke* pleo se sve do 1965.,[210] kada ju je zamijenio vijenac od umjetnog cvijeća.[211] No, postojalo je i prijelazno razdoblje u kojem se u taj umjetni vijenac umetala *pavenka* jer, kako kaže Grgo Nekić iz Žuklja, *običaj je bio da mlada mora malo odnijeti pavenke od kuće*. Podatci iz ostalih lokaliteta govore da se vijenac kupovao te da bi se umetala samo pokoja grančica *pavenke*. *Pavenka* bi se umetala i u mladin *šlajer* (veo). Vijenci od umjetnog cvijeća kupovali su se u senjskim trgovinama. U vijenac se prema većini kazivača umetala isključivo *pavenka*, dok Milan Biondić iz Stolca navodi da su znali umetati još nekog zelenila, bršljana: *zeleno je moralo biti.* Božo Nekić iz Stolca svjedoči da su se kitice *pavenke* isprepletale *ruka preko ruke*,[212] dok Grgo Nekić ističe da se *pavenka* upletala u vijenac kao pletenica.

U Žuklju i Stolcu na *pavenci* se poslije pedesetih godina 20. stoljeća pleo samo vijenac za barjak, koji je također predstavljao simbol mlade. Vijenac za barjak izrađivao se u obliku narukvice koja se nataknula na vrh barjaka. Od *pavenke* bi izrađivali i *rožice* (kitice) koje su se zaticale svatovima za zapučak te su tako bile znak svadbe. U svim ispitanim lokalitetima kazivači navode da su se *rožice* kupovale, a umetala se i grančica *pavenke*. Đura Biondić iz Liskovca i Milan Biondić iz Stolca navode da bi se, uz *pavenku*, stavljale i grančice jele, dok Nada Margeta iz Žuklja spominje da se stavljalo i malo ružmarina.[213] Ističu se kazivači iz Stolca, Alana i Žuklja kojima se kazivači prisjećaju da su se *rožice* mogle izrađivati samo od *pavenke*.[214] Djevojke su brale livadno cvijeće i od njega pravile *rožice*, u koje su umetale *pavenke*. Tek nakon Drugoga svjetskog rata, prema sjećanju istih kazivača, *rožice* su se počele kupovati u Senju ili Rijeci. *Rožice* su u nedjelju ujutro svatovima prišivale mladine prijateljice koje je ona sama odabirala. U Jarugama *rožice* su prišivale djevojke s muške strane, dok su u Rončević Dolcu mogle biti s njegove, ali i s njezine strane. U Jarugama, Rončević Dolcu, Liskovcu i Ljubežinama o tome se brinula samo jedna djevojka, dok su u ostalim lokalitetima za to najčešće bile zadužene dvije djevojke. *Rožice* su se

---

[209] Marija Nekić *Zvonina,* Stolac, Marija Nekić, Ljubežine.

[210] Grgo Nekić, Žukalj; Ana Koričić, Liskovac.

[211] Iznimku čini kazivanje Marije Nekić iz Ljubežina, koja kazuje da se vijenac nije kupovao, već se pleo od pavenke.

[212] Nije jasno je li to vijenac za barjak ili za mladu.

[213] Na koje se to vremensko razdoblje odnosi, nije zabilježeno.

[214] Milan Biondić, Stolac; Grgo Nekić, Žukalj; Vlado Biondić, Alan.

muškarcima prišivale na kapute, a ženskim *svatima* na bluze. Plaćali su ih samo muški *svatovi*.[215] U Rončević Dolcu netko bi platio do pedeset dinara, netko sto, u skladu s mogućnostima. Isto navodi i Milan Biondić iz Stolca. Sav novac koji bi se tom prilikom skupio, djevojke su predavale mladoj. *Rožice* koje su nosili kumovi i mladoženja, razlikovale su se od onih koje su nosili svatovi: *Kumovi su imali različite, malo drugačije jer kako bi se znalo ko je kum, ko je diver*.[216] Njihove su bile malo veće i bogatije. Kumovi su svoje *rožice* nosili na desnoj strani, a obični svatovi na lijevoj.[217] Mladoženja je također nosio *rožicu*, dok mlada nije.

U običajima vezanim uz *pavenku* dominantnu ulogu imale su mlada, njezine prijateljice i bliža rodbina. U Ljubežinama, Krmpotićima, D. i G. Lopcima *pavenka* se bere u subotu na sam dan vjenčanja. Grgo Nekić iz Žuklja ističe da je mlada brala *pavenku* nekoliko dana prije u vrtu, a stavljala ju je u okruglu posudu. Božica Krmpotić iz G. Lopaca spominje da su ubranu *pavenku* djevojke stavljale na *tacnu* (pladanj).

U Rončević Dolcu za stolom su dvije ili tri djevojke sjedile i plele vijenac. U Alanu su za stolom, gdje se plela *pavenka,* mogle sjediti i udane žene koje su znale pjevati prigodnu pjesmu, jer, *trebalo je znat pjevat po redu da se neko ne uvrijedi*.[218] Ovdje je sigurno riječ o mijenama tog običaja jer su djevojke koje su plele *pavenku* u pravilu bile neudane.

Nevjesta je prisutna kod pletenja, ali ne sudjeluje u njemu, u Liskovcu *ni k stolu ne dolazi*.[219] U G. i D. Lopcima te Krmpotićima nevjesta sudjeluje u tom činu.[220]

Momak je na *pavenku* u nevjestinu kuću dolazio sa svojim svatovima. S mladoženjom je dolazio njegov kum, dok je mladin kum već bio kod mlade. U Alanu i Stolcu na *pavenku* se dolazilo oko 21 sati. Kada bi pristigli, kum je pjevao:

Dobro veče i cure i snaše,
bil primile nas u selo vaše.

ili

Dobro dođe ja u selo vaše.[221]

---

[215] *Rožice* se nisu plaćale u Liskovcu.

[216] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[217] Jedino se kazivačica iz Liskovca i Grgo Nekić iz Žuklja točno prisjećaju gdje su svatovi morali nositi *rožice,* dok se ostali kazivači sjećaju da se *rožica* nije nosila na istoj strani kod svih svatova, ali se ne prisjećaju točno kako je bilo.

[218] Vlado Biondić, Alan.

[219] Ljubežine, Rončević Dolac; Liskovac.

[220] Na koji način mlada sudjeluje, nije zabilježeno. Za ostala mjesta nema podataka.

Prema kazivanjima iz Stolca, Žuklja, Ljubežina, Alana i G. Lopaca, tom prilikom mladoženju nisu puštali u kuću, najčešće su na vrata stavljali kolac.[222] Na vratima je stajao mladin otac, koji je glumio da je bos te je nagovarao mladoženju da mu da novaca kako bi si nabavio cipele.[223] U Žuklju se kazivači prisjećaju da je mladoženjin kum s mladinim ocem vodio pregovore, dok su prema riječima Nade Margete iz Žuklja i kazivača iz Ljubežina i Stolca, pregovore vodili mladin otac i mladoženja. Nakon što bi mu mladoženja dao novac, otac je svatove puštao u kuću, pri čemu su oni tražili da vide mladu.[224] Kada bi ga nevjestin otac upitao što traže, kum je odgovarao da traže ovcu koju su izgubili te da su čuli da je ona tu. Grgo Nekić iz Žuklja, kazuje da su mladoženjini svatovi znali tražiti i nepoznato čeljade, a njegov trag doveo ih je do nevjestine kuće. Tada bi umjesto prave mlade izvodili lažnu.[225] Broj *lažnih mlada* nije bio određen. U Stolcu, G. Lopcima i Žuklju izvodili su dvije lažne pa onda pravu, u Ljubežinama samo jednu. Uvijek bi se našla neka mladina prijateljica koju bi preodjenuli. U Alanu, Žuklju i Stolcu znali su obući staru babu, ali i stariju djevojku ili malo ružniju djevojku.[226] Ako je mladoženja prepoznao da to nije njegova djevojka, odbijao bi je riječima: *Takve ja ne poznam, te ja neću i ja bi svoj cvit koji sam izabra.*[227] U Alanu, Žuklju i Stolcu znali su izvesti i muškarca.[228] Muškarca bi preodjenuli u žensku robu, stavili bi mu rubac i nešto preko lica da ga se teže može prepoznati, a time bi se uspješno prikrili i brkovi. Prerušeni bi muškarac pri ovom predstavljanju mijenjao glas. Taj bi se momak zatim počeo *ulaskavat oko mladoženje (*pokušavao bi ga poljubiti). Prema riječima Vladimira Biondića iz Alana, ako je muškarac bio manje bistar, mogli bi ga prevariti pa bi on tu *lažnu mladu* čak poveo sa sobom i na taj način izazvao smijeh svih prisutnih. Grgo Nekić iz Žuklja ističe da je mladoženjin kum morao provjeravati je li to prava ili *lažna mlada,* tako da izbjegne prevaru. Prema kazivanju Nade Margete iz Žuklja momak koji bi pogodio koja je prava djevojka, ne bi morao ništa platiti. To bi najčešće izbjegli tako da mu je mlada dala znak prema kojem ju je mogao prepoznati. U D.

[221] Milan Bondić, Stolac.

[222] Božica Krmpotić, G. Lopci.

[223] U Rončević Dolcu i Liskovcu to se odvija u nedjelju ujutro, dok Krmpotićima i Jarugama nije pitano.

[224] Marija Nekić Zvonina iz Stolca navodi da su mladoženju tada počastili s pićem.

[225] Milan Biondić i Božo Nekić, Stolac; u Alanu, Žuklju, G. i, D. Lopcima. Marija Nekić Zvonina iz Stolca navodi da je danas lažna mlada prisutna na svadbi. U Jarugama nije zabilježena.

[226] Nada Margeta, Žukalj.

[227] Milan Biondić, Stolac.

[228] Grgo Nekić, Žukalj.

Lopcima mladoženja je morao platiti tek kada bi izveli pravu mladu. U Alanu su spretniji momak i njegove kolege mogli prevariti njezina oca i ući u kuću prije nego što bi on stao na vrata; tada nisu morali ništa platiti.

U Rončević Dolcu i Stolcu, gdje nije zabilježena pojava lažne mlade, na *pavenci* bi ukućani dočekali momka na vratima, s bocom pića.[229] Gosti su, nakon ispijanja, ulazili u kuću. Momak je odmah sjedao za stol; njegovo mjesto bilo je na *vrhu stola*, oko njega sjedila bi njegova i mladina najuža rodbina. Ukućani nisu smjeli sjediti za stolom.

Kad su se obavile sve pripreme, djevojke su započinjale pjesmu, a zatim bi slijedilo darivanje mlade. Darovi koji bi se tom prilikom donijeli, vjenčani su darovi za mladence i kasnije tijekom svadbe više nije bilo darivanja. Poznate su dvije vrste sastanaka: *javna* i *pozvata*, odnosno *pozvana pavenka*.[230] Na *javnu pavenku* dolazio je tko je htio, ali je imao obvezu darivati mladence. Svi se kazivači slažu da je *pozvatih pavenki* bilo jako malo. *Pozvana* ili *pozvata* pavenka je sastanak na koji se pozivaju gosti, a najčešće su to oni koji će sudjelovati u svatovima. Na toj *pozvatoj pavenci* okupilo bi se svega dvadeset do trideset ljudi jer bi se tu i nešto bolje častilo.[231]

Djevojke su pjevale posebnu pjesmu vezanu isključivo za tu prigodu i tako pozivale goste i ukućane da daruju mladu.[232] Za tu su se ulogu posebno pozivale djevojke koje su znale pjevati. Djevojke su kroz pjesmu pozivale po dvoje, imenom i prezimenom, a oni su darivali mladu. Tekst pjesme koja se pritom pjevala, zabilježen je u različitim varijantama, odnosno, kazivači su se sjećali različitih dijelova teksta. Na temelju usporedbe tih tekstova pretpostavljam da bi tekst pjesme mogao glasiti kako ga je izrekla Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca:

Lipa (ime mlade) vinac plete
od pavenke zelene
i od ruže rumene,
daruj, dragi, daruj dobro
svoju dragu na pavenki,
oj pavenko zelena nepovenula,
daruj oče, daruj majko,
sestra i brat…,

[229] Marija Nekić (*Zvonina*), Stolac.
[230] Stolac, Alan, Liskovac, Žukalj, Rončević Dolac.
[231] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[232] U Stolcu i Ljubežinama nije potvrđeno da bi za to dobivale naknadu.

Kazivačica upozorava da bi u velikoj skupini uzvanika to pjevanje trajalo i po sat vremena. Na kraju samog darivanja pjevali su se ovi stihovi:

Ko je vani, daj se uvuci,
i u ruci dar dovuci,
dici ćemo piti dati,
dica će nas darovati,
daruj ko bolje i ko more,
našu mladu najbolje.

Djeca bi simbolično darovala nešto novca, jer su svi sudionici *pavenke* bili obvezni darivati. U D. Lopcima zabilježena je nešto drugačija pjesma pa i nju donosimo:

Lijepa (ime mlade) vijenac plete
od pavenke zelene
i od smilja primorskoga,
traži Boga blagoslova
i svojega starijega,
tata daruj svoju kćerku[233]
na rastanku,
sutra će ti odlaziti
tvoje dvore napustiti,
tuđe dvore pohoditi…[234]

U Liskovcu, kada bi došao red na oca i majku da daruju, pjevalo se:

Daruj tata, daruj mama,
svoju kćerku na pavenci,
sutra će ti putovati…

Bitna je razlika u redoslijedu darivanja. U Stolcu i Alanu prvo daruju otac i majka, dok, prema sjećanju Elizabete Nekić iz Rončević Dolca i Đure Vukelić iz Stolca, prvi daruje mladoženja. Od darova žene su uglavnom donosile tekstil: stolnjake[235], ručnike, čarape, plahte, robu[236], posuđe[237], posteljinu[238]. U Alanu mladine najbliže rođakinje donosile su *kopertu* (plahta), jastuk od perja sa *štikanom* jastučnicom. Muškarci su većinom darivali novce.

[233] Ovaj se stih mijenja prema osobi koja daruje.
[234] Marija Lopac, D. Lopci.
[235] Liskovac.
[236] Ljubežine.
[237] Stolac.
[238] Stolac.

Vrijednost dara ovisila je o odnosu gosta i mladenaca, a bliži rođaci donosili su vrjednije darove. Ostali gosti na *pavenci* darivali su u skladu s mogućnostima. Prema kazivanju Elizabete Nekić iz Rončević Dolca, *siromašniju curu manje nekako obadiralo, a di je cura bila na glasu, curu se bolje poštivalo, bolje darivalo*. Kumovi su bili glavni kod darivanja: pred njih se na stolu postavljalo pladanj na koji se stavljao novac. Na samom kraju njihova je dužnost bila da zbroje koliko su novca mladenci dobili, pri čemu bi znali reći: *Evo večeras naši su mladenci toliko dobili od naši gostiju, naših prijatelja i tako*. Nadalje, kako su žene donosile tekstilne predmete, kumovi su morali procijeniti vrijednost svakog dara u novcu. Obvezno se objavljivalo koliko su mladenci dobili.

Uglavnom su svi darivali na *pavenci*. Kum je bio dužan dati veći dar: pri njegovu darivanju novac se brojao pa bi svi znali koliko je tko dao. Ana Koričić iz Liskovca sjeća se da je ona jednom na svadbi dala više novca od kuma, što je za njega bila sramota te joj je on to poslije predbacio. Mladoženja je čak mogao posuditi kumu određenu svotu, tako da bi on dao najveći iznos. Upravo zbog toga kum je darivao prvi pa bi ostali mogli prema njemu odrediti koliko će dati, jer nisu smjeli više od kuma. Milan Biondić iz Stolca navodi da je bilo važno da kum daruje prvi i da daruje nešto više novaca da bi *zaigrao ostale svatove.* Kum i *diver* uglavnom bi se dogovorili tako da su darivali podjednako.

Nakon što bi svi darovali, djevojke bi znale zapjevati:

Ispletosmo vijenac od pavenke
što djevojka gojila kod majke.[239]

Nakon darivanja slijedila je večera koju bi pripremila nevjestina kuća. U G. Lopcima, Alanu i Stolcu zabilježeno je da se najčešće jela juha, koja se prva posluživala, gulaš i tjestenina, pečenka, a nakon svega dolazili bi kolači.[240] Pića je uvijek bilo na stolovima. Svirači su bili zaduženi za dobro raspoloženje pa su nakon večere gosti mogli plesati i pjevati. Zabilježeni su *bećarci* koji su se tom prilikom pjevali:

Curuj, curo, dok si kod matere,
kad udadu, curovat ne dadu.

Curuj, curo, curuj, bela vilo
kod mame sve je dobro bilo.

Curuj, curo, dok si kod matere,
a kod muža curovati nećeš.[241]

[239] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; pavenku su u ovim krajevima majke znale saditi oko kuće, posebice one koje su imale više ženske djece tako da bi im bila pri ruci.
[240] U ostalim lokalitetima nije zabilježeno što se jelo.
[241] Jela i Marko Margeta, Žukalj.

Znalo se ostajati i do pred zoru budnim, jedino je mlada odlazila ranije, ostali sudionici po želji. Prema podatcima za Stolac, Krmpotiće, Žukalj i Rončević Dolce momak iz udaljenijeg kraja nije odlazio kući, već bi njegovi svatovi prespavali kod mlade. Ako je bilo nešto više *svata,* njih se moglo smjestiti i kod susjeda. U tom slučaju mladoženja, ali i ostali svatovi, morali su sa sobom na *pavenku* donijeti odjeću koju su pripremili za svadbu. Ako je momak živio u blizini, vraćao se kući.

Premda se danas sastanak *pavenka*, na kojem se daruje mlada, više ne održava, kazivačica Nevenka Biondić iz Stolca ističe da i danas ima traga *pavenki* na svadbi. U svakoj kući u kojoj se održavala svadba, ukućani su na stol stavljali malo *pavenke*. Najčešće bi majka uzela pladanj i na njega stavila ubrus te *pavenku*. Prema riječima kazivača iz Stolca danas je darivanje postalo dio pira.[242]

Nije zabilježeno da je mlada obilazila rodbinu kako bi dobila dar.

Momačka večer nije se organizirala. To je novija pojava koja se javlja od pedesetih godina dvadesetog stoljeća.[243] Momačka večer, na kojoj se okupljaju momkovi prijatelji, održava se subotom prije svatova,[244] a u Donjim Lopcima petkom.[245] U Ljubežinama i Stolcu okupljali su se i u gostionici, dok Milan Biondić navodi da su se okupljali u mladoženjinoj kući.[246] Prema riječima Milana Biondića iz Stolca, mladoženja je okupljao svoje prijatelje i bližu rodbinu te bi ih počastio večerom i pićem. Pritom su obvezno sudjelovali i svirači. Kazivačica Marija Nekić *Zvonina* iz Stolca ističe da je momak samo častio svoje kolege u gostionici. Hranu i piće morao je osigurati mladoženja. Sviračima nisu morali plaćati, jer su oni bili mladoženjini prijatelji. Đura Biondić iz Liskovca navodi da je *pavenka* zapravo djevojačka večer.[247]

Tijek svadbe

Pripreme nevjeste i mladoženje za svadbu

Pripreme mladenaca za svadbu obavljale su se na sam dan vjenčanja. Kako su se vjenčanja sve do kraja sedamdesetih godina 20. stoljeća odvijale nedjeljom, pripreme za vjenčanje počinjale su toga dana rano ujutro, a točno je

---

[242] Kazivanja se odnose na razdoblje nakon sedamdesetih godina 20. stoljeća.

[243] Podatci nisu ispitani u Alanu i G. Lopcima.

[244] Ljubežine, Stolac, Ivica Lopac, Jaruga.

[245] Kazivač Jure Lopac iz Jaruga ističe da su se i ranije znale održavati momačke večeri, ali samo kod bogatijih ljudi.

[246] Ivan Nekić, Ljubežine; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.

[247] Podatci nisu zabilježeni u drugim lokalitetima.

vrijeme ovisilo o dogovorenom terminu vjenčanja u crkvi. Na ispitanom području potvrđeno je kupanje nevjeste, ali bez osobitih postupaka.[248] Slični su odgovori dobiveni i za brijanje mladoženje – on se brijao, ali nije bilo posebnog obreda. Milan Biondić iz Stolca tumači: *Istog jutra si se morao svjež obrijat, umit, ako si ima kakvih mirisa, al toga nije bilo, toga je bilo jako malo, namaži se rakijom*.

Nevjesta se odijevala tog jutra, a odgovori o tome tko joj je pritom pomagao, razlikuju se: mogla je to biti sestra,[249] prijateljice,[250] rođakinja,[251] *šnajderica* (krojačica) koja je šivala odjeću,[252] kumova žena ili djevojka.[253] Vladimir Biondić iz Alana objašnjava kako su to radile žene jer *one su znale, kako će je obuć, što ide, kako se vijenac taj meće*. Iznimku predstavlja kazivanje Grge Nekića iz Žuklja, koji navodi da je nevjesti u odijevanju pomagao i njezin kum.

Mlada je za vjenčanje oblačila dugu, bijelu haljinu ili *kostim, kostimić*. Ovisilo je to o željama same mlade, o tome *kako je ova mlada zamišljala i odrastala*, kako djevojčin izbor oprave na vjenčanju objašnjava Nada Margeta iz Žuklja. *Kostimić* je mogao biti bijele boje, ali i *boje bijele kave*, plave, sive, *roze*. Mladina se odjeća šivala ili kupovala, s tim da kazivači naglašavaju kako se šivala prije, a da je kupovanje postalo uobičajeno sredinom 20. stoljeća.[254] Odjeću su šivale *šnajderice, šnajderke* u Senju ili u selima, a kupovina se obavljala u Senju ili Rijeci. Đura Biondić iz Liskovca naglašava kako su se haljine počele kupovati sedamdesetih godina 20. stoljeća: *Kad se počelo ići u Trst, pa se iz Trsta donosilo takve stvari*. Ova je kazivačica odjeću koju je nosila na vjenčanju, dobila od svog strica iz Amerike, a kasnije ju je posudila za vjenčanje djevojci koja si ju nije mogla kupiti. O posuđivanju odjeće govore i Milan i Nada Margeta iz Žuklja – Milan kaže: *U jednoj se njih deset vjenča, ko je to ima. Posudi.* Nada dodaje: *Tko je moga, taj je kupija, ko nije, taj se mora*

---

[248] Iznimku predstavlja kazivanje Đure Biondić iz Liskovca, koja u samo jednom od istraživanja potvrđuje da su se u vodu u kojoj se nevjesta kupala, dodavale prokuhane trave, poput bazgovine i primorskog smilja. Drugim kazivačima nije poznat ovaj postupak.

[249] Marija Krpotić, Krmpotići; Božo Nekić, Stolac.

[250] Grgo Nekić, Žukalj; Marija Krmpotić, Krmpotići; Đura Vukelić, Stolac; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.

[251] Marija Nekić, Ljubežine.

[252] Milan Biondić, Stolac, Đura Biondić, Liskovac; Elizabeta Nekić, Rončević Dolac, Mile Lopac, D. Lopci.

[253] Ivan Nekić, Ljubežine; Milan Biondić, Stolac.

[254] Kazivači nisu odredili vrijeme kada je šivanje bilo jedini način pribavljanja odjeće. U vrijeme njihovih vjenčanja odjeća se ili šivala ili kupovala, a ne sjećaju se točno kako je to bilo prije, tj. u vrijeme njihovih roditelja.

snać dok se povjenča. Božo Nekić iz Stolca i Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca također potvrđuju da je mlada mogla posuditi odjeću, a Mile Lopac iz D. Lopaca dodaje da je *mogla posudit od sestre ako nije bila u mogućnosti.*

Posebno je teško bilo vrijeme Drugoga svjetskog rata i neposredno nakon njega. *Drugi svjetski rat je bio gadan, bilo gadno za robu i glavno da se povjenčalo. A danas se povjenča, sutra je mora ić na bojište.*[255] Đura Biondić iz Liskovca i Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca pričaju o tome kako se u to vrijeme znalo i potplaćivati radnike u trgovinama, donositi im *i špeka, i mesa, i kokošiju,*[256] *il ga podmitija bilo čim. Onda ti je on izvuka odneklen komad robe.*[257] Također su se u to vrijeme, prema riječima Elizabete Nekić, djevojke vjenčavale i u *običnoj robi*, nekom lijepom *kostimiću* ili *haljici* koju su nosile prije rata, a često su i posuđivale jedne od drugih.

Svadbenu odjeću nevjeste, odnosno platno za njezino šivanje, kupovali su nevjesta i mladoženja zajednički, ali je mladoženja morao platiti. Jedino se Grgo Nekić iz Žuklja prisjeća pričanja kako su mladoženjini roditelji kupovali nevjestinu odjeću i donosili je na zaruke. Mladoženja je kupovao i cipele te vijenac i *šlajer*.[258] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca naglašava da je sedamdesetih godina 20. stoljeća prestala ta obveza mladoženje da kupuje nevjesti njezinu opremu za vjenčanje.

Šlajer koji je mlada nosila, bio je dugačak, bijele boje. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca opisuje izgled mladinog oglavlja za vrijeme Drugoga svjetskog rata, kada se zbog neimaštine nisu mogli kupiti *šlajeri*. Tada je mlada nosila *krunčicu* i tri-četiri *kurdele* (trake), koje su joj visjele niz leđa. Te su trake bile dugačke oko 75 cm, mogle su biti različitih boja, a u pojedinim slučajevima bile su crvene, bijele i plave boje.

Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca naglašava kako nevjesta, ako je bila u drugom stanju, nije nosila bijelu odjeću, nego svijetlozelenu, svijetloplavu ili sivu. Također ona nigdje nije imala umetnutu *pavenku*.

Nevjesta je u ruci nosila *buket*, *puket.*[259] Svi kazivači pamte nevjestin buket sa svojih vjenčanja, ali se ne sjećaju kako je bilo u razdoblju prije nego što su se oni vjenčavali, tako da nije bilo moguće utvrditi kada su se buketi počeli pojavljivati. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca priča kako se gledalo na mladu koja nije imala buketa: *Malo su zagledali bez puketa je, pa su znali reć da je buket pod trbuhon, pod pason. A sumnjali su da je puna*. Neki kazivači

[255] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[256] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[257] Đura Biondić, Liskovac.
[258] Izgled mladinog vijenca opisan je u poglavlju Pavenka *(pletenje svadbenog vijenca).*
[259] Neki kazivači govore *buket*, a neki *puket*, a i isti kazivači kadšto upotrijebe oba naziva.

naglašavaju da se buket kupovao,[260] dok drugi govore kako se on mogao ili kupiti ili napraviti kod kuće od *pavenke* i drugog cvijeća. Ovisilo je to o tome je li bilo cvijeća u vrijeme održavanja vjenčanja. Đura Biondić iz Liskovca objašnjava kako *pavenka* ljeti ima lijepe plave cvjetiće te ništa drugo nije ni trebalo dodavati. No, i kad se buket kupovao, u njega se obvezno umetala *pavenka*. Buket je mlada uvijek bacala.[261] Većina kazivača govori kako je ona to radila pri svom presvlačenju, oko ponoći. No prema riječima Đure Biondić iz Liskovca, mlada je bacala buket kod izlaska iz crkve, dok Milan Biondić iz Stolca ističe da je to činila pred mladoženjinom kućom pri dolasku s vjenčanja. No, bez obzira na razlike u vremenu bacanja, u čitavom kraju bilo je prisutno vjerovanje da će se djevojka koja ga je uhvatila, ubrzo udati. Jedino Grgo Nekić iz Žuklja kazuje da je mlada *rožice* iz buketa bacala po *svadbi* kad bi došla s vjenčanja.

Mladoženja se sam odijevao. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca dodaje kako bi *u njegovoj kući isto bilo žena koje bi njega srihtale, sredile kako to sve stoji*. Nosio je odijelo, tamnoplave ili crne boje, bijelu košulju i *šešir ako nosi*.[262] Josip Margeta iz Žuklja dodaje da su muškarci nosili i kravate. Odijela su se ili kupovala ili su ih šivala u selu ili u Senju. Prema sjećanju Vladimira Biondića iz Alana, mladoženja je, kao i mlada, mogao posuditi odjeću za vjenčanje. O imovinskim prilikama ovisilo je i to je li oblačio novo odijelo – *on kupuje robu za zakonit sebi drugu*,[263] ili je odijevao već nošeno odijelo – *mogo se ženit ne u staroj, ali ipak nekakvoj toj polu-novoj, ali obavezno se gledalo da je bilo odijelo možda i nošeno, al je bilo novo.*[264] Marija Krmpotić iz Krmpotića sjeća se kako je nevjesta davala mladoženji košulju za vjenčanje, a to potvrđuje i Nada Margeta iz Žuklja kada govori kako je nevjesta večer prije *pavenke* mladoženji darivala košulju, *peškir* (ručnik), čarape i kravatu.

Nastojalo se, dakle, da odjeća za vjenčanje bude nova, da se tom prigodom oblači prvi put, ali zbog imovinskih prilika morala se ona nekad i posuditi ili se nabavljala siromašnija odjeća, posebice za vrijeme Drugoga svjetskog rata i u razdoblju neposredno nakon njega. No, kako govori Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca: *kako je ko bija moguć, kako se komu sviđala roba da*

---

[260] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Marija Lopac, D. Lopci; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac; Milka Biondić, Alan; Josip i Jela Margeta, Žukalj.

[261] Iznimku predstavlja kazivanje Elizabete Nekić, koja govori da se buket nije bacao, nego se, zajedno s nevjestinim vijencem davao djevojci koja je na redu za udaju, a da je bacanje buketa počelo prije dvadesetak godina.

[262] Milan Biondić, Stolac.

[263] Božo Nekić, Stolac.

[264] Milan Biondić, Stolac.

bude što svečanija i lipša, ipak je bilo posvećeno dosta pozornosti odjeći za taj svečani dan. Božo Nekić iz Stolca kazuje kako *ima jednih koje su tu robu čuvale i u tom se zakapale*.

Nije potvrđeno izlaganje ruha pogledima, kao ni opasivanje nevjeste muškim pojasom. Jedino Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca govori kako su *babe, ženetine koje su volile vračat, susede* stavljale mladoj, dok se ona odijevala, nekoliko novčića pod desni nožni palac u cipelu, jer *da će tako uvik novaca imat*.

Nevjesta se presvlačila na piru oko ponoći. To je bio znak *da se udala, da je žena, presvlači se u snašu, više mlada nije.*[265] Oblačila je tada lijepu, svečanu odjeću, dvodijelni komplet ili haljinu,[266] a tu joj je odjeću majka donosila na pir.[267] Pri presvlačenju nevjesta je skidala i vijenac. Iskazi kazivača o tome tko joj je skidao vijenac, razlikuju se: *diver,*[268] kum,[269] oba kuma,[270] žene koje ju oblače,[271] a također su dobiveni podatci da se to čini rukama[272] ili *vilicama, pinjurima*[273]. Većina kazivača potvrdila je da nevjesta nakon skidanja vijenca ništa nije stavljala na glavu, neki navode da je mogla biti bez ičega ili je vezala rubac. Jedino Đura Biondić iz Liskovca govori kako je svekrva *metila maramu prida nju, ali ju nije morala svezati*. Prema riječima Elizabete Nekić iz Rončević Dolca, vijenac se stavljao na glavu ili nevjestinoj sestri koja je na redu za udaju ili *svatici* koja je pred udajom, a najčešće djevojci njezina *divera*. Vijenac se poslije vjenčanja mogao čuvati, ali nije bilo obvezno. Marija Nekić iz Ljubežina govori da je nevjesta pri presvlačenju uz buket bacala i vijenac, a Ivan Nekić iz istog lokaliteta dodaje kako je tada nevjesta povlačila djevojke za nos, s ciljem da se brzo udaju.

Mjesto okupljanja svatova i odlazak po mladu

Mjesto okupljanja svatova ovisilo je poglavito o udaljenosti između nevjestine i mladoženjine kuće. Naime, dok Marija i Ivan Nekić iz Ljubežina i

---

[265] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[266] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[267] Potvrdili su to: Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj; Nada Margeta, Žukalj; Milan Biodnić, Stolac; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac; Vlado Biondić, Alan. Detaljniji je opis u poglavlju *Pir*.

[268] Ljubežine, Stolac, Rončević Dolac, Nada Margeta, Žukalj.

[269] Krmpotići, D. Lopci, G. Lopci, Jaruga, Liskovac.

[270] Grgo Nekić, Žukalj.

[271] Alan.

[272] Ljubežine, Liskovac.

[273] Kazivači upotrebljavaju oba naziva; Jaruga, D. Lopci, Rončević Dolac.

Jure Lopac iz Jaruge naglašavaju kako svatovi nakon *pavenke* nisu odlazili kući, kazivači iz Krmpotića, Liskovca, Jaruge, D. Lopaca, Alana, G. Lopaca i Stolca govore kako su svatovi nakon *pavenke* odlazili kućama spavati i ujutro ponovno dolazili po mladu. Nadalje, kazivači iz Rončević Dolca i Žuklja i Milan Biondić iz Stolca objašnjavaju kako je to ovisilo o udaljenosti mladoženjine kuće od nevjestine kuće u kojoj se održavala *pavenka*. Ako je mladoženja bio iz udaljenog mjesta, ostajao bi u nevjestinoj kući. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca objašnjava kako bi susjedi primili i njegove svatove te bi tako oni mogli malo odspavati i ujutro se spremiti za vjenčanje. Ukoliko su se svatovi vraćali svojim kućama, ujutro su se mladoženjini uzvanici okupljali u njegovoj kući te uz pratnju svirača odlazili po mladu u njezinu kuću, gdje su se skupili njezini svatovi.[274]

Prepirku i izvođenje lažnih nevjesti pri dolasku mladoženjinih svatova potvrdili su Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca, Đura Biondić iz Liskovca, Božica Krmpotić iz G. Lopaca i Marija i Mile Lopac iz D. Lopaca.[275] Elizabeta Nekić priča kako je neki susjed *koji zna ceremonije* izuo cipelu i prosio te bi kumovi morali plaćati. Odvijao bi se tada razgovor dviju strana. S mladoženjine strane govorio je kum, a s nevjestine njezin rođak ili susjed. Pri izboru pregovarača važno je bilo da je to netko tko *zna dobro govorit*. Nevjestina bi strana pitala: *Što vi tražite?* a odgovor bi bio: *Tražimo jednu ovcu ili ovčicu, da je ona odlutala i da su čuli da je u ovoj kući*. Nevjestina bi strana na to rekla: *Nije ode, ode se nije izgubila, produžite dalje*. Dovodili bi tada lažne mlade. Marija i Mile Lopac iz D. Lopaca te Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca navode da bi doveli dvije-tri lažne mlade, Božica Krmpotić iz G. Lopaca govori o dvije, a treći put bi onda izveli mladu, dok Đura Biondić iz Liskovca kazuje kako su lažne dovodili tri-četiri puta. Te bi djevojke ili žene *zamaskirali*, pokrili *platom* (plahtom) ili *zavjesom*. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca sjeća se pričanja svog strica koje se odnosi na vrijeme od tridesetih godina 20. stoljeća do Drugoga svjetskog rata, kako bi tako doveli i muškarca, također ga *zatrpali u plahtu*, *obukli žensku kiklju*. Obično su za to izabrali muškarca koji je bio slične građe i jakosti kao i nevjesta, a grudi su mu napravili tako da su mu *uvalili što, krpetina*. Tako zamaskirani muškarac nije ništa govorio, a kum, koji je vodio cijeli taj dijalog, *pipao* bi ga da vidi *ima li prsa* i kazao da *to nije naša*. Isto bi govorio i kad bi izvodili krive djevojke ili žene. Znali su, naime,

[274] Iznimku predstavlja kazivanje Vlade Biondića iz Alana, koji govori da se mladoženjini svatovi ujutro nisu okupljali kod njega, nego su sami dolazili u nevjestinu kuću, dok Grgo Nekić iz Žuklja spominje da se početkom 20. stoljeća kod bogatijih obitelji odlazilo po kumove i njihove obitelji, koji su donosili vino, pečenku i kolače.

[275] Ostali kazivači govore o izvođenju lažnih nevjesti kod dolaska na *pavenku*.

preobući i starije žene. Rekao bi kako to nije njihovo janje, *kako je njihovo janje ljepše*[276] ili da to nije njihova ovčica,[277] da njihova ima zvono ili da joj je odrezano *pola uva*, da je šarena.[278] Također, Elizabeta Nekić govori da su pri izvođenju lažnih nevjesti znali baciti i *benkicu* (košuljicu) – ako bi sumnjali da je mlada već trudna.

Nevjesta je za to vrijeme u kući, u sobi, a prema kazivanju iz Alana i Liskovca, pritom je promatrala mladoženju. Đura Biondić iz Liskovca govori da nevjesta to čini kroz prozor, a Vladimir Biondić iz Alana kroz *viticu*.[279] Iz te prostorije ona je izlazila sama[280] ili ju je vodio *diver*[281] ili kum[282].

Mladoženjini su svatovi tada ulazili u kuću. Svi bi zajedno doručkovali jer u crkvu *od cure nije išlo mršavo*, kako objašnjava Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca. Ista kazivačica govori: *Kad bi prošla pavenka, kuharice su odmah nastavile, juhu stavile za sutra ujutro, dok su mladenci ča išli.* Pripremale su se juhe, gulaši, pečenka, meso, kruh, salate, kolači, a počastili su se i vinom i rakijom.

Ako se barjak kitio na sam dan vjenčanja, obavljalo se to toga jutra, a svatovima su se također prišivale i *rožice*.[283]

Prije odlaska u crkvu obavljao se blagoslov mladenaca. To su najčešće činili nevjestini roditelji, ali mogao je i netko iz obitelji – stric, tetka, određeni rođak koji je bio dobar govornik. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca ovako opisuje ovaj postupak: *Mladenci su morali kleknit na vrata iz kuće i svakom bi se dala čaša vina i staja bi otac il ko od njezinih dotičnih. Dica što vi tražite od nas? Tražimo blagoslov od Boga i svoga starijega. Ovaj bi uzea blagoslovljenu vodu i blagoslovija: blagoslovio te Bog Otac i Marija i zaželio im sreću. Zaželili im zdravlje i sreću, da se slušaju i poštivaju, da odgajaju svoju dicu kako treba.* Grgo Nekić iz Žuklja prisjetio se ovog dijela teksta blagoslova: *širilo, višilo, puno dice imali, šenica rodila, oko kuće dica letila...* Mladenci su, dok ih se blagoslivljalo, klečali na pragu kuće, na jastuku ili na krpi.[284] Marija Lopac iz D. Lopaca, Božo Nekić i Milan Biondić iz Stolca rekli su da su mladence pritom posipali žitom, dok drugi kazivači govore da su ih poškropili

[276] Đura Biondić, Liskovac.
[277] Marija Lopac, D. Lopci.
[278] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[279] Nije ispitano objašnjenje.
[280] Krmpotići, Jaruga.
[281] Ljubežine, Liskovac, Rončević Dolac, Žukalj.
[282] Stolac, Alan.
[283] O kićenju barjaka govori se u poglavlju *Sastav svatova*, a o izgledu i prišivanju *rožica* u poglavlju *Pavenka (pletenje svadbenog vijenca)*.
[284] Ivan Nekić, Ljubežine.

blagoslovljenom vodom. Mladenci su u rukama držali čaše s vinom,[285] malo bi popili, a onda bacili preko sebe – ili bi izlili samo vino[286] ili bi bacili zajedno s čašom.[287] Đura Biondić iz Liskovca kazuje da se onda gledalo čiji je trag vina na zidu veći – ako je bio nevjestin, bit će ženska djeca, ako mladoženjin, muška, dok Grgo Nekić iz Žuklja objašnjava da je, ako su se čaše razbile, to bio znak da će biti muška djeca, dok je trag na zidu ostajao roditeljima kao uspomena na taj dan. Josip Margeta iz Žuklja kazao nam je da je nevjesta prije odlaska bacala čašu preko kuće kako bi se razbila, što je trebalo osigurati sretan brak i muško potomstvo. Iskazi Nade Margeta iz Žuklja i Marije Nekić *Zvonine* iz Stolca razlikuju se od prethodnih. Prema riječima Đure Biondić, nevjesta bi uzela čašu ili bocu kad bi izlazili iz kuće i negdje bi je na cesti bacila da se razbije, s namjerom da izazove muški porod, dok Marija Nekić objašnjava da je nevjesta za sreću morala razbiti bocu vina.

Grgo Nekić iz Žuklja ispričao nam je da je on kao dječak od desetak godina u Rončević Dolcu vidio kako je mlađa sestra na odlasku nevjeste iz kuće prodrmala plot da bi se i ona brzo udala. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca kaže da je nevjesta putem srušila kamen za sobom, tako da mlađa sestra *odlazi za njom brže*. Tumačeći izreku da je mlađa sestra *skočila na policu*, Đura Biondić iz Liskovca jedina opisuje kako je mlađa sestra uistinu skakala na stol. Ako ne bi mogla – *a skočila na stolicu di je mogla*.[288]

Nije zabilježeno da su mladenci prije odlaska iz nevjestine kuće morali obilaziti oko ognjišta ili stola.

Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca sjeća se pjesme koju su nevjestine prijateljice pjevale kad je ona odlazila iz svoje kuće na vjenčanje:

Udaje se kolegica moja,
sunce sija, naskoro ću i ja.

Vjenčanje u crkvi

Na vjenčanje u crkvu išli su svi svatovi, osim roditelja – nevjestini su roditelji svoju kćer otpratili, a njegovi roditelji su dočekivali svatove.[289] Osim na vjenčanje u crkvi, od Drugoga svjetskog rata išlo se i u *odbor* na civilno vjenčanje. To se moglo obaviti istog dana prije crkvenog vjenčanja, ali i

[285] Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj; Nada Margeta, Žukalj.
[286] Đura Biondić, Liskovac; Nada Margeta, Žukalj.
[287] Grgo Nekić, Žukalj.
[288] Kazivačica se prisjeća svoje jetrve, koja je bila vrlo spretna i mogla je vrlo visoko skočiti.
[289] Iznimku predstavlja kazivanje Jure Lopca iz Jaruge, Marije Nekić iz Ljubežina i Marije Krmpotić iz Krmpotića, koji govore kako su nevjestini roditelji odlazili na vjenčanje.

nekoliko dana prije, a prema kazivanju Nade Margeta iz Žuklja, čak i mjesec dana prije vjenčanja u crkvi. No, ta kazivačica naglašava: *I onda isto ako si ti u odboru vjenčan, isto nije bilo pristupa mladoj dok se nije vjenčala u crkvi. To se drža taj red, to nije bilo da je bilo neke bedastoće – evo sad smo mi vjenčani sudbeno pa sad možemo radit što oćemo, nije.* Oni koji su se bili upisali u *Partiju* nisu odlazili na crkveno vjenčanje ili su to, prema riječima Elizabete Nekić iz Rončević Dolca, Milana Biondića iz Stolca i Vladimira Biondića iz Alana, činili *kriomice*, *potajno*, te su u dogovoru sa svećenikom znali odlaziti u crkvu i navečer kako ih se ne bi vidjelo.

Prema riječima kazivača iz Krmpotića, Stolca, Alana, Rončević Dolca i Žuklja,[290] vjenčanje je plaćao mladoženja, a prema drugim kazivanjima iz Žuklja,[291] Jaruge i G. Lopaca činili su to kumovi.[292] Kazivač iz D. Lopaca kaže da su to obavljali kumovi i *oženja* zajedno.[293] Vladimir Biondić iz Alana naglašava kako kum, iako mladoženja plaća vjenčanje, na kraju, *ako je ugledan i ima nešto, onda on još da nešto popu*.

Misa je bila većinom prijepodne, a točno se vrijeme dogovaralo sa svećenikom. Jure Lopac iz Jaruge pripovijeda sa smijehom kako se on vjenčao po mraku jer su malo više popili i kasnije došli u crkvu.

Mladu je na vjenčanje vodio *diver,*[294] odnosno kum[295]. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca precizira da je tako bilo do prije deset godina, a sada nevjestu do oltara vodi njezin otac ili brat. Također, ova kazivačica napominje kako mlada na ulazu u crkvu nije smjela stati na prag, nego ga je trebala desnom nogom prekoračiti: *to su gatali da ako pridеš desnom nogom priko praga u crkvu, da ćeš imat svu mušku dicu*.

Ispred oltara stajali su mladoženja i mlada, s njezine je strane bio njezin, a s njegove njegov kum. Oni su bili svjedoci na vjenčanju.

Ivan Nekić iz Ljubežina priča kako je njegova žena od njega tražila novac pred oltarom, dao joj je što je imao u džepovima, a *poslije mene došlo u glavu dok budeš živ, ona će imat novce i tako i bilo.* Njegova žena Marija kazuje kako ju je u to uputila majka, te dodaje kako je nevjesta morala paziti da joj mladoženja ne stane na haljinu, jer će u tom slučaju on biti gospodar. Ovo posljednje vjerovanje potvrdili su i Đura Biondić iz Liskovca, Josip Margeta iz

[290] Nada Margeta, Žukalj.

[291] Grgo Nekić, Žukalj.

[292] Grgo Nekić iz Žuklja naglašava kako je to većinom radio mladoženjin kum.

[293] Iznimku predstavlja kazivanje Đure Biondić iz Liskovca, koja govori da se vjenčanje u crkvi nije plaćalo.

[294] Alan, Liskovac, Rončević Dolac, Žukalj.

[295] Krmpotići, D. Lopci, G. Lopci, Jaruga, Stolac, Ljubežine.

Žuklja i Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca, koja se toga prisjeća iz vremena svoga djevojaštva. Zbog toga mlada pazi na svoju odjeću i *smota je ona čvrsto pod noge.*[296]

Jure Lopac iz Jaruge kazao je kako se vjeruje da će gospodar u kući biti onaj tko prvi zgrabi prstenje na vjenčanju, a Marija Nekić *Zvonina* iz Stolca govori: *(...) to su babe govorile a nije niko obadira, znale bi reć iđeš u crkvu, prva moraš nešto reć, a što ću reć.*

Nije zabilježeno da se na izlasku iz crkve pazilo na to tko će prvi izaći, jedino je Đura Biondić iz Liskovca kazala da je mlada pazila na to na koju će se stranu okrenuti kad je kretala prema izlazu: *Mora se okrenit za suncon. Ako se mlada na lijevo okrene, onda je sve naopako. Najviše su ljudi onda govorili, nije se znala okrenit i kako je to išlo naopako i sve će joj ić naopako.*

Ista kazivačica opisuje kako je mlada na izlasku hvatala djevojke za nos – *da se one iđu udati isto*.

Kaja Lopac iz G. Lopaca govori da su mladence pri izlasku iz crkve posipali rižom ili žitom, Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca navodi žito, Marija Krmpotić iz Krmpotića ječam i pšenicu, a Ivan Lopac iz Jaruge žito i bombone.

U Rončević Dolcu, Krmpotićima, Žuklju[297] i Ljubežinama[298] potvrđeno je da je mlada pri izlasku iz crkve bacala bombone, a u Liskovcu kako su to radili i mlada i mladoženja.

Povorka

Svadbena povorka kretala se većinom pješice, premda kazivači potvrđuju da su se svatovi mogli i voziti kolima, ali su to činili *oni mogućniji*, odnosno oni koji su imali konje.[299] Kočijašu su u tom slučaju plaćali *oženja* i kum, a cijena je bila prilično visoka.[300] Kazivači iz Senjske Drage također navode kako se povorka mogla kretati i pješice i kolima, ali više pozornosti posvećuju opisu kola. Zbog smještenosti lokaliteta Senjske Drage uz prometnicu i njihove lakše pristupačnosti, kretanje kolima ovdje je bilo olakšano. Istodobno je put do ostalih lokaliteta bio teško prohodan te se kolima do njih dolazilo puno teže. Kola i konji okitili bi se *šarenicama* (prekrivačima), *peškirima*, kupljenim papirima[301], *pavenkom*. Đura Biondić iz Liskovca kaže kako je mladoženjina majka kitila kola kojima su se vozili

[296] Đura Biondić, Liskovac.
[297] Nada Margeta, Žukalj; Grgo Nekić, Žukalj.
[298] Marija Nekić, Ljubežine.
[299] Grgo Nekić, Žukalj.
[300] Đura Biondić, Liskovac.
[301] Grgo Nekić, Žukalj.

njegovi svatovi, a nevjestina majka ona kojima su se vozili njezini svatovi. Također naglašava da mladoženja i mlada na putu do crkve nisu sjedili u istim kolima, dok su se u mladoženjinu kuću vozili zajedno. Grgo Nekić iz Žuklja ističe kako se znalo dogoditi i to da se mladenci i kumovi voze kolima, a ostali idu pješice.

Ako se povorka kretala pješice, na njezinu je čelu je išao barjaktar, zatim mlada i njezin kum, mladoženja i njegov kum, a zatim ostali svatovi. Svatovi koji su dolazili u crkvu iz udaljenih mjesta, nisu morali ići strogo u redu cijelim putem, već bi se povorka poredala u parovima u blizini crkve. Pri povratku s vjenčanja mlada i mladoženja mogli su ići zajedno.

Povorku su promatrali suseljani koji nisu bili pozvani u svatove. Vladimir Biondić iz Alana o tome govori: *Ljudi su bili radoznali, ti koji nisu bili pozvani, iz svih sela okolnija, ko je znao, kaže, iz svih sela, danas se ženi taj i taj, idemo kod crkve da vidimo svatove, onda je to gledalo svatove da vidi kako je ko obučen, kakve su djevojke i tako, kako se ponašale, onda su to babe gledale, to buljile i poslije prepričavale.* Njih se častilo pićem – rakijom i vinom.[302] Grgo Nekić iz Žuklja navodi kako je to radio *diver* (nevjestin kum), a Marija Nekić iz Ljubežina da su za to bili zaduženi kum i *svati*. Promatrači su, pak, na svatove bacali ječam,[303] pšenicu,[304] bombone[305] ili rižu.[306] Radili su to *za porod*,[307] *da jim bolje rodi*,[308] *za sreću*,[309] *da budu imali zdravlje i sreću, da im zemlja rađa, da dicu imaju*.[310]

Na putu do crkve znale su biti postavljane zapreke – drva, grane, kamenje, kola.[311] Te su zapreke postavljali dečki *iz zafrkancije* ili zbog ljubomore što se cure udaju.[312] Grgo Nekić iz Žuklja dodaje kako su, u slučaju da se djevojka udavala u drugo selo, momci iz njezina sela bacali kamenje na povorku.

---

[302] Grgo Nekić, Žukalj; Marija Nekić, Ljubežine; Vlado Biondić, Alan; Đura Biodnić iz Liskovca jedina donosi podatak kako je kumova žena nosila košaru s kolačima i častila promatrače, no kako nitko drugi nije potvrdio taj podatak, treba ga uzeti s oprezom.

[303] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Grgo Nekić, Žukalj; Mile Lopac, D. Lopci; Marija Nekić, Ljubežine; Vlado Biondić, Alan.

[304] Jure Lopac, Jaruga; Vlado Biondić, Alan.

[305] Grgo Nekić, Žukalj; Jure Lopac, Jaruga.

[306] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[307] Jure Lopac, Jaruga.

[308] Mile Lopac, D. Lopci.

[309] Grgo Nekić, Žukalj.

[310] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[311] Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj.

[312] Đura Biondić, Liskovac.

Sl. 9. Sudionici svadbe Ivana Biondića iz Alana održane 1962. Prizor je snimljen pred crkvom na Vratniku, snimio Ivan Stela iz Senja, 1962.

Ako bi se srele dvije svadbene povorke, one su se samo obilazile,[313] veselili su se zajedno,[314] no ponekad je bilo i tuče jer je bilo pijanih.[315] Đura Biondić iz Liskovca donosi jedinstveno objašnjenje, prema kojemu se dvije mlade nisu smjele vidjeti jer *će jedna umrit, od nji dvi jedna umre* te se zbog toga susret dviju povorki izbjegavao. Ova kazivačica sjeća se i susreta svadbene i pogrebne povorke. Svadba je izlazila iz crkve, a mrtvaca su upravo unosili. Mlada se onesvijestila i rekla da joj se ne piše dobro. Za nekoliko dana joj je poginuo brat, a kasnije i muž. Zabilježena su i vjerovanja kako susret svadbene i pogrebne povorke znači nesreću u braku,[316] da će mladencima biti loše u životu,[317] kako susret nije dobar za porod,[318] dok pojedini kazivači samo ističu da se pazilo da se ove dvije povorke ne sretnu,[319] odnosno kako je svadbena povorka

[313] G. Lopci, D. Lopci.
[314] Stolac, Žukalj.
[315] Grgo Nekić, Žukalj.
[316] Grgo Nekić, Žukalj.
[317] Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.
[318] Đura Biondić, Liskovac.
[319] Mile Lopac, D. Lopci; Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

morala stati,[320] ne navodeći razlog tome. Iz svih se ovih kazivanja može zaključiti kako se vjerovalo da susret pogrebne i svadbene povorke znači nesreću.

Nevjesta se u povorci, prema kazivanju Đure Biondića iz Liskovca, nije smjela okretati jer *da će se dica uvrć sva na nju, a ne na oženju. A ako bude oženja ružan, onda reče cura da se ona obazirala deset puta.* Grgo Nekić iz Žuklja govori da se mlada ne smije okretati jer je *vikano da more na porodu dite falično biti*, *da more se okrenit joj sasvin sve nevaljano*, dok Marko Margeta iz istog lokaliteta kaže da se nije smjela okretati da se ne bi vratila u svoj dom.

Nada Margeta iz Žuklja jedina govori o tome kako se mlada na putu iz crkve u mladoženjinu kuću trebala sakriti svojem kumu. Mlada se, naime, s jednom *svaticom* negdje sakrila, a njezin ju je kum morao pronaći. Ako ju nije pronašao, morao je platiti mladoženji jer nije pazio na mladu. Jela Margeta iz Žuklja navodi vjerovanje po kojem svadba *ne smi popriko ići, onda mlada kad se uda, vaik da će prije, da popriko leti. E, da mlada leti posle kad se uda, vaik kud je kraći put*.[321]

Povorku su pratili i svirači. Zabilježena je pjesma koja se pjevala nakon izlaska iz crkve:

Veseli se, stara majko moja,
oženi se rasip kuća tvoja.

Pjesmu su pjevali momci koji su tako zadirkivali *oženju*, koji se ženidbom opraštao s prelima i momačkim načinom života.[322]

Pri dolasku u mladoženjinu kuću nakon vjenčanja, pjevalo bi se:

Svekrvice, izađi pred vrata,
evo tebi gosta nepoznata.[323]

Pir

Nakon vjenčanja svatovi su odlazili u gostionicu. Ako je vjenčanje bilo u Svetom Križu, odlazilo se u gostionicu "Stric Luka",[324] a ako je bilo na Vratniku, onda u gostionicu "Putnik". Tamo je bilo sve pripravljeno za svatove, tu su se počastili pićem – vinom i rakijom,[325] a onda su krenuli k mladoženji.

[320] Ivan Nekić, Ljubežine.

[321] Budući da kazivačica nije rodom iz ispitanih lokaliteta, a i zbog toga što njezino kazivanje predstavlja iznimku, ovaj podatak treba uzeti s oprezom.

[322] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[323] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[324] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca sjeća se kako je gostionica "Stric Luka" u Svetom Križu otvorena još dok je ona išla u školu, dakle tridesetih godina 20. stoljeća.

[325] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca kaže da bi svatovi nešto jeli ako je mladoženjina kuća bila jako daleko, ali najčešće se ipak samo častilo pićem.

Podatci o tome tko je plaćao troškove u gostionici, razlikuju se: radila su to oba kuma,[326] mladoženjin kum,[327] kumovi i *oženja*,[328] sam *oženja*.[329] Svatovi su u gostionici ostajali dva, tri sata,[330] već su predvečer dolazili k dečku,[331] a pojedini kazivači[332] naglašavaju kako je kum određivao kad će se krenuti: *a zadržavali bi se dugo kako su imali kakvog kuma koji je prašija da se ča iđe*.[333]

Većina kazivača nije spomenula postojanje glasnika koji su najavljivali dolazak svatova u mladoženjinu kuću. Jedino Milan Biondić iz Stolca govori da je neki momak, koji je bio brz, dolazio prije svatova i rekao da se svatovi približavaju kući.[334]

Svadba (pir) održavala se u mladoženjinoj kući.[335] Promjene su počele sedamdesetih godina, kada usporedno s napuštanjem sela i odlaskom u Senj u potrazi za poslom, prestaje i održavanje svadbe po selima. Kazivači se sjećaju zadnjih svadbi krajem sedamdesetih godina 20. stoljeća, a od tada je uobičajeno da se one održavaju u restoranima i hotelima, ponajprije u samom Senju.

Za ovu svečanu priliku mladoženjina kuća se posebno čistila i uređivala. Na vidljivo mjesto izvan kuće postavljao se barjak, a unutrašnjost se ukrašavala stolnjacima,[336] cvijećem na stolu[337] i prozorima,[338] *peškirima* (ručnicima),[339] *šarenicama*,[340] kupljenim papirima,[341] zelenilom iznad vratiju – *pavenkom*, jelom, cvijećem.[342] Niti na jednom ispitanom lokalitetu nije bila poznata svatovska grana kao poseban ukras.

---

[326] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Marko Margeta, Žukalj; Marija Nekić, Ljubežine, Milan Biondić, Stolac; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.

[327] Grgo Nekić, Žukalj; Jure Lopac, Jaruga.

[328] Nada Margeta, Žukalj.

[329] Đura Biondić, Liskovac.

[330] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[331] Grgo Nekić, Žukalj; Đura Biondić, Liskovac.

[332] Milan Biondić, Stolac; Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Grgo Nekić, Žukalj.

[333] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[334] Ovo kazivanje predstavlja iznimku. Nije sigurno radi li se samo o pojedinačnom slučaju te podatak treba uzeti s oprezom.

[335] Iznimku predstavlja kazivanje Ivana i Marije Nekić iz Ljubežina: nakon što su se vjenčali na Vratniku, vratili su se u njezinu kuću na Vratniku, objašnjavajući to time što je mladina kuća bila smještena u blizini.

[336] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[337] Đura Biondić, Liskovac; Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[338] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[339] Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj; Ivan Nekić, Ljubežine.

[340] Đura Biondić, Liskovac; Ivan Nekić, Ljubežine.

[341] Grgo Nekić, Žukalj; Ivan Nekić, Ljubežine.

[342] Grgo Nekić, Žukalj; Ivan Nekić, Ljubežine; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac; Nada Margeta, Žukalj.

Sl. 10. Pir pred kućom Mate Lopca (cestara) u Mlinici (Senjska Draga), snimljeno 1937. fotograf nepoznat

Mladence su pred kućom dočekivali mladoženjini roditelji. Oni su ih blagoslivljali blagoslovljenom vodom, onim istim riječima kojima su ih blagoslivljali pri odlasku iz njezine kuće. Mladenci su, klečeći na jastuku ili nekoj tkanini, držali u rukama čaše s vinom, koje su nakon blagoslova morali baciti i razbiti za sreću. Grgo Nekić iz Žuklja dodaje kako su mladenci u rukama držali i komadić kruha koji su poslije blagoslova pojeli.

Nada Margeta iz Žuklja, Marija Lopac iz D. Lopaca i Jure Lopac iz Jaruge potvrdili su da se nevjesti pri ulasku u kuću davalo u krilo, *u naranak*,[343] muško dijete.[344] Pritom nije bilo važno čije je to dijete, a radilo se to kako bi mlada imala mušku djecu – *nek ima djecu, nek ima muškarčiće*.[345] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca također govori o ovom postupku, ali ističe da se to radilo kad je mlada sjedala za stol, kako bi imala djece. Po njezinu je mišljenju

[343] Nada Margeta, Žukalj.

[344] Marija Lopac iz D. Lopaca donosi naziv *nakrilče*. No, budući da je kazivačica rodom iz Brinja, a nitko drugi od kazivača nije potvrdio ovaj naziv, podatak treba uzeti s oprezom.

[345] Nada Margeta, Žukalj.

ovaj običaj ovisio o tome je li bilo djece u toj kući u koju je mlada dolazila, a sjeća se kako se to činilo u Rončević Dolcu, Ljubežinama, Stolcu i Žuklju.

Đura Biondić iz Liskovca jedina govori o bacanju jabuke preko kuće prije ulaska u kuću i priča da će mlada ako baci: *bit sritna, da će ić naprivo krenut sve.* A ako nije uspjela, zadirkivali su je: *Ha, ha, nisi uspila, neće ništ bit od dice. To se govorilo da neće ona dice imat, a neće vraga imat... (smijeh).*[346]

Također, ova se kazivačica prisjeća kako je svekrva mladoj donosila sito sa žitom *da ona primi u ruke i u situ žita da to bude dice puno*, dodajući, *a bilo je kod nas puno, ne bojte se. I bez sita i bez rešeta.*

Mladu nisu prenosili preko praga, a također nije dobivala kolač od svojih prijateljica.

Nakon ulaska u kuću nevjesta je, prema sjećanju pojedinih kazivača, morala jednom obići ognjište.[347] Vodila ju je svekrva,[348] odnosno njezin kum.[349] Radilo se to radi toga *da ne bi utekla*,[350] *da ne bi pobigla kući, da bi ostala tu*,[351] a Grgo Nekić iz Žuklja dodaje kako je mlada pritom prošarala vatru i pogledala u *komoštre* da u kući vlada mir. Marija Nekić *Zvonina* iz Stolca govori kako je taj običaj živio prije njezina vjenčanja, a Vladimir Biondić iz Alana čuo je za njega iz pričanja starijih. Njegova žena Milka priča kako je mlada bacala drvo u *šparet* (štednjak) jer *da je to kao sreća da je mlada došla, da je stavila drvo u šparet.* Očito, s nestajanjem otvorenih ognjišta, nestajao je i ovaj običaj, a s pojavom *špareta* javio se novi, a moguće je da se i transformirao neki otprije postojeći.

Svi su svatovi sjedili zajedno, uzvanici mladoženje i nevjeste nisu bili odvojeni, a također se nisu odvajali muškarci od žena. Jedino Grgo Nekić iz Žuklja spominje da je čuo kako su prije odvojeno sjedili muški i ženski uzvanici – ili u posebnim prostorijama ili, ako je bila samo jedna prostorija, za odvojenim stolovima. Mladenci su u tom slučaju sjedili među muškim svatovima. Ako je bilo lijepo vrijeme i ako je kraj kuće postojao prikladan prostor, stolovi su se mogli postaviti i izvan kuće.[352] Mladenci su sjedili zajedno

---

[346] Budući da kazivačica u kontrolnom ispitivanju nije potvrdila ovaj podatak, nego je rekla da se jabuka baca na kraju pira i da je, ako je mlada uspjela prebaciti, to značilo da će dugo živjeti, treba s oprezom uzimati oba podatka.

[347] Nije potvrđeno u Rončević Dolcu, Liskovcu. Nema podataka za Krmpotiće, G. i D. Lopce, Jarugu.

[348] Ivan i Marija Nekić, Ljubežine; Božo Nekić, Stolac.

[349] Grgo Nekić, Žukalj; Milan Biondić, Stolac; Marko Margeta, Žukalj.

[350] Ivan i Marija Nekić, Ljubežine; Grgo Nekić, Žukalj.

[351] Milan Biondić, Stolac.

[352] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Grgo Nekić, Žukalj; Nada Margeta, Žukalj; Ana Koričić, Liskovac; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.

s kumovima, uvrh stola.[353] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca govori: *Posle bi se sve uskomišalo, kud će ko.* Svi su svatovi, nakon što su doveli mladu, ostajali na piru, a u mladoženjinu su kuću mogli doći i oni koji nisu bili dio svadbe te nisu nosili *rožice*, ali *dođi uvečer kada dođi od crkve svatovi*.[354] Oni su dolazili *u gostinju*,[355] kao gosti. Obično bi stariji ljudi koji su tako dolazili, sjedili posebno,[356] pjevali svoje *starinske* pjesme, a *mladi narod je hita kud koji*.[357] Za jelo, koje je obično počinjalo navečer, spremalo se u skladu s mogućnostima, ali se uvijek nastojalo da sve bude što bolje i obilnije. Nada Margeta iz Žuklja o hrani na piru govori: *Budi, budi, ljudi su bili siromašni, ali spremi. Blaga, pa nakolji, pa ispeci pečenke. Dobro je bilo. Ja san se u ratu ženila, ali opet je bilo.* Glavna jela su bila: juha, gulaš, paprikaš, sarma, filana paprika, *šnicli u saftu, pohanje*, pečenka, pire krumpir, *police*, salate. Od kolača su se pripremale *štrudle* (savijače), pite od jabuka, *obični beli kruh*, keksi (izrađeni strojem ili ručno), orahnjača, a znali su se i kupiti gotovi kolači u senjskim trgovinama. Nije potvrđeno postojanje svadbenog kolača.[358] Na stolovima je uvijek bilo pića – vina i rakije.

Na piru su prisutni i nevjestini roditelji, koji nisu išli u crkvu, ali su uvečer dolazili na pir.[359] Nada Margeta iz Žuklja govori: *Prije je otpravi ča na vjenčanje i onda mi pospremi, pozatvaraj ono što je bilo, kuću i to i onda bi potrpali to i došli.* S roditeljima bi dolazila i manja djeca,[360] netko od nevjestine braće ili rodbine.[361] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca kaže kako bi došli nevjestini ukućani koji su tijekom dana ostajali kod kuće i brinuli se za blago, a Đura Biondić iz Liskovca napominje kako bi ih znalo doći i dvadesetak. Javljaju se različiti nazivi: *pohođani*,[362] *pohodi*,[363] *pohode*,[364] *dolaze u pohode, doša u pohode*,[365] ili se samo reklo da dolaze prijatelji[366] ili nije bilo posebnog naziva.[367]

---

[353] Liskovac, Rončević Dolac.
[354] Nada Margeta, Žukalj.
[355] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[356] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Ivan Nekić, Ljubežine.
[357] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[358] O svadbenom kolaču detaljnije se govori u poglavlju *Pribavljanje i priprema hrane za svadbu.*
[359] Nema podataka za Jarugu, D. i G. Lopce, Krmpotiće, Ljubežine.
[360] Nada Margeta, Žukalj.
[361] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[362] Josip Margeta, Žukalj.
[363] Grgo Nekić, Žukalj.
[364] Nada Margeta, Žukalj.
[365] Marija Nekić *Zvonina*, Stolac; Đura Biondić, Liskovac.
[366] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[367] Milan Biondić, Stolac; Vlado Biondić, Alan.

Sa sobom su donosili jastuke, pokrivače, plahte, *tako da za prvu ruku mlada ima na šta leć*,[368] nevjestinu *robu* (odjeću) koja joj je dostajala za osam dana nakon svadbe – *ono najosnovnije što ima za te prve dane*.[369]

Na piru su se plesali plesovi koji su bili uobičajeni i u drugim prilikama – kolo, *kukunješće/kukunešće*, polka, valcer, bećarac, tango, fox, swing, *sremica*. Plesalo se i izvan kuće.[370] Mlada je također plesala jer, prema riječima Milana Biondića iz Stolca, *pa kako bi mlada bila da se okunji tamo da u kutu, mora mlada bit vesela da bi svadbe bila, da se vidi da to ipak*. Isti kazivač govori da je nevjesta najviše plesala s kumom i *oženjom*, dok drugi kazivači govore da je plesala sa svima.[371] Grgo Nekić iz Žuklja i Vladimir Biondić iz Alana kažu da je za to dobivala novce – *ko je zahteva, mora je platit i da je ne znan ko zove, morala je.*[372]

Đura Biondić iz Liskovca sjeća se teksta dvaju *bećaraca* i objašnjava: *to kad počne se plesat bećarac, onda piva što mu padne na pamet*:

Bećarskoj se vjeri ne vjeruje,
čuvat ću se da me ne miluje.

Oj, bećaru, štranjga ti se plete,
nek se plete, nije bećar dijete.

Jure Lopac iz Jaruge dodaje:

Lika goji konje i junaka,
a Slavonija lipih divojaka.

Mala moja, iz gore zelene,
pošalji mi dve ruže rumene.

Okreni se, kolo moje malo,
već te nisam igrala odavno.

Sve sam svoje potrošio dane
na granici ljubeć Talijanke.

Misliš, mali, da si samo jedan,
takvih imam u tucetu sedam.

---

[368] Đura Biondić, Liskovac.

[369] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[370] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Grgo Nekić, Žukalj; Nada Margeta, Žukalj; Milan Biondić, Stolac; Ivan i Marija Nekić, Ljubežine.

[371] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj; Marija Nekić, Ljubežine, Vlado Biondić, Alan.

[372] Grgo Nekić, Žukalj.

Grgo Nekić iz Žuklja, koji je i sam kao svirač sudjelovao u svadbenim zbivanjima, sjeća se kako je sviraču morao plaćati onaj koji je želio da za njega svira, te govori ove stihove:

Oj, bećaru, devojačko lane,
neš od mene dok zora ne svane.

Oj, devojko, garava i mala,
bi li se za mene udala?

Ovaj kazivač jedini potvrđuje kako je mlada obilazila i ljubila svatove – samo muškarce, a oni bi joj davali novac, koji je ona stavljala u škrinju.

Poseban zadatak na piru imao je nevjestin kum, koji je morao paziti mladu i plaćao je ako bi joj ukrali cipelu.[373] U Krmpotićima i Liskovcu za nevjestinu cipelu morao je platiti kum, a u D. Lopcima oba kuma.[374] Kazivač iz Jaruge kaže kako su svi svatovi morali plaćati tom prigodom.[375] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca ove šale opisuje: *Jer oni su delali komedije, sazuli sa mlade cipelu, sakrili ispod stola i mlada bosa i kum* [njezin] *daj neku sitnicu*. Nevjestinom kumu bi znali tako dobacivati: *kume, pazi, jel ti mlada obuvena*.[376] Ivan Nekić iz Ljubežina govori da su tako sakrivali i mladu te je *diver* morao platiti jer je on bio zadužen da pazi na nju do ponoći. Novac koji bi se skupio, bio je namijenjen nevjesti. Prema kazivanju Đure Biondić iz Liskovca, znalo se dogoditi i da barjaktaru ukradu barjak ili izuju cipelu *ako je on zadrima* te je on sam to morao plaćati.

Kazivači spominju i šalu koju nazivaju *brijanje*.[377] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca opisuje kako su znali glumiti *brijača*: *Jest, brijača su znali glumit. Tamo di su natezali onaj kajiš zada, na zadnjem kraju natezali pa da briju i to.* Te ljude koje su brijali, namazali bi *kiselinom* (sirutkom)*, skorupom* ili nečim, brijali bi nekim nožem, a radili bi to onome *ko bi bija malo već šenija pićem.* Prema riječima kazivačice, brijali bi tako i one koje nisu smjeli, već starije muškarce koji su došli u posjet. Milan Biondić iz Stolca prisjeća se: *nešto nađi, neku pjenu ili nešto, brašno. On veli – nisi ti baš sređen, morat ćemo te sredit, onda ga side na stolicu onako pijanoga, ne moš sutra takvi bit*

[373] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac; Vlado Biondić, Alan; Kaja Lopac, G. Lopci; Ivan Nekić, Ljubežine; Grgo Nekić, Žukalj.

[374] Marija Krmpotić, Krmpotići; Đura Biondić, Liskovac; Mile Lopac, D. Lopci.

[375] Jure Lopac, Jaruga.

[376] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[377] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Grgo Nekić, Žukalj; Đura Biondić, Liskovac; Božo i Marija Nekić, Stolac; Milan Biondić, Stolac; Đura Biondić iz Liskovca jedina spominje kako su djevojkama tako šišali pramen kose, ali taj podatak nije drugdje zabilježen pa ga treba uzeti s oprezom.

međ ljudima drpav i neobrijan. Onda ga svale na stolicu njih dva, tri, on sidi i brico si odmah sveže na se neku bijelu haljinu, obuče oni od kuvarice, tobože on je brijač, donesu onu kuvaču, s tom ga obrije i to traje jedno sat vremena, tako skratiš vrime. Đura Biondić iz Liskovca priča kako je kum brijao treskom od drveta, a Grgo Nekić iz Žuklja napominje kako bi one koji su se napili, kadšto stvarno obrijali.

Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca spominje i druge šale kojima su ljudi zabavljali i kratili vrijeme: *Bilo je dečki koji su znali šale izvodit i metni naopako šešir il što na se naopako obuci i sidi nasrid kuće, prikriži noge i prosi, okreni šešir naopako i bacaj mu novce, ko je što tija. I tako su se šalili, već kad se to sve ponapilo bilo. Izvali se nasrid kuće, okreni šešir, donesi mu tanjir i unutra hrane, onda okreni šešir i tanjur stavi s ono hranon i govori da je gladan i svašta bi to bilo. Bilo je onda lipo, i lipa vrimena i lipo je bilo svega. Sad po selu više nije ništa...* Također, neka žena koja je *došla puna šale*, zabavljala bi ljude ismijavajući pijane svatove: *Bija bi se zna napit i cucne dole ka i raširit noge i pukne mu među nogan gaće, ova bi donijela cvijeće ono na stolu što je, pa bi zvala – ote, ote, pukle mu gaće, ote, procvjeta je, i takve stvari*.

Tijekom pira bilo je uobičajeno nazdravljanje mladencima. Činili su to roditelji[378] i kumovi.[379] Kako nije postojala neka duža zdravica koja se govorila u svakoj prilici ili se kazivači njezinog teksta u cijelosti više ne sjećaju, uspjeli smo zapisati neke varijante:

- *Da bi bili zdravi i veseli i da bi im rodila pšenica bjelica i u kući dječica!*[380]
- *Da rodila šenica, kurata dječica i živila svadba i popijmo u zdravlje naše!*[381]
- *Rodila pšenice bjelica, u kući dičica muška!*[382]
- *Rodila vam pšenica bjelica i u kući sva kurata dječica!*[383]
- *Da bi sretni bili, sretno dicu porađali!*[384]

Kako kaže Grgo Nekić iz Žuklja, govorili bi *što im pade na pamet. I di koji puno nabraja po ure*.

---

378 Grgo Nekić, Žukalj; Marija Krmpotić, Krmpotići; Nada Margeta iz Žuklja ističe oca.

379 Grgo Nekić, Žukalj; Jure Lopac, Jaruga; Ružica Lopac, Jaruga; Đura Biondić, Liskovac; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.

380 Nada Margeta, Žukalj.

381 Jure Lopac, Jaruga.

382 Milan Biodnić, Stolac.

383 Marija Lopac, D. Lopci.

384 Grgo Nekić, Žukalj.

Oko ponoći mlada je skidala vijenac i oblačila drugu odjeću.[385] Pritom se pjevalo:

Skini, mlada, vinac i pavenku,
pa ti stavi/pa navišaj vodu za palentu.[386]

Na piru se nije darivalo, to se obavljalo na *pavenci*. Jedino je Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca govorila da je onaj tko nije darivao na *pavenci*, mogao to uraditi na piru pri skidanju mladina vijenca, kada se darivao novac, dok je Marija Lopac iz D. Lopaca kazala da je kod skidanja vijenca rodbina darivala mladu.

Ivan Nekić iz Ljubežina spominje kako je kum, kad je skidao mladoj vijenac, s *oženje* skidao *rožicu* i stavljao na stol, te se vjerovalo da će se onaj momak koji je dohvati, prvi ženiti.

U vezi sa svođenjem mladenaca zabilježeni su različiti podatci.[387] Đura Vukelić iz Stolca i Marija Krmpotić iz Krmpotića ističu kako mladenci nisu odlazili na spavanje, a Đura Biondić iz Liskovca objašnjava kako *kod nas je, kad san se ja udavala* [1952.], *bija običaj da mlad ne iđe nikuda dok se svi svatovi ne razađu.* Jure Lopac iz Jaruge, pričajući o vlastitom vjenčanju, govori: *E, sad treba mladenci spavat, da odvedu u sobu. A ja vičem, ja sad ću ostavit svadbu i ići u sobu, pa nije priša, imat ćemo cijeli život skupa*. Kazivači iz Rončević Dolca, Žuklja i Stolca[388] govore kako su mladenci mogli ići spavati, ali nisu morali: *(...) kako su volili plesat, kakvo je društvo bilo,*[389] Grgo Nekić iz Žuklja objašnjava da *to je taj kavo običaj*, ali mlada i *oženja* nisu morali spavati. U Jarugi i Žuklju potvrđeno je da su mladence svodili kumovi,[390] odnosno kum, s kojim jedu *obaška* (odvojeno od svatova).[391] Nije bilo točno određeno vrijeme za svođenje mladenaca, nego se to odigravalo prema njihovoj želji, a Grgo Nekić dodaje da im je kum namještao jastuk i pokrivao ih, a za dobrobit u braku morao je svatko od njih pojesti polovicu jabuke koju im je dala svekrva. Svatovi bi im dobacivali: *spavajte, nemojte se dirat i ono kavo zafrkancije.*[392] Najdetaljniji opis dobiven je u Ljubežinama – *pa kad se ide*

---

385 O tome se govori u poglavlju *Pripreme nevjeste i mladoženje za svadbu*.

386 Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Jela Margeta, Žukalj. Kazivačica Jela Margeta iz Žuklja govori kako se njoj ne sviđa tekst ove pjesme jer se već na samom piru mladu upućivalo na to da treba raditi.

387 Nema podataka za G. i D. Lopce, Alan.

388 Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Grgo Nekić, Žukalj; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.

389 Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

390 Ružica Lopac, Jaruga; Marko Margeta, Žukalj.

391 Grgo Nekić, Žukalj.

392 Grgo Nekić, Žukalj.

svodit, kum poslije mladu skida vinac s nje, pa onda vodi mladoženju i mladu spavat u ponoć. Kum je u ponoć skidao mladu — skidao joj je vijenac i robu i neprimjereno se šalio s mladoženjom: *Nemoj da te kuma sruši poda se*, te zatim mladu *počme za stolom vatat*, da joj pokaže *kako će joj bit, vako će ti bit, a ostali se smiju, a on vodi akrobacije*. Zatim je mladence vodio u sobu i zaključao ih, *e ima ključ u 6 ujutro otvara, ako zauzete ove sobe odemo u štalu i ujutro kad se rasvane, izvede nas van i onda se moramo umit, onda iđemo za stol*.[393]

Nije zabilježeno da bi se mladi trebali suzdržavati prve bračne noći, niti da je netko s njima bio u prostoriji. Također, na svadbi se nisu pojavljivali nikakvi maskirani likovi.

U više je lokaliteta potvrđena provjera mladine nevinosti.[394] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca rekla je kako je prva bračna noć bila ispit te ispričala kako bi nevjestina majka, da bi zaštitila svoju kćerku, znala proliti po plahti krv od klanja kokoši – *polit nešto po toj kad bi se životinja zaklala i tako, kokoša ili nešto*. Marija Nekić iz Ljubežina potvrđuje da je znak bila krvava plahta i tko je držao do toga, radio je tako da svi vide, a Vladimir Biondić iz Alana govori da je krv na plahti bila znak, ali da se to sve sakrivalo. Milan Biondić iz Stolca kazuje da je on samo čuo da se plahta, na kojoj je mlada spavala, prostirala vani: *Pripovidale su babe nekad, da bi se ujutro ta plata morala bacit na prošće, na plot, negdi vani di su spavali mladenci, da se to vidi da je došla nevina u kuću.* Grgo Nekić iz Žuklja prisjeća se priča kako su mladu koja nije bila nevina, mogli vratiti kući, a roditelje bi joj upregnuli u jaram kao znak sramote. S nevjestinom nevinošću povezan je i njezin vijenac od *pavenke*.

Svadbeni pir trajao je do ponedjeljka ujutro, najkasnije što je zabilježeno je do podneva.[395] Đura Biondić iz Liskovca priča kako su svatovi odlazili *kako koga padne na pamet. Nije to bilo da se to rastajalo onako sad sve najedanput*, te kako su njegovi prijatelji mogli ostajati i do večeri ili onaj *ko se napija pa se probudija, pa je opet zaspa.* Nada Margeta iz Žuklja govori kako su kumovi ostajali duže *jer kum je svaki bija duže jerbo radi naroda, da više ostane naroda, kad se digne kum, onda će se dignut sve ča*. Mladenci nisu trebali pratiti sve svatove kući. Jedino Grgo Nekić iz Žuklja i Đura Biondić iz Liskovca potvrđuju da su kumove malo pratili, a Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca dodaje da su kumove pratili sve do kuće ako je bila blizu, i u tom su se slučaju kod njih malo pogostili. Ivan Nekić iz Ljubežina govori da su nevjestine

393 Ivan Nekić, Ljubežine.
394 Rončević Dolac, Ljubežine, Alan, Stolac.
395 Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

roditelje mladenci pratili polovicu puta, a Vladimir Biondić iz Alana opisuje kako je oproštaj s roditeljima znao biti i tužan: *savjetovanje, budi malo i plača, ćerka ostaje tamo, malo otac njezin, mater zaplače za njom*.

Mlada je na rastanku darivala kumove košuljom, čarapama, *peškirom* (ručnikom), maramicom.[396] Te su darove na pir donijeli njezini roditelji.[397] Đura Biondić iz Liskovca kaže da je darivala i svekrvu i svekra košuljom i čarapama, te zaove, strine, stričeve, bratiće peškirima, rupcima i čarapama. Grgo Nekić iz Žuklja kaže da je darivala njegovu obitelj – svekrvi haljinu, maramu, nešto od robe, svekru cipele ili nešto drugo, no darivanje muževe obitelji, prema ovom kazivaču, nije bilo obvezno na piru, već je to mlada mogla činiti npr. nakon petnaest dana.

Neki kazivači donose podatak da se jabuka koja je bila na barjaku, dijelila svatovima pri odlasku.[398] Đura Biondić iz Liskovca kaže da se to događalo samo ponegdje, a drugdje da se nije ništa radilo s tom jabukom. Jure Lopac iz Jaruge govori da su kum i mladenci morali pojesti jabuku s barjaka u ponoć, kad se mlada presvlačila. Marija Krmpotić iz Krmpotića sjeća se kako se jabuka tijekom pira stavljala na stol te su u nju svatovi umetali novčiće.

Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca donosi još dva događaja prije rastanka svatova: *Da bi kad bi išlo ovin našin putin pa da je di zastava zapela pa da se rasparala, onda bi ujutro prije nego što bi se svatovi razašli, održa bi se govor, ka neka prošnja – da bi se moralo nešto baciti, da nije zastava u redu, da je isparana, da bi se još nadodalo štogod, to bi isto za mladu bilo. I kad bi se svatovi razašli, domaćin od kuće bi donija od janjeta glavu, razvalija mu vilice i uvalija jabuku i stavija na stol. I na to se pitalo.* Novac koji se tada darivao, bio je namijenjen nevjesti.

Nakon svadbe

Običaj odlaska na vodu nije zabilježen, što je uvjetovano i time što, prema kazivanju, na ovom području nije bilo izvora vode.

Mlada je odmah počela raditi kućanske poslove – čišćenje kuće: *omest kuću, ribali se podovi,*[399] prala je posuđe, brinula se o blagu, prala je rublje. Milka Biondić iz Alana ovako opisuje obveze i položaj mlade snahe: *(...) svakog jutra se dignut prva, naložit vatru, pa onda je morala ić prva must u*

[396] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj; Nada Margeta, Žukalj; Ružica Lopac, Jaruga.
[397] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj, Nada Margeta, Žukalj.
[398] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj.
[399] Đura Biondić, Liskovac.

štalu krave il telad il davat blagu vode, pojila, nevista je bila dosta zapostavljena.

Mlada je prva posjećivala svoje roditelje. Činila je to osam dana nakon vjenčanja. Nije zabilježen nikakav poseban naziv za taj posjet. U razdoblju od vjenčanja do te nedjelje ona nije posjećivala roditelje: *Da ti je ne znan što trebalo, nisi iša po to. Nije bija običaj.*[400] U posjet je odlazila zajedno sa svojim mužem, ostajala je samo taj dan, nosila je na dar piće, kavu, šećer.[401] Tog je dana prenosila svoj miraz u novi dom.[402] Roditelji su nevjestu posjećivali obično nedjeljom.[403] Đura Biondić iz Liskovca i Grgo Nekić iz Žuklja naglašavaju kako su mladenci obvezno na *Stipanje* (blagdan sv. Stjepana) posjećivali nevjestine roditelje. Pritom je zet darivao punicu: *To je bilo da joj zet donese jednu robu punici, jednu robu da joj kupi ili platno neko za haljinu ili za kostimić ili bilo što*.[404]

Također, međusobno su se posjećivali i mladenci i kumovi.[405] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca naglašava kako su se posebno posjećivali u božićnom razdoblju, a to se redovito događalo *prvu godinu kad su se mladenci uželi*, a *malo se je kasnije to i ispuštalo*. Kao darove nosili su vino, kekse, kavu, rakiju, šećer. Grgo Nekić iz Žuklja dodaje da je mlada pritom kumu nosila i *pletenicu*, kolač s rupom u sredini, koji je sama i rezala te dijelila svim prisutnima. Isti kazivač potvrđuje da su mladenci kuma posjećivali i na prvi Uskrs poslije vjenčanja kada mu je nevjesta darivala cvijeće, piće i jaja.

Nije bilo posebnog uvođenja nevjeste poslije svadbe u crkvu. Grgo Nekić iz Žuklja kazuje da je nakon rođenja prvog djeteta žena išla na blagoslov, a Đura Biondić iz Liskovca opisuje taj događaj: *Samo kad rodi, onda je bio običaj poseban. Joj mene, to bilo ružno ka vrag. Joj mene kad se ja toga sitin. Mlada kad rodi, nije smila ić 40 dana na zemlju, mislin komad zemlje delat il nešto. Ništa. Samo oko kuće šećat. I onda nije nikako sa mužon spavala tih 40 dana. Onda morala ić na blagoslov. Joj mene, kad se ja toga sitin. Onda išla na blagoslov, onda kad dođe u crkvu, onda je morala, nije tila ić priko crkve daleko, nego samo uđi u crkvu di je kamenica i tu je stala uz kamenicu, onda pop dođi pa je vodi ka majmuna priko cele crkve da je blagoslovi. Ja san samo*

[400] Nada Margeta, Žukalj.

[401] Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj.

[402] Iznimku predstavlja kazivanje Jure Lopca iz Jaruge, koji govori kako su roditelji nevjestu posjećivali osam dana nakon vjenčanja, ona njih tjedan dana nakon toga, a miraz je prenosila tek mjesec dana nakon svadbe.

[403] Ivan Nekić, Ljubežine; Đura Biondić, Liskovac.

[404] Đura Biondić, Liskovac.

[405] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Grgo Nekić, Žukalj; Đura Biondić, Liskovac.

jedanput bila, nikad više. Ajme meni. Koju sramotu podnila. Ajme meni. Sama. A oni dečki počnu zafrkavat, pa vikat, pa zvat, ajme meni. Vidi vraga, vidi vraga, vraga vodi kroz crkvu, Bože, oslobodi. Ovaj blagoslov potvrđuje i Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca, objašnjavajući kako se to činilo zato *jer Majka Božja kad je rodila Isusa, nakon četrdeset dana je išla na blagoslov 2. veljače, zato se zove Svijećnica.* Nevjesta je dolazila na crkveni prag, pod ložu, pred nju je istupio svećenik, dao joj svijeću u ruke, blagoslovio je blagoslovljenom vodom, bacio na nju štolu i uveo ju u crkvu.[406]

Što se tiče razlika u odjeći koje bi označavale status mlade žene, kazivači većinom ne navode nikakve pojedinosti, a na pitanje kako bi se moglo razlikovati udanu i neudanu ženu, Nada Margeta iz Žuklja kaže da se to po odjeći nije moglo vidjeti, a *znalo se koja je udana*. Jedino Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca govori kako su udane žene nosile *malo duže rukave, dužu robu i one na sebi pregače.* Također, ova kazivačica precizira kako su djevojke nosile dvije pletenice, a udane žene plele su kosu na zatiljku, *motale kola*. No, nisu morale pokrivati glavu rupcem. Sve su djevojke i udane žene nosile rupce *prema vrimenu*, tj. stavljale su ih kada je bilo ružnije vrijeme.[407]

Miraz

Miraz je u svoju novu kuću donosila svaka djevojka. Nazivi koji su zabilježeni na istraživanom području su: *dota*, *prćija* i *miraz*. U Krmpotićima te D. i G. Lopcima zabilježen je samo naziv *dota*. U Jarugi, Ljubežinama, Stolcu, Liskovcu i Alanu javljaju se nazivi *dota* i *prćija* – *dota* je označavala robu, a *prćija* blago koje je nevjesta donosila. U Rončević Dolcu i Žuklju zabilježena su sva tri naziva: *dota*, *miraz* i *prćija*. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca objašnjava značenje svakoga naziva: *dota* je nevjestina roba, *prćija* blago – krava i ovce, a *miraz* volovi i novac te naglašava kako su novac donosile djevojke iz bogatijih lugarskih i činovničkih kuća.[408] Grgo Nekić iz Žuklja također potvrđuje da je *prćija* naziv za blago, a *miraz* za novac: *A imalo, bilo ljudi koji su bili mogući, koji su bili po Meriki i to, imali su i novaca, onda daj nešto novaca.*

Djevojka je u miraz donosila:

- *dotu*: svoju odjeću, posteljinu, biljce, ručnike, *plate* (plahte), deke,

[406] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[407] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.
[408] Volovi su se ubrajali u *miraz* za razliku od ostalog blaga, njih su donosile bogatije djevojke.

jastuke, poplune – *krpature,*[409] *koperte* s čipkom, *plate prostiračice*, *šarenice* – stavljale se na krevet, dimenzije: 1.5 m širine, 1.8 – 2 m dužine,[410] *tepihe* – 60 cm široke, nekoliko metara dugačke, stavljale su se na zid,[411] torbe, vreće za žito, bisage, *slamarice*, *salvete* (krpe za suđe);

- škrinje, namještaj, ormar, krevet, ormarić, stolice, stolić, stol. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca objašnjava da se namještaj počeo nositi nakon Drugoga svjetskog rata, a Grgo Nekić iz Žuklja da se ormare počelo nositi četrdesetih godina 20. stoljeća, kad se on ženio, 1946., već je toga bilo, ali su nosile samo imućnije mlade.
- motika, srp, grablje;
- vreteno i preslica, iglica, igle;[412]
- blago – ovce (kazivači najčešće kao normu navode pet, najviše desetak ovaca), krava, volova. Volove su nosile bogatije djevojke i njih se, prema kazivanju Elizabete Nekić iz Rončević Dolca, ubrajalo u *miraz*, dok se kravu i ovce nazivalo *prćijom* i one su bile obvezan dio nevjestine opreme;
- zemlja – samo Nada Margeta i Grgo Margeta iz Žuklja te Ivan Lopac iz Jaruge spominju da su nevjeste u miraz donosile zemlju, s tim da Nada Margeta kaže da je to bila rijetkost koju su si mogle priuštiti samo imućnije obitelji. Mile Lopac iz D. Lopaca govori da su sestre dijelile zemlju ako ne bi imale braće, ali ako su imale braće, onda je ona ostajala njima;
- da su djevojke nosile novac, potvrđuju Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca i Grgo Nekić iz Žuklja, ali činile su to samo one bogatije.

Minimum koji je mlada morala imati, nije precizno utvrđen u svim lokalitetima. Prema riječima Elizabete Nekić iz Rončević Dolca, svaka je djevojka obvezno morala imati svoj srp, motiku, *prešlicu*, vreteno, igle, *radnu i svetačnu robu* (odjeću), *platice* (plahte) *da ima za prisvuć krevet*. Đura Biondić iz Liskovca naglašava kako je mlada obvezno nosila dvije *slamarice*, tri jastuka, desetak *plata*, desetak *salveta* (krpe za suđe). Prema sjećanju Grge Nekića iz Žuklja, nevjesta je obvezno nosila krevetninu.

Neki kazivači potvrđuju naziv *dotarica* za djevojku koja je puno toga donijela u svoj novi dom.[413] Prema njihovim riječima, taj naziv označivao je da

---

[409] Vlado Biondić, Alan.

[410] Vlado Biondić, Alan.

[411] Vlado Biondić, Alan.

[412] Mile Lopac iz D. Lopaca navodi da je nevjesta u miraz donosila i *taru* (tkalački stan), ali budući da je u istraživanom području, prema kazivanju, bilo vrlo malo žena koje su tkale, ovaj podatak treba uzeti s oprezom. Nitko od ostalih kazivača nije potvrdio da su žene iz Senjskog bila donosile *taru*.

[413] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Đura Biondić, Liskovac; Grgo Nekić, Žukalj; Nada Margeta, Žukalj; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.

djevojka *ima puno robe, puno svega*,[414] da je dosta donijela.[415] Milan Biondić iz Stolca i Mile Lopac iz D. Lopaca ne poznaju taj naziv, a Jure Lopac iz Jaruge prepoznaje naziv, ali dodaje kako se za djevojku koja *ima svega,* kaže da *je nadotala.*

Mile Lopac iz D. Lopaca naglasio je kako se za dotu pogađalo na zarukama, a Đura Vukelić iz Stolca kako je momak kod prosidbe tražio miraz *i roditelji ako neće dat, onda je neće ženit.* Pojedine obitelji precizirale su što nevjesta mora donijeti, a neke nisu.[416] Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca smatra da je to ovisilo o momkovoj obitelji, te da *nije bilo zgodno ako je došla cura, išla pomust kravu od svekrve, znala joj je prigovorit di je tvoja krava. Znali su joj prigovorit di su tvoje ovce.* Također ističe kako je djevojka, ako je bila trudna prije braka, *morala (je) nešto i donit da se to sve ugladi.* Milka Biondić iz Alana također naglašava kako su svekrve znale prigovarati mladoj kako su ju roditelji loše spremili, govorila bi joj *znala si se udat, al nisi se znala pripremit.* Drugi kazivači govore kako je mlada donosila što je mogla.[417] Božica Krmpotić iz G. Lopaca spominje slučaj ako se starija djevojka udavala: *Il ako je cura stara, pa joj naprave bolju dotu.* Stav o bogatstvu i nevjestinoj opremi odaju i sljedeći stihovi:

Goni lipu bar sirota bila,
nego ružnu da je na njoj svila.

Milan Biondić iz Stolca objašnjava da se to *pivalo jer svila se brzo podere, a ružna ostaje.*

Ruho koje je mlada nosila kao *dotu,* izrađivali su ona i njezini roditelji, a pomoć su predstavljala i *prela* na kojima se čijalo perje ili čupala vuna. Tkani predmeti nosili su tkaljama većinom na Vratnik ili su se kupovali gotovi od žena iz Like.

Oprema nevjeste nije se razgledavala, a nije se ni prevozila zaobilaznim putem. Prevozili su je mladoženja i mlada nedjeljom nakon vjenčanja, kada je mlada dolazila prvi put u posjet svojim roditeljima. Uz opremu, prenosili su se i darovi koje je mlada dobila na *pavenci*. Dočekivali su ih ukućani, mladenci su ostajali na ručku i kolima odlazili natrag. U Stolcu je zabilježeno da su na konje stavljali *peškire* i *kite*. Na kolima bi sve prenijeli, a blago je išlo za njima. U Krmpotićima je potvrđeno da je pritom mladin brat pratio mladence, a u Stolcu, Alanu i Rončević Dolcu da su to činili njezini roditelji.[418] Nije potvrđeno

[414] Đura Biondić, Liskovac.
[415] Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.
[416] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Grgo Nekić, Žukalj; Ivan Nekić, Ljubežine.
[417] Đura Biondić, Liskovac; Nada Margeta, Žukalj.
[418] Marija Krmpotić, Krmpotići; Milan Biondić, Stolac; Vlado Biondić, Alan; Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

pogađanje oko miraza niti naknada za miraz.

Posebne običaje pri prevoženju miraza spominju dvije kazivačice. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca priča kako je nevjestina mlađa sestra sjela na kola i mladoženja joj je trebao darovati najčešće novac, a mogao joj je i kupiti rubac, *bluzu*, cipele. Đura Biondić iz Liskovca opisuje kako je susjeda nevjesti darivala preslicu, vreteno, kudjelju, vunu i igle da joj djeca ne budu *pestoruka* (da ništa ne znaju).

Na povratku u mladoženjinu kuću dočekivali su ih roditelji i ukućani. Netko je pomogao unijeti opremu – npr. mladoženjin otac, brat, susjed,[419] a mlada je sama slagala svoje ruho.[420]

Mile Lopac iz D. Lopaca sa smijehom pripovijeda kako su djevojke znale puno toga donijeti u svoju novu kuću, ali bi, kada su im se sestre udavale, kradomice to odnosile natrag kako bi i sestre imale dovoljno opreme.

U slučaju da se momak priženio, i on je donosio miraz. Mile Lopac iz D. Lopaca govori: *Dobija bi nekakvu opravu od kuće, pa bi otac njemu nešto da.*[421] Najčešće je donosio volove,[422] zemlju,[423] rjeđe novac.[424] Prema kazivanju Kaje Lopac iz G. Lopaca i Vladimira Biondića iz Alana zabilježeno je da nije nosio ništa. Božica Krmpotić iz G. Lopaca i Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca objašnjavaju kako *doveden* nije obvezno donosio miraz, ali *možda je tražila cura ili njegovi roditelji ili on sam, možda njegovi roditelji nisu ga tili prazna opremit.*[425]

Vjerovanja i gatanja vezana uz svadbene običaje

Premda kazivači nisu rado govorili o vjerovanjima i gatanjima vezanima uz svadbene običaje, ipak smo uspjele sakupiti neke podatke vezane uz ovu temu.

Samo su Đura Biondić iz Liskovca i Grgo Nekić iz Žuklja potvrdili da su

---

419 Đura Biondić, Liskovac.

420 Marija Krmpotić, Krmpotići.

421 U razgovoru je dobiven dojam da za kazivača ovo ne znači jednak miraz kao za djevojku. Iz prikupljenih podataka nije uvijek jasno koristi li se naziv *miraz* i za imetak koji je donosio *doveden*.

422 Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Đura Biondić, Liskovac; Jure Lopac, Jaruga; Mile Lopac, D. Lopci; Marija Krpotić iz Krmpotića ne precizira, nego samo govori da je donosio blago.

423 Đura Biondić, Liskovac; Mile Lopac, D. Lopci; Marija Krmpotić, Krmpotići.

424 Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

425 Elizabeta Nekić, Rončević Dolac – muž ove kazivačice bio je *doveden* i on nije donio ništa jer je njezina obitelj imala svega dovoljno.

djevojke odlazile *Cigankama* da im gataju. Nada Margeta iz Žuklja priča kako su *Ciganke* prolazile kroz sela i *kad bi naišle, pola bi toga one pogodile. Muča si, ona je divanila, vidiš da je ona to sve pogodila što se događalo.* Ljudi bi im davali nešto od hrane, vunu ili *dinar koji*. Milan Biondić iz Stolca samo zna nešto o tome da su djevojke išle ženama u selu, dok drugi kazivači nisu o tome govorili.

Djevojke su same od svoje mladosti zamišljale svoje vjenčanje, o čemu nam govore i sljedeći stihovi kojih se prisjetila Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca:

Oj, pavenko, kad te budem plela,
pazi, dragi, da te ne bi klela.

O gatanjima djevojaka od kazivača se saznalo sljedeće:

- Gatanje pomoću vijenaca od bijelih cvjetova (Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca i Đura Biondić iz Liskovca objašnjavaju da su to ivančice): djevojke su plele vijence i bacale ih na krov. Kazivačica u Ljubežinama[426] objasnila je da se gledalo na kojem će se *šavu* (redu, krov je bio od *šimle* - dasaka) krova zaustaviti. Ako je pao na prvi red, to je značilo da će se ta djevojka prva udati, dok kazivači u Rončević Dolcu, Stolcu, Liskovcu i Žuklju[427] govore da je broj reda značio broj godina za koji će se djevojka udati. Đura Biondić iz Liskovca dodaje da je, ako je vijenac pao, to značilo da će se udati brzo, a ako je otišao preko kuće, da se ne će nikada. Pojedini kazivači naglašavaju da se to radilo na Ivanje.[428]

- gatanje pomoću cvijeta ivančice: o tome govore kazivači u Ljubežinama, Rončević Dolcu i Žuklju.[429] Djevojke su trgale jednu po jednu laticu i govorile *ljubiš me, ne ljubiš me*,[430] *voli me, ne voli*,[431] *hoće li se udati ili neće za nekog dečka*.[432] Marko Margeta iz Žuklja naglašava da su i dečki to radili, pa i on sam puno puta, te da je često otkinuo jednu laticu kako bi na kraju ispalo da ga voli.[433]

- Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca navodi gatanje na Božić: gledalo se

---

[426] Marija Nekić, Ljubežine.

[427] Nada Margeta i Milan Margeta, Žukalj; Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Đura Biondić, Liskovac; Marija Nekić *Zvonina*, Stolac.

[428] Đura Biondić, Liskovac; Elizabeta Nekić, Rončević Dolac; Nada Margeta, Žukalj.

[429] U Žuklju jedan kazivač – Marko Margeta ne kazuje da se radi o ivančicama, ali opisuje cvijeće bijelih latica.

[430] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[431] Ivan Biondić, Ljubežine; Marko Margeta, Žukalj.

[432] Grgo Nekić, Žukalj.

[433] Marija Krmpotić iz Krmpotića govori samo da su se kidale latice, ali dalje nije ispitano.

žito koje se za Božić sijalo, a ako je poprimilo oblik vijenca, to je značilo udaju.

- Grgo Nekić iz Žuklja govori da su djevojke gatale pomoću kave, ali ne objašnjava kako su to radile.

- Isti kazivač priča kako su djevojke gledale kamo je nagnuta *rožica*: *kud je nagnuta, tud će se udat.* I same bi izabirale cvjetove za to gatanje: *(...) i onda su već i one gledale kud bi imale želju. A onda otiđe na drugu stranu.*

- Marko Margeta i Nada Margeta iz Žuklja te Đura Biondić iz Liskovca spominju gatanje i djevojaka i mladića pomoću kukca kojeg su zvali *šaka-baka* (bubamara).[434] Kad bi kukac doletio na šaku, mladići su mu govorili: *šaka-baka, pr, kaži kud ću se ženit*; a djevojke: *šaka- baka, pr, kaži kud ću se udat*,[435] *kaži mi put kud ću se udat,*[436] te se gledalo u kojem će smjeru odletjeti. Marko Margeta na kraju zaključuje: *Jel to istina bila il ne, to smo mi čuli od starijih.*

- Đura Biondić iz Liskovca jedina govori o gatanju pomoću božićne svijeće: nakon što se ona ugasila vinom, gledalo se prema kojoj djevojci ide dim i to je značilo da će se ona brzo udati.[437]

O pojavljivanju budućega bračnog druga u snu doznali smo samo od dviju kazivačica: Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca govori da se trava *vidić* na dan svetog Vida stavljala pod jastuk pa ako je djevojka sanjala nekog momka, to je bio znak da će njemu pripasti. Slično potvrđuje i Ana Koričić iz Liskovca: momak čije ime je djevojka sanjala na *Vidovdan*, bit će joj dečko.[438] Grgo Nekić iz Žuklja kaže da su djevojke sanjale, ali su, prema njemu, one to samo zamišljale.

O zadobivanju naklonosti kazivali su Vladimir Biondić iz Alana, Grgo Nekić iz Žuklja i Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca: *Babe* s posebnim umijećem stavile bi momku u kavu ugljen ili malo *svoje krvi* (menstrualne), ali ne previše, nego par kapi[439] ili je to znala raditi majka koja je imala puno kćeri za udaju i sviđao joj se dečko koji je dolazio k njima u kuću.[440]

O utjecaju uroka i zlih sila kazivači također nisu rado govorili.[441] Neki su

---

[434] Podatke o gatanju momaka donosi samo kazivač, a kazivačice tvrde da momci nisu gatali, tako da podatak treba uzeti s oprezom.

[435] Marko Margeta, Žukalj.

[436] Đura Biondić, Liskovac; Nada Margeta, Žukalj.

[437] Grgo Nekić iz Žuklja govori kako se pomoću dima božićne svijeće gatalo o prinosima na zemlji: *Kud dim iđe, da će bit rodna godina, na onoj strani.* Navedeno gatanje o udaji nije mu poznato.

[438] Ova kazivačica ne spominje travu koja se stavljala pod jastuk kao prethodna.

[439] Vlado Biondić, Alan.

[440] Elizabeta Nekić, Rončević Dolac.

[441] Ispitivanje o urocima obično je dolazilo pred kraj razgovora, kada se već dobilo određeno povjerenje kazivača. No, usprkos tome, nisu svi rado govorili o ovoj temi. Povezano je to, vjerojatno, s kršćanskom vjerom kazivača.

odmah odgovarali da se nije vjerovalo u uroke.[442] Đura Biondić iz Liskovca govori: *Niko njizi nije moga ureć ako se oni vole.* Mile Lopac iz D. Lopaca pričao je kako muž i žena oko šest mjeseci nisu mogli imati djecu, a zatim su neke *babe* skinule uroke s muškarca. Grgo Nekić iz Žuklja kazao je, pozivajući se na priče svojih roditelja i roditelja svojih vršnjaka, kako je čovjek iz Žuklja kojeg su se svi bojali jer *da je tako ima te oči*, napravio jednom muškarcu u selu da *četrdeset dana nije moga običavat sa ženon*. Uzrok tomu je bio taj da mu se taj čovjek zamjerio i nakon što mu se poslije četrdeset dana došao požaliti, sve je opet bilo u redu. Inače je taj čovjek mogao nauditi i stoci: *Ko mu se zamjeri, e taj nije dobro prolazija.* Kazivač dodaje kako su uroke mogle skinuti neke žene u Bosni, a također su ljudi odlazili radi toga na Krasno. Elizabeta Nekić sjeća se žene koja je *tri miseca bila u braku, nije bilo niš.* Napravila joj je to djevojka koja je bila zaljubljena u njezina muža, a nakon što joj je to skinuto, sve je bilo u redu. Žene su, prema riječima ove kazivačice, najčešće odlazile u Bosnu – Bosanski Brod i Bihać, k ljudima koji su znali skidati te uroke.

Marko Margeta iz Žuklja opisuje kako su *vračare, vještice*, kako ih on naziva, mogle nauditi. Riječ je bila o ljubomornim djevojkama koje su se okomile na muškarce kad su već bili oženjeni. Dolazile bi noću, sjedile na prsima i izgnjavile im ih tako da im je sve pocrvenilo. Kazivač govori da je tako i njemu jednom sjela na lice te se probudio, nije mogao disati i mučio se. Ako ju je muškarac uspio zgrabiti za ruku, znao je koja je i sutradan bi ju istukao. Kazivač sam nije u tome uspio, ali kaže da je jedan njegov susjed uspio i da ju je istukao, a ta je žena živjela, po njegovim riječima, u blizini. Inače je bilo više takvih žena. Isti kazivač govori i o zlom oku: kaže da *neka je imala zle oči i onda ako mlada vidi, nije niš rekla, ni pozdravila, nije niš rekla, isto je mogal učinit*. Mladu je onda boljelo. Kazivač nastavlja kako je bilo i takvih žena koje su mogle učiniti da ju više ne voliš. No, nije ih se moglo prepoznati, tak kada bi više ljudi potvrdilo, moglo se znati tko je. Te je uroke, po riječima kazivača, mogla skinuti jedna žena u Lici, *isto bila neka vračara*, koja je umrla prije 20 godina.

Nada Margeta iz Žuklja je o ovoj temi ispričala*: Onda baš nije bilo tolko glasa, više se danas čuje o tome nego što se prije čulo. A morda su pojedine znale i napravit. Bilo je ljudi više nego žena koje su znale. Učaraj ih što i onda ne bi bija brak. Dvoje se oženilo i to su ljudi baš bili bezobrazni. Stari. E kad se je ta mlada došla žet žito, ječam onaj i onda je žela, a druga je naišla k njoj i kaže: O, Mande, jesi se umorila? Ma jesam, veli i ože ona taj snop i kaže – op, devojački snop. A već je udana prije, dugo već. Mande, kako to? E, to je*

[442] Krmpotići, G. Lopci, Stolac, Rončević Dolac, Liskovac.

posridi, napravija jedan drugome da ne spava sa ženom. A ona jadna opet ože, ova stala dugo š njon i sad motre što će ona ožet. I opet ona ženje, ženje, ženje, meće, ženje, meće, kaže, op, devojački snop i opet devojački snop, ona je divojka, udana je, al je djevojka. I tako se to poslije pročulo da je taj i taj napravija, onda ovaj mu nosija ponude. Oni su znali napravit i vratit.... Onda se valjda podrugiva i posmjehiva pa se na njemu i poznalo pa su to se suglasili da je to napravija on, jedno drugom tamo častili dok je... Kazivačica potvrđuje kako se to dogodilo u Žuklju, u *stara vremena*, kad ona još nije bila ni rođena, pa se prema tome može pretpostaviti da je to bilo u drugoj polovici 19. ili početkom 20. stoljeća.

Nitko od kazivača nije spominjao postupke za dobrobit u braku. Elizabeta Nekić iz Rončević Dolca o tome govori: *Ja činila nisan nikada, ja ne znan koje su što. Kod mene je bilo jedino da se poštivamo i da žena mora bit pristojna... nije više lutanja. Ako si dobija dicu, moraš dicu odgajat, muža poštivat, ako si na primer sa svekron i svekrvon, moraš donekle imat osjećaja prema svima. Ako je pravi brak, žena ne smije bez osjećaja muža nikud otić, kao da bi nekamo otišla, u neka društva da muž ne zna, to isto nije dobro, to mora bit dogovor.*

Marko Margeta iz Žuklja spominje vjerovanje po kojem nije bilo dobro da se dan vjenčanja poklopi s danom nečije smrti ili pogibije: *Ako se udaju pa da taj dan neko umre ili pogine, onda ne bi bilo sretno toj mladoj i mladoženji celi život. Bilo ko ko pogine kad ta mlada ide na vjenčanje. To je bila istina prava.* Đura Biondić iz Liskovca pak govori da se vjerovalo da je dobro ako se na dan vjenčanja krstilo dijete: *Ali je naj bilo veselije kada u crkvu budi vjenčat se mladoženja i mlada i dođe se dite krstit. Onda bude veselo, veli, krsti se dite, bit će života.*

Pojedina vjerovanja vezana uz svadbene običaje opisana su već u prethodnim poglavljima.

Zaključak

U ovom prilogu izložena je građa prikupljena terenskim radom među primorskim Bunjevcima u lokalitetima: Jaruga, Donji Lopci, Gornji Lopci, Krmpotići, Ljubežine, Stolac, Rončević Dolac, Alan, Liskovac i Žukalj.

Prvi dio započeo je prikazom predbračnog života mladih, koji je obuhvatio teme: ponašanje djevojaka i mladića, načini upoznavanja mladih, izvanbračna djeca i sprečavanje trudnoće. Uslijedio je opis izbora bračnog druga, pri čemu su prikazane teme: značenje braka, dob stupanja u brak, način biranja bračnog druga, poželjne osobine bračnog druga, odnos seoske

endogamije i egzogamije, zapreke za sklapanje braka, sklapanje braka redom prema dobi unutar obitelji, levirat i sororat, homoseksualne veze, višestruko sklapanje brakova iz dvaju domaćinstava (*pašanci* i *jetrve*), uksorilokalno stanovanje te ponovno sklapanje braka udovica i udovaca.

U drugom dijelu opisani su običaji koji prethode svadbi, i to: običaji do prosidbe, prosidba, zaruke, *zapis* i *napovid*, pozivanje na svadbu, pribavljanje i priprema hrane za svadbu. Također je izloženo ponašanje budućih mladenaca do svadbe, vrijeme održavanja i trajanje svadbe te sastav svatova. U zaključku cjeline prikazan je običaj *pavenke*, pletenja svadbenog vijenca i održavanja djevojačke večeri.

Posljednji dio sastoji se od ovih tema: tijek svadbe, miraz te vjerovanja i gatanja vezana uz svadbene običaje. Odlomak *Tijek svadbe* obuhvatio je prikaz priprema nevjeste i mladoženje za svadbu, mjesta okupljanja svatova i odlaska po mladu, vjenčanja u crkvi, povorke, pira te običaje nakon svadbe.

Sve su pojave analizirane u vremenskom presjeku, kronološki, što je omogućilo uočavanje postupnog nestanka pojedinih pojava (kao u slučaju *starog svata*), ali i njihovih transformacija i prilagodbe novom kontekstu (primjerice, svadbeno oglavlje). Kazivanja se uglavnom odnose na razdoblje tijekom i neposredno nakon Drugoga svjetskoga rata, a tek se pojedina vezuju uz prvu polovicu 20. stoljeća. Prijelomnicu u opisivanju odabranih pojava čine sedamdesete godine 20. stoljeća, kada većina bunjevačkog stanovništva iseljava u gradove. Zbog te depopulacije ovoga kraja, brojni se opisani elementi nisu mogli dalje promatrati u obiđenim lokalitetima. Međutim, kad je to bilo moguće, predsvadbena i svadbena zbivanja pratila su se među bunjevačkim stanovništvom naseljenim u Senju.

Isto tako, premda je osnovni obrazac opisanih pojava zajednički za čitavo područje, tijekom obrade prikupljene građe uočene su kako lokalne, tako i individualne varijante. Pokazuje to primjer svatovskih časnika: dok je za mladina kuma na području Ljubežina, Stolca, Rončević Dolca, Liskovca i Žuklja potvrđen naziv *diver*, on nije poznat u Alanu i lokalitetima Senjske drage (Jaruga, Donji Lopci, Gornji Lopci i Krmpotići). Istodobno, pojedine individualne razlike mogu se objasniti i sjećanjem kazivača, ali i njihovim različitim iskustvima.

U usporedbi s predsvadbenim i svadbenim običajima drugih hrvatskih regija, uočena je osobitost pojedinih tradicijskih elemenata ove etničke skupine, poput *prela* kao načina upoznavanja mladih, običaja pletenja mladina vijenca – *pavenke*, te istaknute uloge kuma i njegovog odnosa s *diverom* i *starim svatom*. Sve navedene pojave zahtijevaju podrobniju analizu, pri kojoj bi se utvrdile moguće paralele s pojavama svojstvenim drugim bunjevačkim granama. U tu svrhu, dobivenu građu trebalo bi usporediti s podatcima vezanim uz život mladih,

pripreme za brak i sklapanje braka zabilježenim među ličkim Bunjevacima,[443] ali i s građom vezanom uz skupinu podunavskih Bunjevaca. Daljnji uvid u specifičnosti tradicijske kulture primorskih Bunjevaca dobio bi se istraživanjem prikazanih pojava među ostalim skupinama stanovništva nastanjenog u primorskoj regiji.

Popis kazivača

Jaruga:
- Jure Lopac *Pizdelin*, rođen 1929.
- Ivan Lopac *Perdas*, rođen 1926.
- Ružica Lopac, rođ. Lopac *Pizdelinova*, rođena 1930.
- Milan Lopac *Pizdelin*, rođen 1934.

Donji Lopci:
- Mile Lopac *Joškov*, rođen 1924.
- Marija Lopac *Joškova*, rođ. Fumić, rođena 1925. u Letimcu kod Brinja

Gornji Lopci:
- Kaja Lopac, rođ. Babić, rođena 1925. u Stolcu
- Jure Lopac, rođen 1958.
- Božica Krmpotić *Matajijina*, rođ. Tadić, rođena1944. u Perdasima

Krmpotići:
- Marija Krmpotić *Matajijina*, rođ. Nekić, rođena 1906. u Sv. Križu
- Mileva Krmpotić *Matajijina*, rođ. Bijelac, rođena 1950. u Tesliću kod Doboja (BiH)

Ljubežine:
- Marija Nekić *Šljevina*, rođ. Biondić, rođena 1939. u Melnicama
- Ivan Nekić *Šljeva*, rođen 1937.
- Ilija Biondić *Šebalj*, rođen 1943.

Stolac:
- Milan Biondić *Verda*, rođen 1939.
- Nevenka Biondić *Verdina*, rođ. Biondić, rođena 1949.
- Božo Nekić *Božina, Jakodović*, rođen 1915.
- Marija Nekić *Božinova,* rođ. Biondić, rođena 1920.
- Marija Nekić *Zvonina*, rođ. Biondić, rođena 1940.
- Đura Vukelić, rođ. Nekić, rođena 1936. Živi u Senju.

Rončević Dolac:
- Elizabeta Nekić *Beta*, rođ. Rončević, rođena 1922.

Alan:
- Vladimir Biondić *Dujanov*, rođen 1938.

---

[443] Za usporedbu vidi tekstove, koji obrađuju navedene teme, objavljene u časopisu *Etnološka tribina,* 22, 1999.

- Milka Biondić *Dujanova*, rođ. Margeta, rođena 1943. u Batinovcu

Liskovac:
- Đura Biondić *Aćimova*, rođ. Margeta, rođena 1932. u Žuklju
- Ana Koričić, rođ. Margeta *Josetina*, rođena 1939. Živi u Senju.

Žukalj:
- Jela Margeta *Jackova*, rođ. Rogić, rođena 1921. u Tuževcu
- Josip Margeta *Jackov*, rođen 1915.
- Marko Margeta *Begar*, rođen 1931.
- Milan Margeta *Jackov*, rođen 1950. Živi u Senju.
- Nada Margeta *Jackova*, rođ. Biondić, rođena 1929. u Liskovcu. Živi u Senju.
- Grgo Nekić *Vaboja*, rođen 1918.

Svim kazivačima zahvaljujemo na susretljivosti i svesrdnoj pomoći u izradi ovoga rada.

Literatura

Etnološka tribina, 22, Zagreb, 1999.

Marija FRIŠČIĆ, Snježana KLOPOTAN, Ines LASIĆ, Magdalena MIJAKOVIĆ, Nevena ŠKRBIĆ, Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka u Gackoj dolini, *Grad Otočac,* 5, Otočac, 1999, 169-251.

YOUTH'S LIFE, PREPARATION FOR WEDDING AND THE CONTRACT OF MARRIAGE ON THE SIDE OF SENJ'S RIDGE

Summary

In the article 'Youth's life, preparation for wedding and the contract of marriage on the side of Senj's ridge' was published material collected through field work taken from the coastal Bunjevci areas of: Jaruga, Donji Lopci, Gornji Lopci, Krmpotići, Ljubežine, Stolac, Rončević Dolac, Alan, Liskovac and Žukalj.

Based on questionnaires about pre-marriage and wedding customs, but also using non-structural interview techniques where the interviewees have the chance to share their own experiences about wedding events in this region, without extra questioning or suggestions, which every work without questionnaire inevitable must include, researchers collected the most possible data about this as yet not fully discovered area.

The first part of the article starts with the presentation of pre-marital life, which includes subjects as: the behavior of girls and boys, how they introduced each other, illegitimate children and contraception. After this was how they choose their partners and the following subjects: the meaning of marriage, the correct age for marrying, how to choose a partner, the desirable characteristics of future partners, the relationship between a village's endogamy and exogamy, the barriers between the contraction of marriage, the contract of marriage by rule of age inside a family, unmarried men and women, homosexual relationships, multiple marriage contractions between two homes (brothers-in-law and sisters-in-law), uxorial-local living and the marriages of widows and widowers.

The second part describes the customs which anticipate a wedding: customs before the marriage proposal, the marriage proposal, engagement, notice and announcement of marriage, the invitation to the wedding and the collecting and preparing of food for the wedding. Also presented here is also how the future couple before their wedding, the time of wedding and duration of the ceremony as well as the list of the wedding guests. This part concludes with the customs of 'pavenka', the making of wedding wreath and the hen night's customs.

The last part of the article contains the following subjects: the wedding procedure, the dowry, beliefs and fortune telling connected to the wedding customs. The chapter 'The wedding procedure' includes description of the bride and groom's preparation for their wedding, where the wedding guests assemble, the custom of taking the bride to the church, the church wedding, the wedding procession, the wedding feast and customs after the wedding.

The stories are mostly related to the period during and immediately after WWII. Only a few of them are related to the first half of 20th century. The turning point in these customs comes in 1970's when most of the Bunjevci population moved to the towns and cities. The research could not continue because of the depopulation of the researched localities. Nevertheless, whenever it was possible the wedding customs were observed among the Bunjevci who now live in the town of Senj.

Further insight into specific traditions and cultures of the coastal Bunjevci could be taken through the research of present customs among other groups of the population still in the coastal region. The collected data could be a good starting point for the future investigation of the traditional culture of the coastal Bunjevci but can also be used in comparison for other Bunjevci peoples' customs.

DAS LEBEN DER JUGENDLICHEN, VORBEREITUNGEN ZUR EHE UND EHESCHLIEßUNG AM RÜCKEN DES SENJSKO BILO (SENJER BERGRÜCKEN)

Zusammenfasssung

Aufgrund eines Fragebogens der mit vorhochzeitlichen und hochzeitlichen Sitten gebunden und mit Technik des unstrukturierten Interviews (ohne die zugegebenen Fragen und Suggestionen) geschrieben war, bemühten sich die Erforscherinnen je mehr Daten über diese ungenügend ausgeforschte Problematik zu sammeln.

Der erste Teil beginnt mit Darstellung des vorehelichen Lebens der Jugendlichen (Verhalten der Mädchen und der Jungen, Bekanntschaften, uneheliche Kinder, Schwangerschaftsverhinderung, Endogamie und Exogamie, homosexuelle Beziehungen, u. ä.

Im zweiten Teil werden Sitten beschrieben die der Brautwerbung und der Ehe vorausgehen, Verlobung, kirchliche Ankündigung der Ehe (napovid), Einladung zur Hochzeit, Vorbereitung der Speisen für die Hochzeit, u.ä.

Der dritte Teil besteht aus folgenden Themen: Hochzeitsverlauf, Ausstattung, mit der Ehe gebundene Wahrsagen.

Die Erzählungen beziehen sich am meisten an die Periode des 2. Weltkriegs. Es wird betont, dass eine Wendung in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts stattgefunden hat, als die meisten Bunjevacer aus diesem Gebiet nach die Städte zogen. Wegen der Entvölkerung dieser Gegend konnte man viele beschriebene Sitten in den besuchten Lokalitäten nicht weiter beobachten. Aber, wenn das möglich war, bemühten sich die Forscherinnen die mit der Hochzeit gebundenen Sitten bei den in Senj angesiedelten Bunjevacer zu erforschen.

Am Ende schließen die Autorinnen Folgerung, dass sehr nötig wäre weitere Besonderheiten der traditionellen Sitten bei den Bunjevacer in anderen küstenländischen Gebieten zu erforschen.